

Die skryf van `n skoolgids vir die bestudering van ouer letterkunde in die graad 12- Afrikaanshuistaalklaskamer

deur

Terrence Robert Carney

Voorgelê ter vervulling van die vereistes vir die graad

MAGISTER ARTIUM (AFRIKAANS)

in die

Departement Afrikaans

Fakulteit Geesteswetenskappe

Universiteit van Pretoria

Studieleier: Prof. C. H. F. Ohlhoff

Maart 2007

Samevatting

DIE SKRYF VAN `N SKOOLGIDS VIR DIE BESTUDERING VAN OUER LETTERKUNDE IN DIE GRAAD 12-AFRIKAANSHUISTAALKLASKAMER

Terrence Robert Carney
Studieleier: Prof. C. H. F. Ohlhoff
Departement Afrikaans
Universiteit van Pretoria
Magister Artium (Afrikaans)

Die gebruik van letterkunde binne en buite die klaskamer is van groot belang en moet deur alle taalopvoeders in ag geneem word. Die Nasionale Kurrikulumverklaring maak daarvoor voorsiening dat opvoeders self tekste vir klaskamergebruik mag kies en voorsien die riglyne waarvolgens opvoeders hul keuses kan uitoefen. Dit lei daartoe dat opvoeders dikwels die reeds bekende tekste herhaaldelik gebruik met die gevolg dat leerders met `n klein seleksie tekste kennis maak. Ouer literêre tekste bied die ideale keuse vir die onderrig van letterkunde in die klaskamer. Ouer tekste is steeds relevant binne die klaskamer en word selfs deur talle letterkundiges as noodsaaklik en as `n integrale deel van letterkunde-onderrig beskou. Die onderrig van ouer tekste word gewoonlik oor die hoof gesien, veral in die Afrikaansklaskamer. Die Afrikaanse letterkunde is inderdaad nog jonk in vergelyking met die letterkundetradisies van ander tale en bied nie dieselfde soort ouer teks wat byvoorbeeld Engels in die geval van Shakespeare vir onderrigdoeleindes bied nie. `n Alternatief vir die Afrikaansklaskamer is die gebruik van Middelnederlandse en negentiende-eeuse Afrikaanse tekste. Hoewel dié tekste nie altyd toeganklik is vir leerders (en opvoeders) in die een-en-twintigste eeu nie, kan `n mens hierdie probleem oplos deur `n skoolgids te skryf vir die bestudering van ouer tekste. Die skoolgids is uiteraard bedoel vir leerders wat die moeilikheidsgraad kan hanteer en word dus bedoel vir huistaalsprekers in die graad 12-klas. Só `n skoolgids moet geskryf word met `n heterogene groep in gedagte en moet voldoen aan die vereistes soos in die Nasionale Kurrikulumverklaring uiteengesit, veral met betrekking tot die aktiwiteite wat by die skoolgids ingesluit is. Om die skoolgids gebruikersvriendelik te maak, is dit beter om die ouer tekste met parallelle vertalings aan te bied. Op dié manier hoef lesers nie konstant na voetnote te soek nie, sodat die lees van die teks makliker is. Die doel van die skoolgids is nie om leerders te dwing om Middelnederlands te lees nie, maar om hulle aan ouer tekste bloot te stel wat ooreenkomste bevat met Afrikaans. Dit staan die opvoeder vry om stukke van die ouer teks met leerders te behandel. Wat die negentiende-eeuse Afrikaanse tekste betref, is dit nie nodig om die tekste te vertaal nie. Maar dit bly belangrik vir die begryp van sowel Middelnederlandse as negentiende-eeuse Afrikaanse tekste om lesers van die nodige agtergrondinligting te voorsien. Deur kultuurhistoriese inligting aan te bied, kan die leser die tekste beter begryp. Lesers behoort dan in staat te wees om die wêreld van die karakters te verstaan en om die tyd en ruimte waarin die tekste geproduseer is, beter te begryp.

Sleutelterme

Graad 12-klaskamer

Heksery

Kultuurgeskiedenis

Letterkunde-onderrig

Nasionale Kurrikulumverklaring

Middeleeue

Middelnederlands

Negentiende-eeuse Afrikaans

Ouer letterkunde

Skoolgids

Summary

THE WRITING OF A STUDY GUIDE FOR THE READING OF OLDER LITERATURE IN THE GRADE 12 AFRIKAANS HOME LANGUAGE CLASSROOM

Terrence Robert Carney
Study leader: Prof. C. H. F. Ohlhoff
Department of Afrikaans
University of Pretoria
Magister Artium (Afrikaans)

The use of literature both in and outside the classroom is of the utmost importance and must be taken note of by language teachers. The National Curriculum Statement provides the guidelines for teachers to select texts themselves. This leads to teachers only selecting the well-known texts which results in learners only getting to know very few literary works. Older texts are the ideal option for text-selection for the teaching of literature in the classroom. They are still very relevant for classroom use and are considered to be necessary and an integral part of the study of literature. But the teaching of older literature is often neglected especially in the Afrikaans classroom. The Afrikaans literary tradition is still very young in comparison to other languages and consequently does not provide the same type of older texts that for instance English can provide in the form of Shakespeare for teaching purposes. An alternative would be to make use of Middle Dutch and nineteenth century Afrikaans texts. Although these texts aren't always accessible for learners in the twenty-first century, this problem can be solved by writing a study guide for the purpose of studying older texts. This study guide is obviously meant for learners who can cope with the difficulty of the texts and is therefore meant for home language speakers in the grade 12 classroom. A study guide such as this must be written with a heterogeneous group in mind and should reflect the guidelines as contained in the National Curriculum Statement, especially with regard to the learning activities included in the study guide. To make the study guide user friendly it is better to present the older texts parallel with a translation. This will prevent readers from constantly having to search for footnotes at the bottom of the page. A parallel translation will also make the texts much more accessible. The purpose of the study guide is not to force learners to read Middle Dutch, but rather to expose them to older literature connected to Afrikaans. The teacher can use his own discretion to decide which of the older texts he/she wants to discuss or explore. Concerning the nineteenth century Afrikaans texts it is unnecessary to translate them. It is, however, important to provide sufficient background information in the case of both the Middle Dutch and the nineteenth century Afrikaans texts. By providing cultural history as background information the reader will be enabled to make better sense of the characters and the texts themselves. Readers should then be able to better understand the context in which the texts were produced.

Key terms

Cultural history

Grade 12 classroom

Middle Ages

Middle Dutch

National Curriculum Statement

Nineteenth Century Afrikaans

Older literature

Study guide

Teaching literature

Witchcraft

Aan die leser, `n woord of twee oor die formaat van my verhandeling...

U sal sien dat my verhandeling uit twee dele bestaan: `n teoretiese uiteensetting (**Afdeling A**) en `n skoolgids (**Afdeling B**). Hoewel die verhandeling as één dokument gelees moet word, is dit sinvol om die twee afdelings apart te hou. Sowel Afdeling A as Afdeling B beskik daarom oor `n eie inhoudsopgawe, bronnelys en bladsynommers. Afdeling A (die teoretiese komponent) kom uiteraard eerste, gevolg deur Afdeling B (die skoolgids).

Afdeling A

Afdeling A

INHOUD

1. Agtergrond en rasionaal 3
 - 1.1 Letterkunde in die klaskamer 3
 - 1.2 Ouer letterkunde in die klaskamer 4
2. Literatuuroorsig 6
 - 2.1 Enkele redes vir die onderrig van ouer letterkunde 6
 - 2.2 Oorsig oor die doelstellings vir die onderrig van ouer letterkunde 10
 - 2.3 Benaderings tot die onderrig van ouer letterkunde 11
 - 2.4 Samevatting 14
3. Teoretiese raamwerk by die ontwikkeling en samestelling van 'n skoolgids vir die bestudering van ouer letterkunde 14
4. Probleemstelling van die onderhawige studie 17
5. Metodologiese oorwegings by die skryf van hierdie verhandeling 17
 - 5.1 Oorsig oor bestaande skoolgidse 18
 - 5.2 Die gekose tekste in die beoogde gids 21
 - 5.3 Hoe sien die beplande skoolgids daar uit 22
 - 5.4 Die formaat van die studie 24
6. Afbakening van hierdie ondersoek 25
7. Bibliografie 27

AFDELING A

1. Agtergrond en rasionaal

Daar is diegene wat voel dat taalonderrig op skool eerder op die vaardighede in taalgebruik moet fokus en dat die onderrig van letterkunde uitgesny moet word (Van Oostrom en Pleij, 1997:282). Volgens Coetzee (1997:6) word skoolsisteme meer praktykgeoriënteerd, wat beteken dat leerareas soos Geskiedenis, Latyn en Moderne Europese tale as van laer praktiese waarde en daarom as ontbeerlik beskou word. Die klem val op dit wat die leerder in die toekoms met die leerarea kan doen en nie wat die leerarea met of vir die léerder kan doen nie. Die lees van letterkunde in die klaskamer word daarom deur sommige as tydverspilling gesien. Tog kan die teendeel aangetoon word.

Die lees van letterkunde in die klaskamer is nie alleen nuttig nie, maar uiters belangrik. Letterkunde kan onder meer aangewend word om ander kulture beter te begryp en om diskriminerende optrede uit te lig (vergelyk Kruger, 1995; 2002). As bronne om ongeletterde massas op te voed (wat onder meer betref religie), reik die gebruik van letterkunde so ver terug as die Middeleeue (vergelyk Strydom en Ohlhoff, 1985) terwyl literêre tekste – veral vóór en tydens die Tweede Wêreldoorlog en in kommunisties beheerde lande – aangewend is vir propagandadoeleindes. Letterkunde-onderrig bied `n mens die geleentheid om lesers bewus te maak van bepaalde kwessies (kyk p.9).

1.1 Letterkunde in die klaskamer

Die gebruik van letterkunde word egter nie beperk tot politieke en religieuse doeleindes nie, maar kan in die klaskamer gebruik word om leerders kognitief te stimuleer en om hulle sowel van sosiale kwessies bewus te maak as om hul taalvermoë te verbeter:

“Language enrichment is one benefit often sought through literature. [T]here is little doubt that extensive reading increases a learner’s receptive vocabulary and facilitates transfer to a more active form of knowledge . . . a student working with literature is helped with the basic skills of language learning” (Collie & Slater, 1990:4,5).

Die Nasionale Kurrikulumverklaring (DVO¹ 2003:2, 9 en verder) lys `n aantal doelwitte, uitkomstes en ideale waaraan die leerder moet voldoen. Dié doelwitte, uitkomstes en ideale het ook betrekking op die bestudering van tekste. Deur gebruik te maak van gegewe uitkomstes en assesseringstandaarde kan die taalopvoeder sy eie oordeel gebruik en self, waar moontlik, die gepaste tekste (literêr, visueel, ouditief, ensovoort) kies vir die bestudering daarvan in die

¹ Departement van Onderwys

klaskamer. Hoewel die Nasionale Kurrikulumverklaring vir die taalopvoeder die geleentheid skep om onafhanklike keuses uit te oefen, voorsien dit die nodige riglyne waardeur hy² aangemoedig word om van `n verskeidenheid tekste gebruik te maak.

Dié uitkomst en doelwitte, wat in gedagte gehou moet word by die seleksie van tekste, sluit onder meer die volgende in (DVO, 2003:10-12): Leerders moet

- met tekste omgaan wat menseregte, diskriminasie, ideologie, ander kulture, ensovoort belig;
- tekste wat perspektief, magsverhoudinge, norme en waardes uitbeeld, kan lees en gebruik;
- persoonlike, nasionale en globale kwessies in tekste verken;
- met tekste omgaan om só alternatiewe wêreldsieninge in ag te neem (kyk die verwysing na relativering op p.12).

1.2 Ouer letterkunde in die klaskamer

Die Nasionale Kurrikulumverklaring is baie duidelik omtrent die feit dat `n *verskeidenheid* tekste vir verskillende doeleindes bestudeer moet word. By die assessering van tekste in die Leerarea Tale word die volgende by die Nasionale Kurrikulumverklaring ingesluit (DVO, 2003:52): “Die verskeidenheid tekste wat gebruik en geproduseer word, behoort leerders aan die volgende bloot te stel:

- ryk en gepaste *sosiale, kulturele en geskiedkundige ruimtes* wat begrip van die taal se *erfenis* ontwikkel;
- uitdagende en prikkelende temas wat `n kritiese begrip van waardes en waardering vir belangrike *sosio-kulturele* en etiese kwessies van belang vir Suid-Afrikaanse leerders ontwikkel” (my kursiverings).

Uit die bostaande kan afgelei word dat die bestudering van ouer letterkunde in die klaskamer belangrik kan wees. Die leerder moet kennis neem van sowel sy *taalerfenis* as sy *sosio-kulturele agtergrond*. Deur van ouer literêre tekste gebruik te maak, kan die taalopvoeder die leerder van albei bewus maak. Die probleme rondom die bestudering van ouer tekste is egter veelvoudig. Hedendaagse opvoeders beskik nie altyd oor die nodige kennis om ouer tekste te selekteer nie en ouer tekste is dikwels ontoeganklik vir beide opvoeder en leerder. Die onderrig en bestudering van ouer literêre tekste in die Suid-Afrikaanse klaskamer kry nie juis aandag nie. Volgens Paefgen

² Die generiese ‘hy’ sluit beide man en vrou in en sal die norm wees in hierdie studie.

(1999: 153, 154) word die literêre tekste wat op skool behandel word minder, korter en begryplicher. Ouer tekste word nie meer behandel nie, omrede die lees daarvan te moeisaam is. Taalopvoeders sal eerder hul vryheid gebruik om kontemporêre of reeds gevestigde tekste vir onderrigdoeleindes te selekteer.

Die onderrig van ouer tekste in die taalklaskamer kan vergemaklik word indien die leerder (en opvoeder) van 'n skoolgids voorsien word wat reeds 'n seleksie van ouer tekste bevat. 'n Skoolgids dien egter nie alleen as versamelbundel nie; dit moet die tekste in 'n toeganklike formaat aan die leerder bied. Só 'n studiegids moet die nodige verklarende voetnote, agtergrondinligting, besprekings, ensovoort bevat. Op dié manier hoef die opvoeder nie na tekste te soek nie en beide opvoeder en leerder hoef hulle nie te bekommer oor die ontoeganklikheid van die gegewe tekste nie. Hier behoort die Shakespeare-gidse (*Macbeth*, *Julius Caesar*) wat in grade 10 tot 12 in die Engelsklaskamer gebruik word in gedagte gehou te word. Die Shakespeare-gidse ontsluit die betrokke teks vir die leerder met behulp van die nodige agtergrondinligting, woordverklarings en uitleg van temas.

As daar van die standpunt uitgegaan word dat ouer Nederlandse en Afrikaanse letterkunde binne klasverband bestudeer (behoort te) kan word en dat 'n skoolgids – wat tans nie in die praktyk bestaan nie – die bestudering van dié tekste sal vergemaklik, kan 'n mens die afleiding maak dat daar 'n behoefte aan só 'n skoolgids bestaan. Een van die resultate van hierdie studie is 'n skoolgids vir die bestudering van ouer tekste wat in die graad 12-Afrikaanshuistaalklaskamer³ bestudeer kan word. Dié skoolgids bied aan sowel die opvoeder as die leerder die geleentheid om kennis te maak met die Afrikaanssprekende se (Europese) taal- en kultuurerfenis. Daar word wel kennis geneem van die feit dat die Afrikaansklaskamer nie homogeen is nie. Daar is gepoog om daarvoor voorsiening te maak.

Wat word egter onder ouer letterkunde verstaan? Vir die doeleindes van hierdie studie word daar onder ouer letterkunde verstaan Middel- en 17de-eeuse Nederlandse en 19de-eeuse Afrikaanse tekste. Daar is op ouer Nederlandse tekste besluit, omrede baie Afrikaanssprekendes se literêre en taalerfenis terugreik na die Middeleeue en 17de eeu. Daar is duidelike raakpunte tussen die Afrikaanse taal en ouer Nederlands en wat die kultuur betref, het baie Afrikaanssprekendes 'n

³ Die terminologie binne die onderwys het sedert die aankondiging van Kurrikulum 2005 gereeld verander. Die term *moedertaal* is vervang deur die term *huistaal*; laasgenoemde word vandag afgewissel met die woorde *primêre taal*. Al drie die terme verwys nog na dieselfde groep sprekers. Vir kontinuïteit sal daar van *Afrikaans as huistaal* gepraat word, aangesien dié term in die NKV gebruik word en weens die feit dat dié term nog van toepassing was tydens die aanvang van dié studie.

Europese erfenis. Afrikaanse tekste uit die 19de eeu word geselekteer, omrede dié tekste die oudste literêre tekste is waarin die Afrikaanse taal en die volkskarakter van verskeie sprekers na vore tree.

Die gebruik van soortgelyke studiegids vir die bestudering van Middelnederlandse tekste op tersiêre vlak is reeds gevestig. Bekende tekste soos *Elckerlijc*, *Beatrijs*, *Esmoreit* en tekste deur Vondel is in Suid-Afrika met vrag op universiteit onderrig. Maar dié tekste is uitgegee met die tersiêre student in gedagte. Die teikengroep was akademies-wetenskaplik. Skoolleerders sal nie behoorlik met dié boeke kan omgaan nie weens die moeilikheidsgraad van die inleidende bespreking wat die Middelnederlandse teks voorafgaan en van die Middelnederlandse teks self. Daar is 'n behoefte aan 'n gids wat vir skoolleerders bedoel is en wat hulle in staat sal stel om ouer letterkunde op skoolvlak te bestudeer sowel as te geniet.

2. Literatuuoroorsig

Aangesien die aard van my studie verskil van 'n normale navorsingsmagister in dié sin dat dit oorwegend prakties is, verskil die literatuuoroorsig uiteraard ook. Hoewel daar baie artikels en boeke geskryf is oor die bestudering van Middeleeuse en Renaissance-letterkundes in verskeie Europese tale, val die klem byna nooit op die *redes* vir die onderrig van daardie letterkundes op skool of op tersiêre vlak nie. Dit bemoelik navorsing in die opsig dat navorsingsbronne beperk is. 'n Alternatief – na my mening – is om na sowel die beskikbare bronne te kyk as om ondersoek in te stel na die redes waarom ouer tekste reeds in die onderwys onderrig word.

2.1 Enkele redes vir die onderrig van ouer letterkunde

Mike Heller (2000:20) is van mening dat die essensie van literatuuronderrig moeilik definieerbaar is. Dit blyk daarom moeilik te wees om spesifieke redes vir die onderrig van letterkunde te identifiseer, maar Donna Kish-Goodling, 'n Ekonomie-professor, skryf in 1998 in die *Journal of Economic Education* hoe sy Shakespeare se *The Merchant of Venice* as een van haar voorgeskrewe tekste by die sillabus ingesluit het. Sy verwys na Watts en Smith wat reeds in 1989 aanbeveel het dat literêre tekste vir Ekonomiestudente voorgeskryf moet word om sodoende die studente se verveeldheid met die ekonomiese studieveld teen te werk (Kish-Goodling, 1998:330). Boonop gaan sy van die standpunt uit dat sommige literêre tekste ons ekonomiese bestaan beter reflekteer as die bestaande statistiese tegnieke en wiskundige modelle.

Deur van so `n ou literêre teks gebruik te maak, het Kish-Goodling nie net haar lesings interessanter gemaak nie, maar ook die studente se verwysingsraamwerk verbreed. Haar gevolgtrekking is dat *The Merchant of Venice* die ideale middel is om moderne konsepte oor te dra (Kish-Goodling, 1998:338). Die teks verryk ook die betrokke vakgebied deur geskiedenis, filosofie en literêre komponente by te voeg (vergelyk Fink, 2003:5, se taksonomie met spesifieke verwysing na “integrasie”). Maar volgens Kish-Goodling is die belangrikste bydrae dié tot die ontwikkeling van die studente se kritiese denkvaardighede. Die belangrikheid van die ontwikkeling van die leerder as kritiese denker word sowel deur Showalter (2003:25, 26) as ons eie Nasionale Kurrikulumverklaring bevestig. Die skoolgids moet daarom `n bydrae lewer tot die ontwikkeling van die leerder as kritiese denker.

Die suksesvolle onderrig van ouer letterkunde kan ook in die skoolklaskamer geskied. In die Amerikaanse stad Cincinnati word daar sedert 1975 `n tweetalige beleid in staatskole geïmplementeer (Petry, 1981:137). Onderrig vind in sowel Engels as Frans plaas. Laerskoolleerders in dié skole maak in hul vyfde skooljaar met die Middeleeuse verhaal *La Chanson de Roland* kennis. Die doel hiermee is om leerders op dieselfde vlak as laerskoolleerders in Frankryk te plaas en om só `n Franse skoolomgewing te skep. Redes waarom juis dié teks onderrig word, word in die temas van die teks gereflekteer: vriendskap, durf, lojaliteit en trots. Die kwessie van goed en kwaad kom ook baie sterk aan bod. “And at the age of twelve, questions of right and wrong are beginning to be matters of personal conscience to them” (Petry, 1981:138).

Nóg redes vir die onderrig van letterkunde kan gevind word in die drie modelle van Carter en Long (1992:2), naamlik die kultuurmodel, die taalmodel en die persoonlike groei-model (vergelyk ook Geljon, 1994).

Carter en Long (1992:2) is van mening dat literatuur uiting gee aan die wonderlikste idees en oortuigings van die mens en deur literatuuronderrig, kom die leerder in aanraking met dié idees en oortuigings. Die onderrig van literatuur binne die kultuurmodel stel die leerder in staat om kulture en ideologieë te verstaan en te waardeer. `n Mens het hier te make met kultuuroordrag. Later meer hieroor.

Wat die taalmodel betref, verskil Carter en Long van Collie en Slater (kyk p.3). Carter en Long (1992:2) argumenteer dat die gebruik van letterkunde om die leerder se taalvermoë in te skerp `n negatiewe invloed op die leerder se waardering vir letterkunde kan hê. Die teks moet nooit as instrument vir taaloefening gebruik word nie. Binne die taalmodel moet die leerder eerder bewus

gemaak word van die kreatiewe gebruike van taal. Vir onderrigdoeleindes (van ouer letterkunde) kan die teks (in `n skoolgids) wel gebruik word om aan die leerder te toon hoe sy taal oor `n tydperk ontwikkel het.

Die persoonlike groei-model hou verband met die leerder se betrokkenheid by die teks (Carter en Long, 1992:3). Persoonlike groei vind plaas wanneer die leerder in só `n mate verryk word deur die teks dat hy selfstandig en onafhanklik met die teks omgaan, selfs wanneer hy buite die klaskamer verkeer. Daarmee word bedoel dat die leerder ook in sy vrye tyd met die teks omgaan. Die resultaat is selfverryking, omdat die leerder meer oor sowel sy eie samelewing en kultuur uitvind as oor ander wêreldes en kulture. Soms gaan dit nog dieper: die leerder raak gekonfronteer met bepaalde konflikte en kom tot persoonlike gevolgtrekkings.

Rita Ghesquiere doen navorsing oor die funksies van (jeug-) literatuur. Hoewel sy nie fokus op die *onderrig* van letterkunde nie, sluit die funksies wat sy identifiseer aan by die redes vir literatuuronderrig, soos uiteengesit deur Carter en Long (vergelyk ook Geljon, 1994:12-15). Deur die funksies van `n literêre teks te identifiseer, kan die redes waarom letterkunde onderrig moet word, versterk word. Ghesquiere se funksie-onderskeidings kan ook van toepassing gemaak word op ouer letterkunde. Sy identifiseer die volgende drie funksies: die psigologiese, die maatskaplike en die intellektuele (Ghesquiere, 1982:120-127).

Die psigologiese funksie help lesers met die soeke na hul eie identiteit en om hulself en hul omgewing beter te leer ken. Dié funksie sluit ook die oordrag van norme en waardes in én bied die leser geleentheid om te ontspan en te ontvlug. Die maatskaplike funksie behels die bevestiging van sommige norme en waardes, gedragspatrone en die identifisering van vooroordeel, terwyl `n teks ook fokus op sensitiewe kwessies soos die verkryging van regte. Literêre tekste kan etiese sake (soos voorhuwelikse seks) aanroer en die leser aanmoedig om op `n sekere manier op te tree. Die intellektuele funksie is tweeledig: (1) `n Teks funksioneer soms as inligtingsbron om lesers oor ander kulture in te lig en om feitelike inligting oor te dra, asook (2) om die leser te vermaak deur die ontwikkeling van onder meer karakters, die intrige, ens.

Karg (1998), in teenstelling met Ghesquiere, fokus op die onderrig van ouer letterkunde en toon in haar navorsing aan dat die onderrig van ouer letterkunde funksioneel kan wees. Sy raak verskeie redes vir die onderrig van ouer (Duitse) letterkunde aan deur verskillende onderrigmoontlikhede te identifiseer soos, onder meer, die bestudering van Middeleeuse liedtekste as historiese uitingsvorm; die ontwikkeling van die vertelinstantie oor die jare; die toepassing van die resepsieteorie; en die

behandeling van die Middeleeuse kultuurgeskiedenis. Leeruitkomste soos die evaluering van agtergrond en milieu en hoe dit verband hou met karakters en behandelde temas, asook die evaluering van intriges, karakteruitbeelding, ensovoort (DVO, 2003:33, 35) sluit aan by die soorte onderrigmoontlikhede en by die redes vir die onderrig van ouer letterkunde, soos deur Karg uitgewys. Die beoogde studiegids kan vir soortgelyke onderrigmoontlikhede aangewend word.

Een van die belangrikste redes vir letterkundeonderrig is sekerlik die gebruik van 'n literêre teks om verdraagsaamheid te bevorder. Karg (1998: 264 en verder) verwys hier na die gebruik van die 14de-eeuse verhaal *Parzival*, wat afspeel in die tyd van die Kruistogte in die Midde-Ooste toe Christen teenoor Moslem te staan gekom het. Die gebruik van letterkunde in Afrikaanse skole om diskriminerende praktyke te identifiseer en om verdraagsaamheid te bevorder, is reeds deur Kruger (1995: 2002) en ander uitgewys. Die kwessie van kultuurverskille en onverdraagsaamheid – soos dit ook in *Parzival* voorkom – sluit by die leerder se (Suid-Afrikaanse) wêreld aan. Waarom dan nie sowel ouer as moderne tekste vir dié doel gebruik nie? Die skoolgids bevat onder meer 'n humoristiese teks oor heksery, wat die geleentheid bied om ware ketterjagte en figuurlike heksejagte te bespreek. Hoewel daar in die meeste kulture (bepaalde kultuurgroeperinge in Suid-Afrika en elders uitgesluit) nie meer fisies op heksejagte gegaan word nie, is die mensdom nog geneig om figuurlike brandstapels te gebruik wanneer individue nie binne die konvensionele gietvorme van die samelewing pas nie. Ouer tekste – soos dié in die skoolgids – is daarom relevant en bruikbaar.

Die Afrikaansklaskamer het nie 'n sterk tradisie wat betref die onderrig van ouer tekste nie. In die Engelsklaskamer kry die meerderheid Suid-Afrikaanse leerders (waar die meeste nie Engels as huistaal praat nie) met Shakespeare te doen. Hoewel Shakespeare nie meer voorgeskryf word deur die Departement van Onderwys nie, blyk dit tog dat baie skole verkies om Shakespeare aan hul leerders voor te skryf, om 'n verskeidenheid redes (Coetzee, 1997:14). In haar magisterstudie regverdig Coetzee juis die onderrig van Shakespeare aan Sekondêre Fase-leerders wat Engels as addisionele taal praat. Sy kom tot die gevolgtrekking dat Shakespeare as ouer teks baie nuttig en verrykend kan wees vir die onderrig in 'n addisionele taalklaskamer – ten spyte van struikelblokke en teenkating – en stel selfs leerprogramme vir graad agt en nege voor. Leerders in die Afrikaansklaskamer kan ewe veel baat by die onderrig van ouer letterkunde as dié in die Engelsklaskamer.

In Afrikaanse literatuurhistoriese tekste word daar 'n oorsig oor die Afrikaanse literatuurerfenis gegee (vergelyk Kannemeyer, 1988), maar die ouer literêre tekste word selde, indien enigsins, nog

in die Afrikaansklaskamer onderrig. Die redes daarvoor is egter 'n studie op sigself en word nie hier toegelig nie. Daar word wel op doelstellings (p.10), benaderingswyses (p.11) en redes (p.6) vir die onderrig van ouer letterkunde gefokus. Die doel hiermee is om aan te toon dat die onderrig van ouer letterkunde (ouer Nederlandse en 19de-eeuse Afrikaanse tekste) ook met vrug in die Afrikaansklaskamer kan plaasvind en dat die afwesigheid daarvan 'n leemte in die Afrikaanse sillabus is. Dié leemte kan deur middel van 'n skoolgids (en in ooreenstemming met die Nasionale Kurrikulumverklaring) vir die bestudering van ouer letterkunde gevul word.

2.2 Oorsig oor die doelstellings vir die onderrig van ouer letterkunde

'n Belangrike studie in Nederland oor die toekoms van ouer letterkunde in die klaskamer het in die negentien-negentigerjare die lig gesien. Hubert Slings se *Toekomst voor de Middeleeuwen: Middelnederlandse literatuur in het voortgezet onderwijs* fokus op die onderrig van die subkategorie Middelnederlands in Nederlandse skole, maar hy beperk hom nie daartoe nie. Hy bespreek ook die onderrig van ouer letterkunde (hy gebruik die term *historiese letterkunde*) in die breë sin van die woord. Sy studie is na my mening nie alleen van toepassing op die Middelnederlandse situasie nie, maar ook op die onderrig van enige literatuur wat as ouer letterkunde geklassifiseer kan word.

In sy studie verwys Slings veral na die doelstellings en benaderings van die opvoeder en sluit so aan by Geljon (1994:59-60). Die relevante doelstellings wat onder die loep kom, is (1) kultuuroordrag, (2) leesplezier, (3) literêr-estetiese vorming, (4) maatskaplike bewuswording en (5) individuele ontplooiing. Die bostaande doelstellings het op verskillende stadia aandag in die Nederlandse letterkundeonderrig geniet (Slings, 2000:103).

Slings (2000:161) wys daarop dat kultuuroordrag noodsaaklik is vir leerders om intertekstuele verwysings raak te lees. As hulle nie op skool kennis maak met die bekendste Middeleeuse verhale nie, sal die intertekstuele verwysings hulle verbygaan. Bogenoemde het ook betrekking op die lesers van Afrikaanse tekste, byvoorbeeld die poësie van D.J. Opperman. Kultuuroordrag geld ook die kennismaking met mites, fabels en sprokies (wat almal ouer tekste is). Combrink (1989:421) meen dat die kontak met tradisionele verhale (mites, fabels en sprokies) die leerder se lewe sal verryk weens die kultuuroordrag wat plaasvind. In haar doktorsale studie moedig sy die onderrig van tradisionele verhale in die klaskamer aan en beklemtoon die geskiktheid van dié verhale om as voorbeeld en kulturele aanknopingspunt te dien. Die omgaan met volksverhale (soos mites, fabels

en sprokies) – wat ook `n leeruitkoms is (DVO, 2003:33) – kan dus gebruik word om leerders aan ander kulture bekend te stel.

Literatuuronderrig het ook literêre vaardigheid ten doel, aldus Geljon (1994:11). Wanneer leerders die skool verlaat, moet hulle oor die nodige vaardighede beskik om literêre tekste van verskillende genres onafhanklik te lees en te interpreteer. Hulle moet ook `n waardeoordeel kan formuleer en hul eie verhouding ten opsigte van die teks kan bepaal. Volgens Geljon (1994:11) moet leerders verder die vermoë hê om met tekste uit beide die hede en die *verlede* om te gaan (my kursivering). Hy lê veral klem op leesplezier. Syns insiens (1994:12) hoop die meeste leerkragte om `n bydrae te lewer tot die kulturele en persoonlike vorming van die leerder en as leerkragte strewende hulle daarna om leesplezier nie net in stand te hou nie, maar ook te bevorder.

Vir Geljon is dit uiters belangrik dat die lees van letterkunde lekker moet wees. Op dié manier ontwikkel die leerder `n liefde vir lees en `n liefde vir boeke. Geljon (1994:14-15) identifiseer vier soorte leesplezier, waarvan die derde – “innovatie” – daarop dui dat die leser nuwe ervarings kan opdoen wat kan lei tot verryking en die verandering van die leser se werklikheid. Wat Geljon hiermee bedoel, is dat die leser nuwe perspektiewe op die lewe rondom hom kry. Die leser sien die wêreld in `n ander lig en benader die mense rondom hom op `n nuwe manier.

Die literêr-estetiese vorming behels onder meer die bestudering van `n teks omrede die teks as `n kunswerk beskou word (Slings, 2000:49, 161). Die teks word onderrig omdat dit `n belangrike plek in die kanon inneem, maar ook omdat die teks roerend, vermaaklik en boeiend kan wees (Slings, 2000:161). Shakespeare word dikwels as belangrike kanonteks in die Engelsklaskamer onderrig.

Maatskaplike bewuswording sluit aan by Ghesquiere se onderskeiding van die maatskaplike funksie en behels die bewuswording van dit wat sosiaal van belang is. Historiese besef is die kennismaking met die geskiedenis wat binne en buite die teks van belang is. Hoewel dit `n belangrike doelstelling kan wees wat met pret onderrig kan word, kan dit vinnig tot verveeldheid lei as leerders slegs met datums en feite gebombardeer word.

2.3 Benaderings tot die onderrig van ouer letterkunde

In dié afdeling word daar kortliks aandag gegee aan die histories-sosiologiese en aktualiserende benaderings, die relativisering van leerders se kultuur, individuele ontplooiing en Fink se taksonomie.

Relevante benaderings tot die onderrig van ouer letterkunde – volgens Slings (2000:107) en Geljon (1994:59-60) – is (1) kultuur-/sosio-histories en (2) aktualiserend. Eersgenoemde is volgens Slings (2000:107) verreweg die gewildste benadering tot die onderrig van ouer letterkunde. Histories-sosiologies gesien word die historiese teks se agtergrond relevant gemaak deur die kontrastering daarvan met die hier en die nou uit te wys (Bärnthaler, 1989:12, praat hier van `n *Kontrastmodell*). Die opvoeder lê aan die leerders die wêreld van (byvoorbeeld) die Middeleeuer uit en kontekstualiseer die teks, sodat leerders die tyd en die kultuur van die karakters kan begryp. Sake soos kleredrag, eetgewoontes, godsdiens en behuising kom hier ter sprake. Deur bostaande aspekte met die leerder se eie kleredrag, eetgewoontes, godsdiens en behuising te kontrasteer, kan die leerder sowel `n beeld vorm van die omstandighede en wyse waarop `n Middeleeuer geleef het, as van die wyse waarop hy self leef.

Die aktualisering van die teks behels die relevantmaking van die teks vir die moderne leser. Aktuele temas en kwessies, soos onverdraagsaamheid en ontrouheid, kom in ouer tekste voor, wat aan leerders uitgewys kan word. Op dié manier besef die leerder dat sommige probleme of vraagstukke reeds eeue bestaan, byvoorbeeld ouers wat gekant is teen diegene wat hul kinders liefkry, politieke ongeregtheid, ensovoort. Die wisselwerking tussen die bogenoemde twee benaderings is belangrik as `n mens ouer letterkunde met vrug in die hoërskoolklaskamer wil onderrig.

Slings (2000:159) gaan van die standpunt uit dat leerders nie alleen moet fokus op die belewings en opvattinge waarmee hulle grootgeword het nie, maar dat hulle in aanraking gebring moet word met ander lewensvisies, ander kulture, ander tye en met vreemde en verrassende perspektiewe (vergeelyk ook die NKV). Ingevolge die Grondwet van Suid-Afrika en die NKV moet skole daarna streef om “die verdelings van die verlede te heel en `n samelewing gegrond op demokratiese waardes, sosiale geregtigheid en fundamentele menseregte te skep (DVO, 2003:1).” Dit kan myns insiens geskied wanneer leerders besef hul eie kultuur en bestaan is nie die enigste of die belangrikste in die wêreld nie; wanneer hulle hul eie kultuur en identiteit relativer deur vanuit die verlede na die hede te kyk. Dit is moontlik om leerders met hedendaagse kulture uit ander wêrelddele te konfronteer, maar dit is voordeliger om met voorbeelde vanuit hul eie verlede gekonfronteer te word:

“... leerlingen [gaan] niet alleen inzien, dat het mogelijk is verschillende houdingen tegenover mens en wereld in te nemen, maar ook dat dat in Europa [en uiteraard in Suid-Afrika – TRC] werkelijk gebeurd is” (Wackers, 1988:100).

Bärnthaler (1989:11) sluit by Wackers aan:

Literatuurunterricht soll die kritische Sozialisation des Jugendlichen mit Hilfe von Texten, die sich mit Problemen der Gegenwart direkt auseinandersetzen, fördern. Durch die Analyse älterer Texte soll er den Jugendlichen auf die prinzipielle Veränderbarkeit historischer Zustände hinweisen und so eine Relativierung seiner gegenwartsbezogenen Normen initiieren. Einsicht in die Geschichtlichkeit menschlicher Institutionen, Prinzipien und Normen, in deren grundsätzliche Machbarkeit, kann so zum Motor einer positiven zukunftsorientierten Innovationshaltung werden. Keineswegs ist damit gemeint, Literatur könne als Mittel einer direkten Veränderung der Welt gesehen werden.

Leerders kan besef dat hul hede die produk is van ontwikkelinge wat reeds honderde jare aan die gang is (Slings, 2000:159) en dat die literêre tekste getuienis daarvan lewer. Die beleweniswêreld (die gevoelens, gedagtes, verwagtinge en opinies) (Geljon, 1994:27) van die leerder sluit egter moeilik by die historiese teks aan. Die skoolgids tot die bestudering van ouer literêre tekste is `n instrument waarmee die aansluiting tussen teks en leerder moontlik gemaak kan word, juis deur die teks te aktualiseer.

Deur die aktualisering word die literêre teks herlei na die leerder se eie ervaring en realiteit. Wanneer die leerder hom kan identifiseer met wat in die teks aangaan of wanneer hy bepaalde aspekte kan herken, slaag hy daarin om aansluiting te vind by die teks. Carter en Long (1992:16, 19) toon aan dat letterkundestudie baie effektief is wanneer die leerder die verbintenis tussen die teks en sy eie leefwêreld raaksien. Dit is soms moeilik om `n ouer teks relevant te probeer maak, maar dit is nie onmoontlik nie. Nog `n manier waarop die gaping tussen teks en leerder oorbrug word, is wanneer dit tot individuele ontplooiing aanleiding gee:

“Daarbij komen in veel literaire werken de ‘eeuwige’ menselijke waarden, problemen en vraagstukken aan de orde. Kennismaking daarmee kan de leerling helpen om het leven ‘leefbaar’ te maken. Hij ontwikkelt het leerzame en/of troostrijke besef dat hij niet de enige en zeker niet de eerste is die met dergelijke levensvraagstukken te maken krijgt.” (Slings, 2000:162)

In die beoogde skoolgids moet die literêre tekste wat daarin vervat is, dus geaktualiseer word om sodoende die leerder die geleentheid te gee om hom met die tekste te identifiseer of om die relevansie van die ou teks in sy moderne lewe raak te sien.

Aansluitend by die voorafgaande is die Taksonomie van Betekenisvolle Leer wat deur Fink uitgewerk is. Twee kategorieë van sy taksonomie wat veral hier van toepassing is, is integrasie en die menslike dimensie. Volgens Fink (2003:4) vind betekenisvolle leer plaas wanneer die leerder die verbintenis tussen verskillende dinge, soos sy eie kultuur en dié van `n ander groep mense, raaksien. Integrasie speel ook `n belangrike rol wanneer leerders met `n verskeidenheid tekste werk,

byvoorbeeld by die vergelyking van 'n gedig met 'n skildery. Integrasie word egter nie beperk tot een teks se verhouding tot 'n ander nie, maar sluit die verhouding tussen tekste en die leerder se lewe en ervarings in. Wat die menslike dimensie betref, sê Fink dat wanneer 'n leerder iets belangriks omtrent homself of iemand anders leer, hy in staat is om beter met homself of ander mense om te gaan (Fink, 2003:5). Dit stel die leerder in staat om ander kulture beter te verstaan en maak interaksie effektiewer. Betekenisvolle leer kan deur middel van die beoogde skoolgids plaasvind deur die geleentheid te bied om hierdie en ander belangrike vaardighede te ontwikkel en toe te pas.

2.4 Samevatting

Die onderrig van ouer letterkunde is moontlik en geskik binne die Afrikaansklaskamer. Leerders kan van ouer tekste voorsien word en die tekste kan suksesvol deur leerders bestudeer word. Een van die struikelblokke is egter sommige pas afgestudeerde opvoeders se gebrek aan kennis wat betref die onderrig van ouer tekste. Hoewel daar nie hier gepoog sal word om 'n opvoedersgids saam te stel nie, is so 'n gids ideaal om die opvoeder oor benaderingswyses in te lig en van onderrigidees te voorsien. As daar 'n behoefte aan 'n skoolgids is, is daar uiteraard 'n behoefte aan 'n opvoedersgids.

Met dié studie word daar van die standpunt uitgegaan dat daar 'n gebrek in die Afrikaansklaskamer is weens die minimale onderrig van ouer literêre tekste. Daar is reeds uitgewys waarom ouer tekste elders onderrig word. Die Afrikaanse sillabus (in soverre daar van 'n sillabus gepraat kan word) skiet hier te kort. Hierdie leemte wil ek egter vul deur 'n skoolgids vir die bestudering van ouer literêre tekste te ontwikkel. Soos reeds gemeld, gaan die Nasionale Kurrikulumverklaring van die standpunt uit dat literêre tekste wat die erfenis van 'n taal weerspieël, aan leerders voorsien moet word. Dus is 'n skoolgids met ouer literêre tekste van belang. Op dié manier sal die belangrikheid en die nut van ouer tekste op skool hopelik onder talle Afrikaansopvoeders se aandag kom.

3. Teoretiese raamwerk by die ontwikkeling en samestelling van 'n skoolgids vir die bestudering van ouer letterkunde

Die skryf van 'n literêre skoolgids, soos 'n Shakespeare-gids, impliseer dat 'n geslote teks as 't ware oopgesluit word. Die ontoeganklike teks word ontsluit sodat dit leerders in staat sal stel om die teks beter te verstaan. Nie net die taal van die teks moet verstaanbaar gemaak word nie, maar ook die konteks, die agtergrond, die relevante kultuur, subgenre, ensovoort.

Om die ouer tekste in die skoolgids verstaanbaar en interpreteerbaar te maak, is dit voordelig om van beginsels binne die hermeneutiek gebruik te maak. Die woord “hermeneuo” is Grieks en beteken om te vertaal of te vertolk (Van Niekerk, 1991:13). Sommige geleerdes meen dat die woord afgelei kan word van die Griekse god *Hermes* se naam en dat dit verband hou met sy mitologiese rol. Hy het as tussenganger opgetree tussen die gode en die mense en die kommunikasie tussen dié twee groepe verstaanbaar gemaak (Nethersole, 1992:158). Die woord suggereer dat “iets of [’n] situasie van onverstaanbaarheid getransformeer word na verstaanbaarheid” (Nethersole, 1992:158). Hermeneutiek is dus ’n studie van verstaanshandelinge, oftewel verstaansleer (Faber in Tempelhoff, 2002:122). Vir die doeleindes van hierdie studie sal daar spesifiek gebruik gemaak word van die literêre hermeneutiek, wat op teksanalise fokus. Teksanalise hou verband met interpretasie en volgens Nethersole (1992:158) omsluit die woord interpretasie ook die werkwoorde “uitdruk”, “verduidelik” en “vertaal”. Dit is dan ook die funksie van só ’n skoolgids: om sake uit te druk, te verduidelik (waar die kultuur en konteks onduidelik is) en te vertaal (waar die oorspronklike taal onbekend voorkom). Die funksie van só ’n skoolgids word egter nie beperk tot die bogenoemde nie. ’n Skoolgids van dié aard moet leerders ook aanmoedig om selfstandig met tekste om te gaan. Die skoolgids moet leerders se nuuskierigheid prikkel en verkieslik ’n liefde vir ouer letterkunde by leerders aanwakker.

Die skoolgids, waarin die ouer Nederlandse en 19de-eeuse Afrikaanse tekste verskyn, moet die tekste interpreteerbaar maak. Dit wil sê die leerder moet van die nodige inligting voorsien word om die tekste – asook die wêreld waarin die tekste geproduseer is – beter te begryp. Aangesien die tekste ou dokumente is, is dit vanselfsprekend dat die bestudering (en voorbereiding) van dié tekste ook ’n studie van onder meer die geskiedenis en die literatuurgeskiedenis sal insluit. Verskeie bronne moet bestudeer word ten einde ’n bruikbare skoolgids te produseer wat verstaanbaarheid en interpretasie moontlik maak.

Garraghan (in Tempelhoff, 2002:141 en verder) onderskei tussen ’n aantal vorme van interpretasie wat relevant is vir die bestudering van ouer tekste, onder meer die volgende:

- ❑ *Verbale interpretasie*: Die gebruik van taalvaardighede, wat aspekte insluit soos grammatika, woordeskat, betekenisleer, ensovoort om die literêre teks te interpreteer.
- ❑ *Tegniese interpretasie*: Die intensie van die outeur is hier van belang. Die ondersoeker moet probeer vasstel waarom die outeur die teks geskep het. Is daar ’n bepaalde boodskap? Die outeurs van die ouer Nederlandse tekste is nie altyd bekend nie, maar lesers kan steeds hul eie inisiatief gebruik en afleidings maak wat betref die rede vir die ontstaan van die teks. Vergelyk

die leeruitkomst in die NKV (DVO, 2003:29) met betrekking tot die skrywer van bestudeerde tekste.

- *Feitelike interpretasie*: Dié interpretasie het betrekking op die feite in die teks en die betekenis wat deur middel van die feite na vore tree.

Hirsch (1976:19), soos Garraghan, tref onderskeid tussen twee soorte interpretasie, naamlik *ars intelligendi*, die kuns van verstaan, en *ars explicandi*, die kuns van verduideliking. Volgens Hirsch (1976:19) bevat *ars explicandi* “not only what biblical scholars have named *interpretatio*, but also what they have traditionally called *applicatio* (significance). Interpretation includes both functions whenever it answers both the question, What does this mean?, and also the question, What use or value does it have: how is its meaning applied to me, to us, to our particular situation?” Die skoolgids maak die onbekende rondom die teks aan die leerder bekend en bring die relevansie van ouer tekste by leerders tuis.

Daar is `n verskeidenheid aspekte waarna die hermeneutiese ondersoeker moet oplet wanneer hy probeer om `n teks wat hy bestudeer te ontsluit, sodat die teks by die gebruiker van `n literêre gids se verwagtingshorison kan aansluit en sy verwysingsraamwerk kan verbreed.

Hoewel die literêre hermeneutiek myns insiens die beste raamwerk bied waarbinne dié studie aangepak moet word, sluit hierdie studie ook by ander raamwerke aan – al is dit net raketings. Aangesien daar met kultuur omgegaan word, is Vergelykende Kultuurstudie van belang. Daar word immers na kultuurverskille en kulturele verledes gekyk, asook na die manier waarop kulture (kultuurgroepe) uitgebeeld word. `n Doelwit van die Imagologie (deesdae bekend as interkulturele hermeneutiek) is “nicht nur das bessere Fremdverständnis, sondern auch eine Selbstverständnis durch Fremdanalyse” (Wikipedia, 2006). Die ontstaan van bepaalde kulturele stereotipes word nagegaan en die wyse waarop tekste bydra om eensydige beelde van mense en hul kulture die wêreld in te stuur, word ondersoek (kyk Bärnthaler, 1989:11, en Slings, 2000:163.). Die skoolgids maak hiervoor voorsiening deur die werkopdragte wat in die gids vervat is.

My studie vind uiteraard aansluiting by die opvoedkunde in soverre dit met die onderrig van letterkunde verband hou. Dus word daar aangesluit by literatuurdidaktiek. Wanneer `n mens met literêre tekste omgaan, kan daar van die bekende twintigste-eeuse benaderings gebruik gemaak word om die tekste vanuit verskillende perspektiewe te bekyk. Die teoretiese benaderings wat hier in gedagte gehou is, is onder meer die feminisme, psigo-analise, resepsieteorie en dekonstruksie. Die uiteindelijke gebruik van bostaande benaderings hang van die aard van die gekose tekste af.

4. Probleemstelling van die onderhawige studie

Ina Stahmer (1983:15 en verder) identifiseer drie soorte uitgawes van ouer tekste: (1) die algemene uitgawe, (2) die kritiese uitgawe en (3) die *variorum*-uitgawe. Die eerste soort uitgawe is vir die onervare leser bedoel; die tweede uitgawe is vir die gevorderde leser bedoel en die laaste uitgawe word uitgegee met die professionele leser in gedagte. Laasgenoemde publikasie sluit vertalings, opsommings, besprekings, illustrasies, skemas, ensovoort in. Na regte sal `n skoolpublikasie in die eerste kategorie moet val, aangesien die leerder as leek vir die eerste keer met `n ouer Nederlandse of 19de-eeuse Afrikaanse teks in aanraking kom. Myns insiens is die algemene uitgawe op sigself oudmodies en uitgedien. Die derde kategorie is belangriker en voldoen veel beter aan die behoeftes van leerders in die een-en-twintigste eeu en kan leerders ondersteun in hul poging om die ouer literêre tekste beter te verstaan. `n Kombinasie tussen die algemene en *variorum*-uitgawe is `n beter keuse.

Met hierdie studie is gepoog om die volgende vraag te beantwoord: Hoe behoort `n skoolgids te lyk om ouer Nederlandse en Afrikaanse tekste vir leerders toeganklik te maak? Die doel was om `n skoolpublikasie voor te berei, sodat ouer Nederlandse en 19de-eeuse Afrikaanse tekste vir `n gr. 12-leerder in die Afrikaanshuistaalklaskamer toeganklik sal wees. Die uiteindelijke skoolgids is `n kombinasie van `n algemene en `n *variorum*-uitgawe van ouer tekste, soos dit deur Stahmer (1983:15 en verder) uiteengesit is.

Die ideaal is onder andere om ouer literêre tekste `n plek in die Afrikaansklaskamer te gee. Hopelik sal die bestudering van die Middelnederlandse tekste tot `n kulturele wisselwerking tussen Afrikaans en Nederlands lei, terwyl die bestudering van die ouer Afrikaanse tekste aanleiding kan gee tot `n belangstelling in die taal se ontwikkeling asook `n liefde vir ouer literêre tekste kan stimuleer.

5. Metodologiese oorwegings by die skryf van hierdie verhandeling

Die metodologie kan in vier onderafdelings verdeel word. Die eerste deel is `n oorsig oor `n aantal skoolgidse wat reeds in skole gebruik word. Deur na bestaande gidse te kyk, kon daar afgelei word watter elemente in- of uitgesluit moet word. In die tweede deel word `n uiteensetting gegee van hoe die beplande skoolgids daar sal uitsien. Die derde deel gee `n kort oorsig oor die tekste wat vir die beoogde gids geselekteer is. Laastens word die formaat van hierdie verhandeling verduidelik.

5.1 Oorsig oor bestaande skoolgidse

’n Aantal Suid-Afrikaans, Brits en Nederlands gepubliseerde Middelnederlandse en Shakespeare-tekste is bestudeer om vas te stel watter benaderings by die samestelling van dié tekste gevolg is. Deur te kyk na die wyses waarop hierdie publikasies saamgestel is en die inligting wat ingesluit is, kon die nodige besluite geneem word rakende dit wat in die beoogde skooluitgawe in- of uitgesluit behoort te word. ’n Bespreking van enkele van die bogenoemde uitgawes volg.

Wat die Shakespeare-uitgawes betref, is daar in hoofsaak op verskillende *Macbeth*-publikasies gekonsentreer, omrede daar ’n groot verskeidenheid Shakespeare-uitgawes bestaan en dit eenvoudig te lank sou neem om elke gidsuitgawe oor elk van sy werke te bestudeer. Om op verskeie uitgawes van dieselfde teks te fokus, maak dit soveel makliker om die verskillende benaderings tot die samestelling van tekste te onderskei. Die gidse wat bestudeer is, is vir skoolgebruik gepubliseer.

Die eerste *Macbeth*ⁱ-gidsuitgawe wat bekyk is, maak van ’n kleur-kodesisteem gebruik. Die verskillende temas wat uitgewys word, word deur verskillende kleure onderskei. Wanneer ’n bepaalde tema in die teks na vore tree, word die gedeelte met die relevante kleur onderstreep. Die skoolgids word ingelei met ’n kort verduideliking van die verskillende temas. Temas wat bespreek word, sluit die volgende in: verraad, beelde van boosheid, vrees, ambisie, skuldgevoel en ironie. Die gids bevat ook verklarende kantnotas om onduidelikhede in die teks op te klaar.

Die tweede *Macbeth*ⁱⁱ-gidsuitgawe is vir laerskoolleerders bedoel. Die boek word ingelei met ’n verduideliking van Shakespeare se wêreld en van die teaterwese van daardie tyd. ’n Uiteensetting van wie Shakespeare was en waarom *Macbeth* gaan, volg. Die taal van die ouer teks is vereenvoudig en die gids bevat ’n verskeidenheid illustrasies.

Die derde *Macbeth*ⁱⁱⁱ-gidsuitgawe is ’n Suid-Afrikaanse publikasie en word duidelik gemerk as ’n skooluitgawe. Agter in die boek is daar ’n uiteensetting van wie Shakespeare was en hoe sy wêreld gelyk het. Die samelewing, teaterlewe en die geskiedenis van Skotland word kortliks bespreek. Daar word ook verduidelik wie James I van Engeland was en wie Macbeth in die werklikheid was. Ander kwessies, soos heksery, word verduidelik en houtgravures uit die Middeleeue word gebruik om die verskillende verduidelikings te illustreer. Die uitleg van die teks self is werklik goed. Daar is voetnote wat onduidelikhede soos kulturele aspekte opklaar en ’n aantal blokkies (sewe in totaal) met addisionele inligting kom op verskillende (relevante) plekke in die teks voor. Hierdie blokkies het opskrifte soos: “Words and Images”, “Tools of the Trade” en “Character File”. In die

eersgenoemde blokkie word belangrike woorde of beeldspraak in eenvoudiger Engels verduidelik. “Tools of the Trade” verduidelik die verskillende tegnieke wat dramaturge gebruik het en wat ook op die spesifieke toneel van toepassing is. Die derde blokkie, “Character File”, vertel jou meer oor die betrokke karakters wanneer hulle hul eerste verskyning maak. Die doel van die blokkies is om die leser te lei om onafhanklik oor die teks na te dink. Agter in die boek is daar `n kort uiteensetting van die wyse waarop die blokkies gebruik moet word.

Na elke bedryf volg daar `n lys met aktiwiteite wat die leerders individueel of in groepe moet uitvoer om die voorafgaande bedryf beter te begryp en te assimileer. Aan die begin van elke bedryf is daar `n opsomming van wat gaan volg. Die opsomming is in die vorm van `n strokiesprent. Visuele uitbeeldings word egter nie beperk tot die strokiesprent nie. Illustrasies en foto’s word regdeur die boek gevind. Wat werklik uniek is, is die illustrasies wat Macbeth uitbeeld in `n Afrikakonteks, dit wil sê Macbeth as Afrikaan. Dié illustrasies word deur Koukasiëse uitbeeldings afgewissel. Dit is `n baie gebruikersvriendelike gids wat die ouer teks inderdaad toegankliker maak.

Die volgende Middelnederlandse tekste is van nader bekyk: *Beatrijs*, *Elckerlijc*, *Reinaert de Vos* en *Lanseloet van Denemerken*. Die eerste twee tekste is in Suid-Afrika uitgegee^{iv} en is myns insiens alleenlik toegespits op die universiteitstudent. Die *Beatrijs*-publikasie bevat `n inleiding wat verskeie vorige uitgawes van dié teks bespreek. Daarna word aspekte bespreek wat wissel van die benadering tot ouer tekste, die Middeleeue en die Hoofse kultuur, tot die datering van die betrokke teks. Die boek sluit ook `n taalkundige verantwoording in wat afkortings verduidelik en woordfoute uitwys. Die teks self word van voetnotas vergesel en aan die einde van die teks volg daar `n glossarium waar die woorde se woordsoorte aangedui word. `n Bylaag met filologiese aantekeninge – reël vir reël – kom ook voor. Daarop volg `n hoofstuk wat die grammatika van Middelnederlands bespreek wat betref dialek, spelling, klankverskynsels, ensovoort.

In *Elckerlijc* word `n aantal kwessies in die inleiding, wat die teks voorafgaan, behandel. Temas soos *Elckerlijc* as allegorie, *Elckerlijc* teenoor *Everyman*, *Elckerlijc* as deel van die Rederrykerskuns, outeurskap en datering kom aan bod. Daar word enkele studietemas uitgewys. Die res van die gids lyk baie soos die *Beatrijs*-uitgawe. Die ouer teks, met verklarende voetnotas, word gevolg deur die taalkundige verantwoording, `n glossarium en `n beknopte grammatika van Middelnederlands.

Reinaert de Vos en *Lanseloet van Denemerken*^v is albei Nederlandse publikasies en kan vir sowel skool- as universiteitsdoeleindes gebruik word. *Lanseloet* bevat `n kort inleiding waarin aspekte soos

die inhoud van die teks, die oorlewering, genre, opvoering, interpretasie, ensovoort vlugtig behandel word. Dan volg die teks met verklarende voet- én kantnotas wat onduidelikhede soos kulturele aspekte opklaar, en woorde wat moontlike probleme kan veroorsaak, word in Standaardnederlands vertaal. Die ouer teks is redaksioneel versorg om dit vir die “hedendaagse lezer” toegankliker te maak. Hoofletters en leestekengebruik is ingesluit en spelling is aangepas. Die teks is boonop in `n proloog, monoloë, taferele en `n epiloog verdeel om beter sin te maak vanuit `n toneel-perspektief.

Die *Reinaert*-uitgawe is `n interessanter en gebruikersvriendeliker publikasie en vorm deel van `n reeks getiteld *Text in Context*. Ander bekende tekste in dié reeks is onder meer *Karel en Elegast*, *Jacob van Maerland* en *Walewein*. Dieselfde beginsel is gevolg by die uitgee van al die genoemde tekste en hulle lyk daarom wat inhoud betref dieselfde. Die inleiding van die boek gee `n kort oorsig oor die Middeleeuse verhaal van Reinaert de Vos, terwyl vorm en taal ook die nodige aandag geniet. Die boek is visueel baie kleurvol, met talle foto's, illustrasies en die gebruik van kleurcodes. Twee dele kom voor, naamlik “Text” en “Context”; hulle wissel mekaar as afsonderlike hoofstukke af. Onder *Text* vind `n mens die ouer teks, wat parallel loop met `n vertaling in Standaardnederlands. Die vertaling neem die plek van voetnotas in. Die teks word gereeld, maar kortliks, onderbreek met agtergrondinligting en verduidelikings van die maatskappy, die karakters en Middeleeuse praktyke soos dit betrekking het op die voorafgaande of daaropvolgende passasie. Daar word ook gereeld samevattinge gegee van die voorafgaande verse.

Onder *Context* word inligting breedvoeriger aan die leser gebied. Met ander woorde aspekte soos wie die skrywer was, die rol wat diere in verhale en mites speel en hoe hofsake gewerk en verloop het, geniet aandag. Dié inligting is algemener en nie beperk tot `n spesifieke passasie in die teks nie. Die gids sluit opdragte vir leerders in en voorsien aan lesers `n “begrippenlijst” met woordverklarings. Hubert Slings, die oorspronklike outeur en tans redakteur van dié reeks gidsboeke, het in 1996 met die konsepweergawe van *Karel en Elegast* leerders se reaksie op die skoolgids getoets (vergelyk Slings, 2000: 182 en verder). Die meeste leerders het positief op die teks gereageer, waaronder leerders wat aanvanklik niks met Middelnederlandse tekste te doen wou hê nie. Dié reeks is spesifiek vir skoolleerders geskep vir sowel “klassikale behandeling als voor selfstudie, zowel voor integrale bestudering als voor gedeeltelik gebruik, zowel voor een vrijblijvende kennismaking als voor toetsing” (Barendregt *et al*, 2006:2).

Nóg `n noemenswaardige “gids” is die Nederlandse webwerf www.literatuurgeschiedenis.nl wat alleenlik vir die bestudering van Middelnederlandse tekste bedoel is. Die webwerf is opgestel sodat

skoolleerders en hul opvoeders meer inligting omtrent `n betrokke teks kan bekom. Die bekendste Middelnederlandse tekste word aangebied en leerders kan selfs Middelnederlands in slegs tien lesse leer. Klasaktiwiteite, oefeninge, toetse en lesidees word spesiaal vir opvoeders aangebied. Dié kleurvolle webwerf is van onskatbare waarde vir diegene wat Middelnederlands bestudeer. `n Soortgelyke, maar minder indrukwekkende, webwerf is die Amerikaanse blad www.teamsmedieval.org wat deur die Consortium for Teaching the Middle Ages daargestel is. Die webwerf bied hulp aan diegene wat Middelenegels en Middelduits bestudeer of onderrig.

Wat baie duidelik uit die voorafgaande bespreking blyk, is die feit dat `n skooluitgawe van `n ouer teks relevante agtergrondinligting nodig. Sosio-historiese en sosio-kulturele aspekte vorm deel van so `n skoolgids en die inligting moet op `n logiese manier aangebied word, sodat die leerder sonder veel moeite met die gids kan omgaan. Die skoolgids moet die leerder ook aanspoor om self ondersoek in te stel na die wêreld van die Middeleeue en na die negentiende-eeuse Suid-Afrika.

5.2 Die gekose tekste in die beoogde gids

Wat die Middelnederlandse tekste betref, is daar op *Die Hexe* en *Rubben* besluit. Beide tekste is kort klugte en sal na my mening die leerders nie ooreis nie. Aangesien die tekste klugte is, behoort leerders (en opvoeders) die tekste grappig en prettig vind. Die onderrig van ouer tekste behoort immers interessant en lekker wees. Dié tekste is ook geskik vir die bestudering vanuit `n twintigste-eeuse benadering (feminisme, dekonstruksie, ensovoort.), asook `n sosio-kulturele en historiese benadering en `n taalkundige benadering om die verwantskap tussen ouer Nederlands en Afrikaans uit te wys. Dié tekste, veral *Die Hexe*, vind goed aansluiting by tans gewilde literatuur en films, soos *Harry Potter* en *The Lord of the Rings* en voorsien aan die opvoeder `n legio onderrigmoontlikhede.

Die skoolkanon van Middelnederlandse tekste in Nederland bestaan uit die vyf bekendste tekste, naamlik *Karel ende Elegast*, *Beatrijs*, *Van den vos Reinaert*, *Marike van Nijmegen* en *Elckerlijc*. Hoewel dié studie van die standpunt uitgaan dat enige skoolleerder die geleentheid gegun moet word om met bogenoemde kanontekste om te gaan, is dit nie geskik vir die klassituasie in Suid-Afrikaanse skole nie. Die tekste is te lank en die tyd tot die opvoeder se beskikking eenvoudig te min. `n Alternatief is om die kanontekste te vertaal en in prosaformaat aan leerders te bied (Slings, 2000:177). Dit is myns insiens `n funksionele opsie vir opvoeders wat hul leerders aan Middeleeuse letterkunde wil bekendstel, sonder om die leerders aan die “ontoeganklike” Middeleeuse weergawe bloot te stel.

Die gekose Afrikaanse tekste – om `n paar te noem – is die volgende: “Di steweltjies fan Sanni” – F.W. Reits; “Dopper Joris en zijn zijltye” – Pulvermacher; “Op Hartebeesfontyn” – Pikkedel; “Nuttige resepe” – C.W. Joubert; “Uitnodiging aan Annie” – Cupido; “Truitje” – C.P. Hoogenhout; “Pieter en Betjie” – Jan die Versiemaker; en “Vanselewe en Te’enswoordig” – Ou Rot. Dié Afrikaanse tekste is gekies, omdat hulle by die klugtige karakter en geestige stemming van die Middelnederlandse tekste aansluit. Dieselfde speelsheid en volkse aard kom in die onderskeie tekste voor. Om die volkse karakter van die tekste `n stap verder te neem, word die volgende tekste ook ingesluit: “Wi willen van den kerels zinghen” (Middelleeus) en “Boeren Geselschap” (17de-eeus) van Bredero. Hierdie twee gedigte en Pikkedel se “Op Hartebeesfontyn” het dieselfde onderwerp gemeen, naamlik `n boeredans en kan verder naas skilderye van Bruegel geplaas word. `n Vergelykende studie van die drie tekste en enkele Bruegel-skilderye is `n goeie manier om aan leerders te toon hoe die ou Nederlandse en 19de-eeuse Afrikaanse tekste by mekaar aansluiting vind (vergelyk ook Fink, 2003:4-5). Sowel die Nederlandse as die Afrikaanse tekste voldoen aan `n verskeidenheid leeruitkomstes soos dit in die NKV vervat is.

Die Afrikaanse gedigte word in hul oorspronklike vorm gebruik. Met oorspronklike vorm word bedoel die spelvorm en woordgebruik soos dit die eerste keer gepubliseer is. Voorbeelde hiervan is te vinde in die 2000-uitgawe van *Die Groot Verseboek* en *Die Afrikaanse Patriot*. Die rede hiervoor lê voor die hand. `n Skoolgids vir die bestudering van ouer literêre tekste moet immers ouer tekste bevat. Die gekose Afrikaanse tekste is nog volkome verstaanbaar in hul oorspronklike vorm; dit is onnodig om die spelling aan te pas.

5.3 *Hoe sien die beplande skoolgids daar uit?*

Die skoolgids volg die voorbeeld van gidse uit die *Text in Context*-reeks. Hierdie gidse word met groot vrug in Nederland gebruik en is na my mening veel beter uitgewerk en saamgestel as ons eie Shakespeare-gidse, met die uitsondering van die derde bespreekte *Macbeth*. Dié *Macbeth* bevat aspekte soos die opsomming van die teks en leerderaktiwiteite en is in dié opsig soortgelyk aan die *Text in Context*-reeks. Van Oostrom en Pleij (1997:284 en verder) argumenteer dat ouer tekste aantreklik en modern aangebied moet word om sodoende leerders se aandag en belangstelling aan te wakker. Hulle lê veral klem op kleurvolle uitgawes, uitgawes wat die nuuskierigheid van die leerder prikkel en tegelykertyd die leerder van die nodige inligting aangaande die teks en sy konteks voorsien. Die skoolgids sluit daarom die volgende in:

- Die gids bevat die nodige agtergrondinligting waardeur die leerder ingelig word aangaande die maatskappy, die taal en die mense van die betrokke tyd. Bepaalde temas word geïdentifiseer en kortliks aangeraak. Dit is baie belangrik dat leerders die relevansie van sekere temas vir hul eie kultuur en samelewing raaksien (via onder meer opdragte). Leerders moet kan begryp dat daar talle probleme in die hedendaagse samelewing voorkom wat reeds in die Middel-, 17de en 19de eeue voorgekom het. Christ (1996:6) meen dat leerders hul agtergrondkennis met hulle saamneem na die teks toe. Maar daardie agtergrondkennis kan taamlik beperk wees, soos Slings bevind het. Hy (Slings, 2000:96,97) wys daarop dat leerders se kennis omtrent die mitologie en aspekte soos godsdiens besig is om te kwyn. Hoewel Afrikaanssprekendes oorwegend godsdienstig (Protestants) is, ontbreek daar voorkennis omtrent die Katolisisme, om maar `n enkele voorbeeld te noem.
- Daar word volgens die Nasionale Kurrikulumverklaring van taalopvoeders verwag om verskillende soorte tekste te identifiseer wat deur leerders bestudeer moet word. Die verduideliking van genres en subgenres word hierby ingesluit. Leerders behoort die kenmerke van die betrokke genre te begryp.
- Hoewel verklarende notas belangrik is, is dit soms nodig om `n teks te vertaal om dit sodoende verstaanbaarder te maak. `n Vertaling van tekste help om die teks toeganklik te maak wanneer die taalvariëteit waarin die teks oorspronklik geproduseer is, nie vir die leser verstaanbaar is nie. Die ideale oplossing is om die teks te vertaal en die vertaling naas die oorspronklike teks te plaas. Die vertaling voorkom ook dat die leerder telkens aan die onderkant van die bladsy moet soek na die voetnoot wat `n woord of reël verklaar. Laasgenoemde kan sowel steurend as vermoeiend wees en die leesplezier belemmer (Slings, 2000:176; Van Oostrom & Pleij, 1997:286). Die vertaling hoef om praktiese redes nie te rym soos die oorspronklike nie. Die opvoeder kan van die oorspronklike teks gebruik maak om aspekte soos die rympatrone uit te wys. In Nederland maak baie opvoeders van slegs `n fragment van die oorspronklike teks gebruik voordat hulle oorslaan na die vertaling of die herspelde weergawe (Boven, 1988:61; vergelyk ook Geljon, 1994: 65). Dieselfde benadering kan in die Afrikaansklaskamer gevolg word.
- Verklarende notas by tekste kan egter steeds belangrik wees, selfs wanneer die ouer teks vertaal en die agtergrond verduidelik word. Volgens Stahmer (1983: 75, 90, 91) word `n teks nie noodwendig toegankliker deur `n vertaling nie. Soms is dit steeds nodig om `n uitdrukking te

verklaar, valse vriende uit te wys of om 'n praktyk, soos dit in 'n teks voorkom, kortliks te verduidelik. Verklarende notas – binne perke – is dus nuttig om onduidelikhede op te klaar.

- UGO⁴-uitkomst en –aktiwiteite: Die studiegids vir gr. 12-leerders voldoen aan bepaalde UGO-vereistes en is myns insiens geskik vir gebruik in Suid-Afrikaanse skole. Die gids sluit daarom leeraktiwiteite in en skep die geleentheid vir leerders en opvoeders om dié aktiwiteite met ander leerareas (geskiedenis, wetenskap, kuns) te kombineer. Die gids voorsien leerders egter nie van 'n diepgaande kennis betreffende die Middeleeue, die 17de eeu en die 19de eeu nie, aangesien UGO van die standpunt uitgaan dat leerders self inligting moet insamel en verwerk. Derhalwe moedig die gids leerders liever via aktiwiteite aan om self meer uit te vind.

Die gids bevat 'n aantal illustrasies asook verwysings na relevante boeke, films, webwerwe, ensameer. Die internet, CD's (soos van Gregoriaanse gesange) en televisie moet ook nie as bron onderskat word nie. Baie nuttige inligting kan deur dié media bekom word. Leerders toon meer belangstelling wanneer 'n leerarea met hul belangstellings (internet, musiek, videospelletjies en films) verbind word. Voorbeelde van films sluit in *A Knight's Tale*, *Joan of Arc*, *King Arthur*, *Erik the Viking* en animasiefilms soos die gewilde *Shrek*. Stahmer (1983: 17) voer ook aan dat die gebruik van illustrasies die teks toelig. Mense word vandag deur visuele stimuli oorweldig weens televisie, tydskrifte en die internet. Illustrasies kan hier met vrug aangewend word en leerders kan selfs aangemoedig word om meer van die beeldende kunste te leer. Illustrasies en faksimilee-foto's sal ook daartoe bydra om die leerders geïnteresseerd te kry (Slings, 2000:178; Van Oostrom & Pleij, 1997:286). As leerders 'n geleentheid kry om 'n afbeelding te sien van hoe oorspronklike tekste lyk, sal hulle moontlik 'n groter waardering vir ouer tekste ontwikkel.

5.4 Die formaat van die studie

Dié verhandeling bestaan – soos reeds vermeld is – uit twee komponente, naamlik AFDELING A wat 'n teoretiese uiteensetting is en AFDELING B wat die eintlike gids bevat. AFDELING B word, soos dit die normale praktyk is, in gedrukte formaat ingelewer, maar dit kan ook in CD-Rom-formaat ingelewer word.

Die redes waarom 'n CD-Rom-formaat ideaal is, lê by die tegnologiese ontwikkelinge op opvoedkundige gebied. 'n Skoolgids soos dié sal baie effektief gebruik kan word as dit op CD-Rom

⁴ UGO staan vir Uitkomstgebaseerde Onderwys: “a comprehensive approach to organising and operating an education system that is focused on and defined by the successful demonstration of learning achieved in terms of knowledge, skills and attitudes.” (Van der Horst & McDonald, 2003:248)

verkrygbaar is. Wanneer `n mens die nuwe gerekenariseerde skryfborde⁵ in gedagte hou, word die nut van verskeie soorte CD-Roms duidelik. Dié skryfborde stel die opvoeder in staat om `n CD-Rom in die rekenaar te laai en om die skoolgids op die skryfbord te projekteer. Die CD-Rom bevat skakels om die betrokke teks met die internet te verbind en bied die opvoeder die geleentheid om byvoorbeeld Middeleeuse kuns en musiek aan leerders te toon en voor te speel deur eenvoudig op die skakel of ikoon te klik.

Leerders kan self die CD-Rom by die huis gebruik. Rekenaarondersteuningsmateriaal word by verskeie skole geïmplementeer. Een van die Kritieke Uitkomst ver wag van leerders om op verantwoordelike wyse van tegnologie gebruik te maak tydens onder meer navorsingsaktiwiteite. Die gebruik van só `n CD-Rom kan gesien word as die omgaan met tegnologie. Volgens White (2001: 147 en verder) kan die gebruik van inligtingstegnologie tot voordeel van sowel die leerder as die opvoeder wees.

6. Afbakening van hierdie ondersoek

Hierdie studie beperk hom tot die voorbereiding van `n skoolgids wat voldoen aan die Nasionale Kurrikulumverklaring vir gr. 12-leerders wat Afrikaans as huistaal neem. Die teikengroep van die genoemde gids is hoërskoolleerders in gr. 12 en selfs Jan Publiek wat hom as `n leek op die terrein van ouer Nederlandse en 19de-eeuse Afrikaanse tekste beskou. Dié gids is nie voorberei met die bedoeling om deur studente op tersiêre akademiese vlak gebruik te word nie. Daar is by die riglyne, soos dit in die probleemstelling en metodologie uiteengesit is, gehou.

Met dié studie is daar nie gepoog om `n opvoedersgids daar te stel nie, hoewel só `n gids moontlik is. Aangesien die skoolgids `n eksperiment is, is die getal tekste wat by die gids ingesluit is, vir praktiese doeleindes beperk. `n Volwaardige skoolgids kan `n groter getal tekste bevat; daar is immers `n groot verskeidenheid tekste om uit te kies. Ofskoon bepaalde klas- en leerderaktiwiteite by die skoolgids ingesluit is, sluit dit nie onderrigwenke en lesplanne in nie.

Hierdie studie is ook nie `n bestudering van die politieke ontwikkeling van die Afrikaanse taal nie. Met ander woorde, daar is nie op die bedrywighede van die GRA en ander soortgelyke organisasies van daardie tyd ingegaan nie. Dié skoolgids spits hom toe op historiese taal- en letterkunde en die

⁵ Gerekenariseerde skryfborde is die skryfborde van die toekoms. Dit is `n wit skryfbord wat aan `n rekenaar gekoppel is en funksioneer soos `n oorhoofse projektor wat aan `n skootrekenaar gekoppel is. Die bord het `n veelvoud van funksies: dit kan as skryfbord, projektorskerm en rekenarskerm gebruik word. Die rekenaar projekteer alle materiaal op die bord. Die bord kan ook aan die internet verbind word, wat die opvoeder in staat stel om webwerwe aan die hele klas te wys. CD-Roms en ander sagteware kan op dieselfde manier in die klaskamer aangewend word.

sosio-kulturele aspekte wat daarmee saamgaan. `n Mens kan egter die vraag stel of só `n gids inderdaad suksesvol in `n Afrikaansklas gebruik kan word. Gepaardgaande hiermee is die vraag oor hoe die leerders só `n gids sal ontvang. Dié twee vrae word wel as geldig beskou, maar daar is nie gepoog om hulle met hierdie studie te beantwoord nie. `n Resepsie-ondersoek is egter moontlik en kan as opvolgondersoek aangepak word.

7. Bibliografie

- BARENDREGT, P., BLOEM, N. & VERBEEK, J. (samest.) 2006. *Walewein*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- BÄRNTHALER, G. 1989. *Deutsche Sprache und Literatur im Unterricht 14. Literatur des Mittelalters im Deutschunterricht: Lyrik*. Wien: Österreichischer Bundesverlag.
- BOVEN, J. 1988. Literatuurgeschiedenis in leerplannen en leerboeken. In: Van Assche, A (red.). *Literatuurgeschiedenis op school?* Leuven: Uitgeverij Acco.
- CARTER, R & LONG, M.N. 1992. *Teaching Literature*. Harlow: Longman Group UK Ltd.
- CHRIST, H. 1996. Fremdverstehen und interkulturelles Lernen. *Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht* [Online], 1 (3), p.22.
- COETZEE, A.S. 1997. *Justifying the Teaching of Shakespeare to ESL Learners in the Junior Secondary Phase*. Mini-dissertation. Potchefstroom: Potchefstroomse Universiteit vir CHO.
- COLLIE, J. & SLATER, S. 1990. *Literature in the Classroom: a Resource Book of Ideas and Activities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- COMBRINK, L.E. 1989. *Die onderrig van prosa in Afrikaans as eerste taal in die standerds 3, 4 en 5*. Doktorale tesis. Stellenbosch: Universiteit van Stellenbosch.
- DEPARTEMENT VAN ONDERWYS. 2003. *Nasionale Kurrikulumverklaring Graad 10-12 (Algemeen) Tale – Afrikaans Huistaal*. Pretoria: Departement van Onderwys.
- FABER, K-G. 1974. *Theorie des Geschichtswissenschaft*. München: C. H. Beck.
- FINK, L.D. 2003. What is significant learning? (Online) www.ou.edu/idp/significant/WHAT%20IS.pdf Accessed on 27 October 2006.
- GARRAGHAN, C.J. 1973. *A Guide to Historical Method*. Westport: Greenwood Press.
- GELJON, C. 1994. *Literatuur en leerling: een praktische didactiek voor het literatuuronderwijs*. Bussum: Dick Coutinho.
- GHESQUIERE, R. 1982. *Het verschijnsel jeugdliteratuur*. Leuven: Uitgeverij Acco.
- HELLER, M. 2000. What is Essential about the Teaching of Literature. *ADE Bulletin* [Online], 125 (Spring), pp. 20-23.
- HIRSCH, E.D. 1976. *The Aims of Interpretation*. Chicago: University of Chicago Press.
- KANNEMEYER, J.C. 1988. *Die Afrikaanse literatuur 1652-1987*. Kaapstad: Human & Rousseau (Edms.) Bpk.
- KARG, I. 1998. *Und waz si guoter lère wernt. Mittelalterliche Literatur und heutige Literaturdidaktik. Beiträge zur Geschichte des Deutschunterrichts* 35. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH.

- KISH-GOODLING, D.M. 1998. Using *The Merchant of Venice* in Teaching Monetary Economics, *Journal of Economic Education*, 29 (4), pp. 330-339.
- KRUGER, E. 1995. *’n Imagologiese analise: F.A. Venter se Wit Oemfaan in die Afrikaans tweedetaalklaskamer*. MA-verhandeling. Durban: Universiteit van Natal.
- KRUGER, E. 2002. Imagologie en die bestudering van literêre stereotipes vir die onderrig van Afrikaans as addisionele taal. *Literator*, 23 (3), November, p. 197-219.
- NETHERSOLE, R. 1992. Hermeneutiek. In: Cloete, T.T. (red.). *Literêre terme en teorieë*. Pretoria: HAUM-Literêr.
- PAEFGEN, E.K. 1999. *Einführung in die Literaturdidaktik*. Stuttgart: J.B. Metzler Verlag.
- PETRY, K.L. 1981. *La Chanson de Roland* in the Elementary School Classroom: A Case for Medieval Literature and Young Language Students, *Modern Language Journal*, 65, pp 137-40.
- SHOWALTER, E. 2003. *Teaching Literature*. Malden: Blackwell Publishing.
- SLINGS, H. 2000. *Toekomst voor de Middeleeuwen: Middelnederlandse literatuur in het voortgezet onderwijs*. Amsterdam: Prometheus.
- STAHMER, I. 1983. *Die aard van kommentaar by ouer en vreemdtalige werke*. M.A.-verhandeling. Pretoria: Universiteit van Pretoria.
- STRYDOM, S & OHLHOFF, H. 1985. *Van middeleeue tot goue eeu*. Pretoria: J.L. van Schaik.
- TEMPELHOFF, J.W.N. 2002. *Verhuidiglikte verlede: die hermeneutiese verstaansmetode in geskiedenis*. Vanderbijlpark: Uitgewery Kleio.
- VAN DER HORST, H. & MCDONALD, R. 2003. *Outcomes-based Education: Theory and Practice*. Irene: Tee Vee Printers and Publishers.
- VAN NIEKERK, M. 1991. Middeleeuse hermeneutiek: ’n Eerste verkenning (deel I). *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 31 (1), pp. 13-29.
- VAN OOSTROM, F.P. & PLEIJ, H. 1997. Middelnederlandse letterkunde op middelbare school: het doel is heilig – nu de middelen nog. *Literatuur*, 14 (5), pp. 282-288.
- WACKERS, P. 1986. Inzicht in het verleden, zicht op de toekomst. In: Durlinger, B. et al (reds.). *Verslag van het symposium: Historische teksten in het literatuuronderwijs (12-14 juni 1985)*. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen.
- WHITE, S. 2001. Using Information Technology for Teaching and Learning. In: FRY, H. et al. *A Handbook for Teaching and Learning in Higher Education*. London: Kogan Page Ltd.
- WIKIPEDIA. Komparatistiek. <http://de.wikipedia.org/wiki/Imagologie> wie auf 03/03/2006.

Afdeling B

Die Hexe

en ander tekste vir die klaskamer

Afdeling B

Inhoudsopgawe

Deel I

'n Woord vooraf...	3
Heksery	6
Die Hexe	8
Heksery in Suid-Afrika	11
'n Middeleeuse huis in 'n Middeleeuse straat	14
Die vrou in die Middeleeue	19
Rubben	21
Die kleinboer	28
Wi willen van den kerels zinghen	31
Pieter Bruegel die Ouere	32
Boeren Geselschap	33
Op Hartebeesfontyn	35
Addisionele take vir Deel I	41
Vir wie meer wil weet	44

Deel II

Voor ons verder gaan...	46
Trou is nie perde-koop nie	49
Dopper Joris en zijn zijtje	52
Uitnodiging aan Annie	53
Truitje	54
Pieter en Betjie	55
Di stewartjies van Sanni	57
Vanselewe en Te'enswoordig	58
Addisionele take vir Deel II	59
Vir wie meer wil weet	61
Woordelys	62
Verantwoording	64
Teksbylaag	65

Deel I **`n woord vooraf...**

Die Middeleeue...

Wat word met “Middeleeue” bedoel? Die Middeleeue is `n tydperk in die geskiedenis van Europa wat volg op die ineenstorting van die Romeinse Ryk in die jaar 476 n.C. Sommige historici gaan `n stap verder en onderskei tussen die Donker eeue en die Middeleeue. Die Donker eeue is die tydperk direk ná die val van die Romeinse Ryk en strek vanaf ongeveer die jaar 476 n.C. tot ongeveer die 600s. Die Middeleeue volg op die Donker eeue en strek tot min of meer die sestiende eeu. Daarna volg die Renaissance. Die mense wat gedurende die Middeleeue geleef het, het uiteraard nie na hulself as Middeleeuers verwys nie. Die term is eers in die Renaissance gebruik om te verwys na die tydperk tussen die Renaissance – wat gesien is as die wedergeboorte van die klassieke kuns en kultuur – en die Antieke tydperk van die Grieke en Romeine. Volgens die mense van die Renaissance het daar nie veel gebeur sedert die Romeinse Ryk tot `n val gekom het nie, daarom dat hulle van die *Middeleeue* praat as `n “onbelangrike” tussenperiode...

Maar die mense van die Renaissance was verkeerd. Die Middeleeue was `n ryk en belangrike tydperk in die Westerse geskiedenis. Dit is die tyd waarin die Christengodsdienste, in die gedaante van die Katolieke Kerk, tot `n sterk en invloedryke organisasie ontwikkel het. Die kerk het in alle opsigte die fokuspunt van die Middeleeue se lewe geword en in `n groot mate die Middeleeuse samelewing help vorm. `n Kenmerk van die Middeleeue was die ekonomiese groei wat plaasgevind het weens `n verbetering van plaasgereedskap en die implementering van nuwe boerderymetodes. Dorpe en stede het tot stand gekom en daarmee saam `n gemeenskap wat hulle nie aan die koninklike hof, in die klooster of op die plaas bevind het nie: die opkoms van die middelklas. Bepaalde state, soos Frankryk en Engeland, het tot stand gekom en belangrike posisies in die Europese geskiedenis ingeneem. Dit is ook gedurende die Middeleeue dat die kruistogte plaasgevind het. Christenfilosofie het `n nuwe vorm aangeneem deur die heilige Thomas Aquinas se kombinasie van geloof en rede. Wat die kuns betref, word die Middeleeue gekenmerk deur die Gregoriaanse gesange van monnike, die Gotiese argitektuur wat te sien is by soveel katedrale, die religieuse skilderkuns en literêre werke soos Dante Alighieri se *Divina Commedia*. Die Middeleeue was allermins `n vervelige en onbelangrike tydperk in die geskiedenis!^{vi}

Om die Middeleeuse tekste in hierdie gids beter te begryp, is dit sinvol om `n bietjie meer omtrent die Middeleeuse lewe te weet. Hier volg enkele verduidelikings wat jou kan help om kennis te maak met die Middeleeue en sy wêreld.

Middeleeuse stories

Tydens die Europese Middeleeue het mense `n verskeidenheid kleurryke stories vertel. Die meeste mense was ongeletterd en kon byvoorbeeld nie die Bybel lees nie. As gevolg hiervan was baie van die stories – dramatiserings en mondelinge oorlewings – religieus van aard om die ongeletterde volk bewus te maak van hul godsdienstige verpligtinge. Verhale oor Jesus, Maria en die heiliges is gedurig aan die volk vertel of voorgedra. Christelike letterkunde neem `n baie belangrike plek in die Middeleeue se wêreld in. Sogenaamde *legendes* en *exempels* is vertel. Legendes en exempels was preke, onderrigvertellings en godsdienstige beskouings wat bedoel was as voorbeeld vir die Middeleeue in sy daaglikse – en sondige – lewe^{vii}.

Middeleeuse stories het nie slegs oor religieuse onderwerpe gehandel nie... Gedurende die veertiende eeu het Europa onder 'n grootskaalse builepes-epidemie gebuk gegaan. 'n

Kwart van die Europese bevolking het omgekom. Die aard en invloed van die epidemie was so groot dat ons daarna verwys as die Swart Dood. Mense het obsessief geraak oor die dood en gevolglik stories en kunswerke geskep wat die dood as karakter uitbeeld. 'n Voorbeeld van só 'n verhaal is *Elckerlijc* (in Engels bekend as *Everyman*). Dié drama handel oor God wat die karakter Doot na Elckerlijc stuur om sy siel te eis. Maar Elckerlijc, wat almal in die wêreld verteenwoordig, is nie gereed om die tydelike vir die ewige te verruil nie. Eerstens probeer hy om Doot om te koop, maar wanneer dit nie werk nie, vra Elckerlijc om uitstel sodat hy sy sake in orde kan kry. Daarna probeer hy almal en alles oortuig om saam met hom na die hiernamaals te gaan, maar geen van die karakters is bereid nie. Die morele les van die storie is dat elkeen gereed moet wees vir die dag dat God jou kom haal en gedurende die tydperk van die Swart Dood kon daardie dag enige oomblik aanbreek...

Die Middeleeuers het egter nie net ernstige en morbiede stories vertel nie. Baie van die stories was prettig, grappig en dikwels kritiserend van die maatskappy. Die gewildste stories was sekerlik dié oor Karel die Grote en Koning Artur (oftewel *King Arthur*) en hulle ridders. Die verhale wat oor hierdie twee bekende konings gehandel het, staan bekend as *ridderromans* en *abele spele* omdat hulle die verhale van ridderavonture vertel. Dié verhale het gereeld die adelstand uitgebeeld. Figure soos Koning Artur het hulle ridders dikwels op 'n *queeste* gestuur om 'n voorwerp of persoon op te spoor. Heel dikwels was die persoon 'n skone jong dame wie se eer gered moes word. Riddergevegte, spoke, drake, die lewendige dood en diere wat met mense kan praat, maak gereeld deel uit van 'n ridder se avonture.

Dink hier maar aan Walewein, een van Koning Artur se beste en getrouste ridders. Tydens 'n vergadering met al die ridders rondom Koning Artur se ronde tafel, sweef daar 'n skaakspel by die venster in. Die ridders is almal oorbluf oor wat hulle aanskou het. Wanneer die skaakspel die vertrek verlaat, kondig Koning Artur aan dat iemand agter die skaakspel moet aangaan en dit vir hom moet terugbring. Walewein neem die taak op hom en word van die een avontuur na die ander gelei. Hy vind die skaakspel in Koning Wonder se kasteel, maar Koning Wonder wil dit nie aan Walewein gee nie, tensy Walewein aan hom die swaard met die twee ringe kan besorg. Dié swaard maak 'n ridder onoorwinlik. Op 'n dag kom Walewein by die kasteel van Koning Amoraen aan. Hy het reeds baie van Walewein gehoor en bied hom 'n seldsame geskenk aan: die swaard met die twee ringe. Maar op voorwaarde dat Walewein vir hom die skone Ysabele – op wie hy verlief is – sal gaan haal. So gaan Walewein op die een *queeste* na die volgende in 'n poging om die skaakspel op te spoor...^{viii}

Soms vertel die Middeleeuse verhale ons die storie van die liefde, dikwels verbode liefde. Romantiese uitbeeldings van liefdesprobleme, soos dié van Lanseloet, `n belangrike ridder aan Koning Artur se hof, wat verlief raak op die koning se vrou, was heel bekend.

Middeleeuse boeke

Die boekdrukkuns is eers in 1445 deur Johann Gutenberg aan Europa bekendgestel, wat beteken dat alle boeke en geskifte vóór 1445 met die hand geskryf is. Veral godsdienstige geskifte soos die Bybel en briewe van die [Vatikaan](#) wat na die onderskeie gemeentes en

kloosters versprei moes word, is in groot getalle deur monnike gedupliseer. Dié geskifte staan bekend as *handskrifte*. Verskeie kloosters het `n *scriptorium* gehad, `n plek waar handskrifte gekopieer is. Dit was deel van sommige monnike se daaglikse pligte om tekste te kopieer. Elkeen het `n bepaalde verantwoordelikheid gehad: Die een sou die handskrifte versier terwyl `n ander die handskrifte gebind het. Die kopiëring van só `n handskrif het baie tyd in beslag geneem en baie daarvan is kunswerke in eie reg. Hoewel die meeste van hierdie handskrifte verlore gegaan het, kan ons nog vandag voorbeelde van hierdie pragtige handskrifte in biblioteke en museums sien.

Die Middeleeuse verhale wat in hierdie studiegids vervat is, kom ook uit só `n handskrif. *Die Hexe* en *Rubben* kom uit die bekendste [Middelnederlandse](#) handskrif, naamlik die Hulthemse handskrif wat omstreeks die veertiende eeu saamgestel is. Die gedig “Kerelslied” kom uit die Gruuthuse handskrif^x. Wanneer `n mens die tekste lees, is dit soms opmerklik dat daar meer as een persoon aan die handskrif gewerk het. Die lettergrootte en skrif stem nie altyd ooreen nie...^x

Taal in die Middeleeue

Gedurende die Middeleeue was die belangrikste taal in Europa Latyn. Latyn is veral in die kerk gebruik, hoewel die taal meestal net deur die kerklui en enkele geleerde mense gepraat en verstaan kon word. Die meeste mense het steeds hul eie [dialekte](#) gebruik om te kommunikeer. In die Nederlande was dit nie anders nie. Daar word gesamentlik na die Middeleeuse Nederlandse dialekte as *Middelnederlands* verwys. Wanneer `n mens vandag na Middelnederlands kyk, lyk dit so `n bietjie na `n kombinasie tussen Nederlands,

Duits en Frans. Wanneer die taal van nader beskou word, merk `n mens baie woorde op wat vandag ook in Afrikaans gebruik word! Vergelyk die volgende woorde uit *Die Hexe*: hoender, twee, beter, met, water, groot, avonture. Dié woorde verskil nie eens in spelling nie. Ander woorde verskil in spelling, maar is steeds verstaanbaar: ontgaen, staen, ghisteren, waerheit, groet (groot), droncken (gedrink), qualic (kwalik). Die raakpunte tussen Afrikaans en Middelnederlands is dus ooglopend.

Middelnederlands is tussen ongeveer die twaalfde en die vyftiende eeu in die gebied wat vandag as Nederland en Vlaandere bekend staan, gepraat. Vandag word Middelnederlands beskou as `n ouer vorm van sowel moderne Nederlands as Afrikaans^{xi}. `n Kenmerkende verskynsel in Middelnederlands is die dubbele ontkenning, `n verskynsel wat vandag ook deel van ons eie taal uitmaak.

Die geselekteerde Middeleeuse tekste

Die eerste twee Middelnederlandse tekste in hierdie studiegids, *Die Hexe* en *Rubben*, staan bekend as klugte of sotternieë. `n Klug is `n drama wat onder meer ten doel het om mense te laat lag. Dit is `n kort en snelbewegende toneelstuk waarin komiese situasies voorgestel word.^{xii} Die klug is gereeld in die Middeleeue opgevoer en het dikwels die boerestand uitgebeeld. Klugte het gewoonlik `n abele spel opgevolg en op dié manier die skelle kontras tussen die **gepeupel** en die **adelstand** uitgewys. Klugte is gewoonlik kort en sonder formele strukture soos `n **proloog**, liggaam en **epiloog**. Die Middelnederlandse klug val dikwels met die deur in die huis en eindig meestal met `n geveg van een of ander aard.

Die twee gedigte, “Kerelslied” en “Boeren Geselschap” (`n Renaissance-gedig), bevat self `n klugtige karakter. In die “Kerelslied” word daar openlik met die boerestand die spot gedryf deur hul “agterlike” gewoontes in die kollig te plaas. “Boeren Geselschap” is eers in die 1700’s geskryf en beeld onder meer `n geveg by `n boeredans uit. Die twee gedigte en die twee klugte sluit dus mooi by mekaar aan, omdat al vier tekste die boerestand op `n humoristiese wyse skets.

Heksery

Om *Die Hexe* beter te begryp, is dit sinvol om heksery as Middeleeuse verskynsel van nader te beskou.

Stel jou voor jy maak vir jou `n toebroodjie vir middagete met lekker botter, `n snytjie ham en `n bietjie kaas. Dan skink jy vir jou `n glas koue melk. Maar wanneer jy die eerste hap uit jou broodjie neem, merk jy dadelik dat die botter sleg is en die kaas suur. Die melk, besef jy skielik, is dik en klonterig... Wie blameer jy daarvoor? Dalk jou ma? Of miskien jou buurman? Wat van daardie klasmaat wat definitief niks van jou hou nie? Die blote idee dat jy iemand anders die skuld kan gee vir iets wat niks met hulle te make het nie, klink miskien vir jou absurd. Maar vir die mense wat tydens die Middeleeue en die vroeë Renaissance geleef het, was dit `n logiese gevolgtrekking! Die bestaan van hekse was vir hulle `n realiteit.

Vandag beskou ons hekse meestal as literêre figure (*Macbeth*, sprokies, folklore); ou tannies wat brousel gekook en vreesaanjaende towerspreuke bedink het. Die gedagte dat dié vreemde wesens werklik kon bestaan, is vir ons heel onwaarskynlik. Tog het die gewone Middeleeuer en Renaissance-persoon hekse gevrees en op groot skaal vervolgt. Mense is dikwels van heksery beskuldig en aan *maleficium* (om kwaad te doen) skuldig bevind^{xiii}. Die algemeenste *maleficia* (bose dade) was onder andere misoeste, die oproep van slegte weer, die betowering van kaas, botter en bier en selfs die oorsaak van dood onder sowel mens en dier. Dié slegte dade van hekse is veral op die platteland gevrees^{xiv}, juis omdat hierdie soort heksery so `n groot invloed op die kleinboer se daaglikse bestaan kon hê.

In sommige lande is daar `n onderskeid getref tussen wit en swart hekse. Swart hekse was bese mense wat slegs skade verrig het, terwyl wit hekse meer soos `n kruiedokter

was en gewoonlik mense probeer gesond maak het. Wit hekse is selde vervolgd of gevrees. `n Verdere onderskeid is tussen hekse en towenaars getref. `n Heks het innerlike kragte waarmee hulle gebore is. Dit wil sê dat hulle vanself goeie of bose dae kon verrig, terwyl `n toewenaar `n persoon was wat vir opleiding moes gaan en wat deur middel van towerspreuke en brousele mense kon begogel. Hekse was nie uitsluitlik vroue nie en towenaars was nie alleenlik mans nie. Sowel mans as vroue kon hekse of towenaars wees^{xv}.

Taak 1

Die meeste hekse wat vervolgd is, was egter vroue. Volgens navorsing was die meeste hekse weduwees en oujongnooiens. Dié dames was welbekend in hul gemeenskappe en was berug vir hul slegte humeur. Maar waarom is juis soveel vroue aan hekserij skuldig bevind? Verdeel in groepe en probeer die redes vir hierdie ooglopende diskriminasie teen vroue vasstel^{xvi}. Voorsien dan hierdie inligting aan die res van jou klas tydens `n klasaanbieding.

Die vervolging van hekse het vinnig `n grusame verskynsel geword. Die kerk het `n baie belangrike rol gespeel in die vervolgingsproses, omrede Christene hekse as slawe van Satan beskou het. Mense het geglo dat die duiwel – vir wie almal baie bang was – mense betower het om sy agente te word. As agente van Satan het die hekse bose magte ontvang en gedurig probeer om soveel moontlik Christene vir Satan te wen. Die kerk het hierdie soort boosheid gevrees en streng opgetree teen enigiemand wat van hekserij beskuldig is. Mettertyd het die **Inkwisisie** die rol as heksejagters aangeneem en verskeie dorpe en stede regoor Europa besoek

om hekse te identifiseer en te veroordeel^{xvii}. Soms het dorpsmense uit vrees hul eie toetse gebruik om vas te stel of `n persoon `n heks was of nie. `n Bekende toets was die “doop” van `n heks. Die mense het geglo dat hekse nie kan sink nie. Dorpenaars het die beskuldigde vasgebind (soms sittende in `n stoel) en in die rivier laat sak. As die persoon oorleef het, was sy skuldig en as hy/sy verdrink het, was dit `n duidelike teken dat die persoon onskuldig was. Dood, maar darem onskuldig...

Die vervolging van hekse het tot skrikwekkende hofsake gelei. Onskuldige mense is voor die hof gedaag en gedwing om te bieg. Die meeste beskuldigdes is gefolter totdat hulle uit desperaatheid verklarings afgelê het dat hulle inderdaad skuldig was. Heksejagters het boonop van boeke gebruik gemaak om hekse uit te ken. Verskeie gidse is geskryf wat die kenmerke van `n tipiese heks weergegee het. Die bekendste boek is sekerlik die *Malleus Maleficarum* oftewel die *Hamer van die Hekse*. Soms het `n vervolgingskoors in streke uitgebreek wat daartoe gelei het dat soveel as `n honderd-en-vyftig mense tydens dieselfde hofsake skuldig bevind is. Die koors was ook aansteeklik, want heksevervolgings het dikwels van een dorp na `n ander oorgespoel. Na beraming is ongeveer `n 100 000 onskuldige mense ter dood veroordeel weens hul bose pakt met die duiwel^{xviii}.

Taak 2

In die Afrikaanse literatuur maak ons vroeg reeds kennis met die onderwerp van heksevervolgings en diegene wat verantwoordelik is daarvoor. In 1923 skryf C. Louis Leipoldt die drama *Die Heks*, wat die boeiende verhaal vertel van 'n onskuldige vrou wat voor die Inkwisisie gedaag is. André P. Brink skryf in 1975 'n drama getiteld *Die Hamer van die Hekse*, wat gebaseer is op dié van Leipoldt. Nóg 'n noemenswaardige teks is N.P. Van Wyk Louw se gedig "Die Hond van God" (in *Groot Verseboek*) wat handel oor 'n Inkwisiteur. Lees die tekste van Brink en Louw en vergelyk die twee met mekaar.

In die klug wat hier volg, maak ons kennis met Machtelt en Luutgaert. Die twee vroue bekla hulle lot by mekaar. Beide vroue ervaar groot teëspoed en weet sommer gou wie om daarvoor te beskuldig: Juliane. Hulle weet reeds dat Juliane haar met hekserij besig hou, maar moet dit uit die perd se bek hoor. Saam loop hulle na die plaaslike herberg waar Juliane bier verkoop en stel daar vir haar 'n strik.

Die Hexe

Hier beghint de sotternie

Machtelt.

Ach goede liede, hoe salic varen!
Die wolle es beter dant garen;
Het gheet met mi al achterwaert!
Hoe comet dat al dus qualijc vaert?
5 In weet, wat mi es ghesbiet;
En daet die lede duvel niet,
In soude al dus niet mogen dolen.

Luutgaert.

Nu segt mi, Machtelt, onverholen:
Waer omme stadi dus en claecht?
10 Ic come ende hebbe den vos
verjaecht,]
Die mi twee hoender heeft verbeten.
Hoe sidi al dus hier gheseten?
Op alle trouwe, berechtes mi.

Machtelt.

Luutgaert, daer es groot redene bi,
15 Want dat ic niet en rase, dats
wonder.]
Die avonture hout mi soe tonder,
Want wat ic pine nacht ende dach,
Te ghenen profite ic comen en
mach;]
Het doet emmer toverie.

Luutgaert.

20 Machtelt, bider maghet Marie!
Ic wene ghi niet en hebt geloghen.

Die Hexe

Hier begin die klug

Machtelt

Ag liewe mens, hoe sal dit nog met my gaan?
Die wol is tog beter as die garing;
Dit gaan met my al meer agteruit!
Hoe het dit gebeur dat ek so swaarkry?
Ek weet wat met my gebeur het;
Die duiwel het my leed aangedoen,
En nou ly ek.

Luutgaert

Nou sê vir my, Machtelt, eerlikwaar:
Waarom staan jy so en kla?
Ek het 'n jakkels verjaag
Wat my twee hoenders gebyt het.
Hoe verloop sake hier?
Vertel my in alle eerlikheid.

Machtelt

Luutgaert, ek het groot rede om te kla,
Dat ek nie skree nie, is 'n wonder.
Die rampe hou my onder,
Ek ervaar dag en nag pyn,
Want ek maak skaars 'n profyt;
Dit is pure towerspel.

Luutgaert

Machtelt, so by die Maagd Maria!
Ek het nie die volle waarheid vertel nie;

Met toverie benic bedroghen;
Alsoe, Machtelt, maecht u staen.
Mine coe es haer melc ontgaen,
25 Hen es anders niet dan water.
En daet niet die helsche cater
Ofte die lede perlesijn,
Hen soude al dus niet moghen sijn.
Maer wel vermoedic mi op ene;
30 Want ghisteren daer ic quam allene
Op ene vierweechstede, buten
weghe]
Vandic sittene ene oude teve
Ende hadde botere voer haer
staende;]
Ic wane dat si den duvel maende,
35 Die daer die botere comen dede.

Machtelt.

Luutgaert, bi gods moghenthede!
Ic moet u segghen onverhopen,
Die boter hadse mi ghestolen.
Met quaden messen moet mense
ontliven!]
40 In coste in eenre maent ghecrighen
Van mijnre blare coe eneghe botere;
Wat ic clutse of wat ic clotere,
Het es al te male om niet.
Op alle trouwe, kindise niet
45 Die stront hoere? woense hier bi?

Luutgaert.

Jase, Machtelt, gheloves mi.
Si es van Corterike gheboren,
Ende heeft haer ene ore verloren
Van quader dieften, dat es waer,
50 Ende oec wasse cort daer naer
Uut Ghint ghebannen op den pit.
Met meneghen dinc es si besmit,
Daer si met pleghet om te gane.
Kindise niet? hets Juliane,
55 Die ghinder woent op den hoec.
Si heeft een toveren boec,
Daer si met te toveren pleghet.
Hets jammer, dat si niet en leghet
In enen put onder die galghe
60 Vaste ghedolven metten balghe!
Si vercoept nu oesters bier.

Machtelt.

Luutgaert, wat sitten wi dan hier?

Ek is self met die toorkuns gedreig;
So, Machtelt, staan mooi stewig op jou voete.
My koei het haar melk verloor,
Dis niks anders as water nie.
As dit nie was vir die duiwelse kat
Of die vervloekte duiwel nie,
Sou dit tog nie alles moontlik wees nie.
Maar ek verdink reeds iemand;
Gister, toe ek alleen daar aankom,
Buite die stad, op die pad,
Vind ek `n ou vrou allenig sit.
En sy het botter voor haar gehad
Ek kom toe agter dat sy die duiwel oproep,
Om die botter te kom maak.

Machtelt

Luutgaert, om Godsontwil!
Laat ek jou eerlik sê,
Sy het die botter by my gesteel.
Mens moet haar met `n skerp mes ombring!
Dit het my `n maand geneem om
Daardie bietjie botter van my arme koei te
kry,]
En hoe ek ook klits en karring,
Daar gebeur niks nie.
Ek ken haar eerlikwaar nie,
Woon die slegte vrou hier naby?

Luutgaert

Ja, Machtelt, glo vir my!
Sy is in Kortrijk gebore
En het boonop haar een oor verloor
Tydens `n diefstal, waaragtig,
En kort daarna is sy
Met die brandstapel uit Gent verban.
Sy is met al wat `n ding is besmet
Omdat sy met alles omgaan.
Ken jy haar nie? Dis Juliane,
Sy woon daar agter op die hoek.
En sy het `n toorboek,
Waarmee sy allerlei paljasse^f uitvoer.
Wat `n jammerte sy lê nie êrens in `n put
Of onder `n galg nie
Stewig begrawe!
Sy verkoop deesdae Oosterse bier.

Machtelt

Luutgaert, wat sit ons dan nog hier?

^f Toormiddel, doepa.

Ic kinse weel, eest Juliane?
Laet ons beiden bestaen te gane
65 Ende enen poet biers te gader meten;
Wi selen al die waerheit weten
Van desen saken groet ende smal.

Luutgaert.

Gherne, Machtelt, groet ongheval
Moet haer gheven sente Bride.
70 Want ic menech quaet ghetide
Hebbe leden dat si mi brachte ane.

Machtelt.

Segt, vrouwe ver Juliane,
Hebdi enich oesters bier?

Juliane.

Jaic, ghi vrouwen, wenen comdi hier
75 Al dus te gadere onder u lieden?
Het moet emmer yet bedieden;
Over mi moghdi wesen coene.

Luutgaert.

Juliane, wi hebben hier te doene;
Wi droncken gerne van uwen biere.
80 Ic bits u, set ons biden viere.
Haelt ons bier, wi selent betalen.

Juliane.

In vragher niet na, ic gaets u halen.
Altoes ghebiet te mi weert!

Machtelt.

Vrouwe Juliane, ons beiden deert,
85 Ende gherne souden wijs u vraghen,
Maer qualijc dorren wijs
ghewaghen,]
Wi weten wel dat ghijs sijt vroet;
Gherne gheraecten wij ane goet,
Coster wi wel comen ane.
90 Ons es ghegheven te verstande,
Waert dat sake, dat ghi wout,
Dat ghi ons wel hulpen sout,
Ende hier omme siwi tote u comen.

Juliane.

Wat, gebuerinnen! mochtic u iet
vromen]
95 Met mire const, met minen rade,
Ic ben die ghene, diet gerne dade,

Ek ken Juliane mos goed.
Laet ons albei soontoe gaan,
En `n pot bier gaan koop;
Ons sal die waarheid uitvind,
Van die kleinste tot die grootste.

Luutgaert

Graag Machtelt, mag Sint Bride
Groot ongeluk op haar pad bring.
Want ek het reeds baie slegte tye beleef
As gevolg van haar.

Machtelt

Askies tog, Juliane,
Het jy enige Oosterse bier?

Juliane

Ja, ek het; waarvandaan kom julle vroue?
Saam met die ander vroue hier?
Dit moet in elk geval iets beteken;
Oor my kan julle maar rustig wees.

Luutgaert

Juliane, ons het dinge om hier te doen,
En ons drink graag van jou bier.
Ek vra jou, sit ons by die vuur.
Gaan haal ons bier, ons sal jou betaal.

Juliane

Moenie eens daarna vra nie, ek gaan haal dit.
Anders moet julle my maar weer vra!

Machtelt

Vrou Juliane, ons altwee vind dit pynlik,
Tog wil ons jou graag iets vra,
Maar ons wil dit skaars waag,
Ons weet dat jy kundig is;
Graag wil ons sekere goeters besit;
Wat nogals duur is.
Ons verstaan dat,
As die saak waardig is jy ons sou help,
As jy wou,
En daarom het ons na jou toe gekom.

Juliane

Liewe vroue! Mag ek julle in enige opsig van
diens wees]
Met my nekromansie^g, met my towery,
Ek is die een wat dit alles graag doen,

^g Voorspelling van die toekoms deur met die dooies in verbinding te tree.

^h Die Rooms-Katolieke kerkdien.

Want u welvaren ware mi lief.
Haddi die hant van enen dief
Daer neghen messen op waren
ghedaen]
100 Het soude u altoes voerwaert gaen,
Soe waer ghi die hant ane sloecht.

Luutgaert.

Ay hoere, dat ghi ons dies gewoecht,
Dies moetti hebben vele quader
jaren.]
Nu weten wi wel al oppenbaren,
105 Wat ghi met ons hebt ghedreven.
Ghi selt ons moeten wedergeven,
Dat ghi ons qualijc hebt ghestolen,
Ofte wi selen u oghen uutpolen
Ende met desen pot soe gheraken,
110 U toverie sal nu uutcraken.

Hier vechten si.

Juliane.

Ay ghi vrouwen, slaet met ghemake!

Want julle welvaart is vir my belangrik.
Ek het die hand van `n dief,
Waaroor daar nege keer die mis^h geles is,
En alles waaraan jy die hand slaan,
Sal voorspoedig verloop.

Luutgaert

Ja, slegte vrou, omdat jy dit gewaag het om
ons te vertel,]
Verdien jy baie rampspoedige jare.
Nou is die waarheid geopenbaar en
Ons weet nou presies wat jy met ons gedoen
het.]
Jy sal ons moet vertel hoe jy ons besteel het,
Anders sal ons jou oë laat uitpeul
En jou met die bierpot slaan,
Dat jou toorkrag uit jou uitloop.

Hier baklei hulle

Juliane

Ag, lieve vroue, moet net nie te hard slaan
nie!]

Hekserij in Suid-Afrika?

Hekse en tovenaars kom dikwels in storieboeke en veral kinderverhale voor. Wie kan die bose heks in "Hansie en Grietjie" vergeet? Tog is daar ook voorbeelde van goeie hekse en tovenaars, soos die wêreldbekende Merlyn aan koning Artur se hof, of die gawe Gandelf van *The Lord of the Rings* en selfs die druïde Getafix in *Asterix en Obelix*. In die

gewilde *Harry Potter*-reeks vind `n mens `n uitgebreide verskeidenheid hekse en tovenaars...

79 in hof ná moord op 'hekses' in noorde

Altesame 79 jeugdige sal vandag in die landdroshof in Senwabarwana (Bochum) in Limpopo (die Noordelike Provinsie) verskyn nadat hulle glo Vrydag 'n ma en haar dogter gestenig en aan die brand gesteek het omdat hulle glo hekse was.

Me. Mawina Seduma (53) en haar dogter me. Alekila Seduma (24) is uit hul huis in Springfield naby Dendron gesleep voordat hulle in 'n veld gestenig is. Die 79 jeugdige het glo vermoed dat 'n onlangse motorongeluk deur die twee se toordery veroorsaak is.

"Hulle is nie op heter daad betrap dat hulle hekserij beoefen nie; dit was net 'n vermoede," het kapt. Thomas Ramatseba, polisiewoordvoerder, gesê.

Nadat die vroue gestenig is, is hulle aan die brand gesteek. Albei is op die toneel dood. – **Adele Stiehler**

Dié soort hekse vorm deel van die Westerse kultuurgeskiedenis. Maar hekserij en towery is nie iets wat slegs in die Westerse verlede voorgekom het nie. Verskillende vorme van hekserij kom ook in ander wêrelddele voor en verrig bepaalde funksies binne sommige gemeenskappe. Dink maar aan die sogenaamde medisyneman in die Indiaanse gemeenskappe of die kruiedokter binne die Afrikatradisie. Hier in Suid-Afrika vind `n mens hekserij van `n ander aard. Buiten die wêreldverskynsel van Satanisme vind ons ook voorbeelde van swart towery in veral die Noorde van ons land. In Suid-Afrika word mense gereeld van hekserij beskuldig en deur die plaaslike gemeenskap gestraf of selfs vermoor. Dikwels

word mense se huise deur die bure afgebrand uit vrees vir die “donker dade” wat die persoon uitgevoer het. Stories van zombies en vroue wat op die rug van `n hiëna ry, maak deel uit van die skrikwekkende wêreld van Suid-Afrikaanse hekserij. Die woord *muthi* laat mense ook koue rillings kry. Muthi kan in die Zoeloe-volkstaal egter twee soorte medisyne verteenwoordig, naamlik wit (dus helende medisyne) en swart (dus skadelike medisyne)^{xi}. Die idee van muthi sluit aan by die beeld van hekse en towenaars wat gedurig aan die voorberei is aan een of ander towerbrousel. Dié brousele word gewoonlik vir iemand gegee om daardie persoon te betower of om sy/haar kragte te versterk. Dink maar aan Astrix en sy vriende wat van Getafix se brousel moet drink vir die nodige krag om die Romeine te verslaan.

Maar snaakse resepte en vreemde gewoontes beteken nie dat jy jou besig hou met hekserij nie. Baie kulture het `n tradisie waar die kruiedokter van eenaardige mengsels gebruik maak om mense gesond te maak. So ook die Afrikaanssprekende gemeenskap. Afrikaanse voorouers is bekend vir die boererate wat huisgesinne toegepas het. Sommige boererate klink verregaande, terwyl ander vandag nog gebruik word. Byvoorbeeld: as jy slegte asem het, moet jy met pietersieliewater gorrel of koffiebone kou; en as jy tandpyn het, moet jy – nadat jy klaar gebad het – eers jou linkerhand en dan jou regterhand afdroog, gevolg deur jou gesig. Die vrot tand sal dan vanself afbreek. Vir diarree kan jy wildeals en kamille kook en laat trek. Drink die aftreksel `n paar keer per dag soos tee.^{xx} Volgens die Nederlandse tradisie moet jy bruin suiker en twee eiers klits en soggens en saans `n eetlepel vol drink om maagpyn teen te werk. As dit nie werk nie, kan jy altyd op `n [bedevaart](#) na die St. Nicolaaskerk in Brussel gaan en die heilige Antonius om hulp vra.^{xxi}

Taak 3

1. Die volgende gedigte deur C.W. Joubert (uit *Groot Verseboek*) lyk baie soos `n kombinasie tussen `n boereraat en `n toenaar se magiese brousel. Lees die gedig en probeer om die ware boereraat vir elk van die kwale in die gedig na te slaan.
2. In Roald Dahl se boek *Charlie en die Groot Glashyser* verander meneer Willy Wonka Charlie se grootouers in babas deur vir elkeen `n Wonka-Jonka-pil te gee. Bestudeer die resep vir Wonka-Jonka (in die bylaag) en bepaal in watter mate dié resep kan deurgaans as `n towerspreuk.

Nuttige resepte

1. *Fer Hoofpyn*

Tinktinkkiis bloed en kraai se aptyd;
Fiir lepels honde blaf;
Jakhals syn byt en wolf syn huid,
En `n ysterfark syn draf.

2. *Fer Tantpyn*

`n Emmer sonskyn in `n sak gefang;
Fan Leeu syn brul so wat;
Di sleepsel fan `n waterslang,
En skadewe fan `n kat.

3. *Fer Koliik*

Wat Suikerbossiisstroop gekook,

Het jy geweet... hoewel daar geen hekse aan die Kaapkolonie vervolg is nie, is enkele mense wel van bonatuurlike magte beskuldig en voor die hof gedaag. Baie mense het sogenaamde besprekers/ besweerders om hulp gevra en selfs die misterieuse Slams (Kaaps-Maleise “towenaar”) in die geheim besoek. Talle Afrikaners het hulle tot die magiese kragte van `n ander gewend om siekte te genees of om boosheid te verdryf. Die Slamse was alombekend vir hul doepas en towerkunsies en is gevrees deur die meeste mense. Hulle is dikwels ingeroep om iemand van `n vloek of towerdrankie (soos `n liefdesdrankie) te verlos^{xxii}.

Afrikaanse towenaars het gewoonlik die vorm van `n besweerder aangeneem. `n Besweerder kon

Met `n pond ferslaande wasem,
Di manire fan `n wyfi spook,
En `n bobbejaan syn asem.

4. *Fer Jig*

`n Houte kis goed fol met wind,
Met twé el steenkool rook,
Di ouderdom fan ma'er Gert syn kind,
Met naarhyd goed gekook.

5. *Fer Omloop*

Di nuttigheid fan `n pampistool,
Di snaakshyd fan `n grap,
Di hoogfliig fan `n jakhalsfo'el
En die skuinsloop fan `n krap.

6. *Fer Skrik*

Di heldre lig fan folle maan,
Fan aasfool ruik `n duim,
`n Bottel kraai fan `n hoenderhaan,
En een skulpad syn fersuim.

wonderwerke verrig en selfs vloeke uitspreek, maar het selde van doepas en mengsels gebruik gemaak. Twee Afrikaanse besweerders, naamlik Sors de Beer en Schörbeck, het groot bekendheid verwerf. Sors de Beer kon blykbaar rietdakke teen brand bespreek, hy kon sê waar gesteelde vee was en hy kon `n dief aan sy buit laat vassit. Sy reputasie as besweerder het mense se verbeelding op hol gehad en kort voor lank het mense hul eie stories begin opmaak. Volgens die September 1899-uitgawe van die tydskrif *Ons Klyntji* het mense beweer dat Sors de Beer onder meer `n duiwelskunstenaar was en dat geslote tronkdeure vanself sou oopgaan indien hy gearresteer sou word^{xxiii}.

Schörbeck, ook bekend as Spoorbek, het soortgelyke magte gehad as Sors de Beer, maar het soms vreemder voorgekom. Hy het blykbaar soos `n monnik aangetrek en kon alles hoor wat oor hom gesê is, al was hy nie in die vertrek nie. Hy het ook mense gestraf wat hom beledig het en het byvoorbeeld vir vier-en-twintig uur lank `n vrou van haar spraakvermoë ontnem... Hy kon gedagtes lees en selfs die toekoms voorspel, maar dit was nie al nie. Hy het een keer sy das in `n slang verander en nadat hy daarvoor getree het, het die slang weer in `n das verander...^{xxiv}

© Mark Parisi, Permission required for use.

ʼn Middeleeuse huis in ʼn Middeleeuse straat

Kom ons beweeg weg van die hekseryverskynsel en verken nou die Middeleeue se leefruimte.

Die stad

Die Middeleeuse lewenswyse het in talle opsigte van die hedendaagse manier van lewe verskil. Baie mense het aanvanklik in die landelike gebiede gewoon en reëlmatig na die nabygeleë dorp gegaan waar bedrywighede op die dorpsplein plaasgevind het. Die dorpsplein is ook bekend as die markplein, want dit is waar die mense hulle produkte van die hand gesit het asook hulle inkopies gedoen het. Op die markplein is mense deur die owerhede toegesprek. Dit is ook die plek waar konserte, feeste en teregstellings plaasgevind het.

ʼn Kenmerkende verskynsel van die laat Middeleeue was die opkoms van stede. Stede het vinnig ontaard in vuil, oorbevolkte plekke. Stel jou voor jy is ʼn reisiger en jy reis van een stad na ʼn volgende. Wat sou jy sien wanneer jy die nuwe stad nader? Wanneer jy in die buitewyke van die stad kom, sou jy tekens van Wet en Orde sien: ʼn galg of twee, ʼn martelwiel, of dalk ʼn ysterhok met ʼn halfgevrete lyk daarbinne... Heel moontlik sal jy veel meer sien. Dit was praktyk vir stede om folterapparatuur en teregstellingstoerusting buite die stad te plaas om sodoende die inwoners teen die stank van die verrotte liggeme en die wilde diere wat aan die lyke aas, te beskerm.^{xxv} Dit het ook as waarskuwing gedien aan elkeen wat die stad wou binnekom: MOENIE MET ONS MORS NIE!

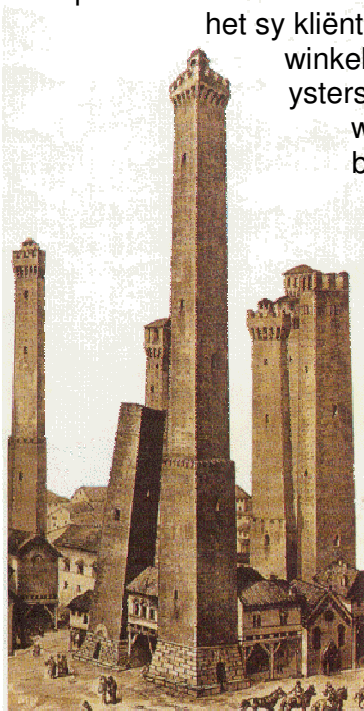
Soos wat jy verder stap of ry, sien jy windmeule met seile wat in die wind draai en brûe wat oor kanale span. Dan kom jy by die stadsmuur. Byna elke Middeleeuse stad is met ʼn baie dik muur omring om die stedelinge teen gevaar te beskerm. Buite die mure, naby die poorte, kom jy pelgrims en ander reisigers teë wat kamp opgeslaan het. Jy kyk egter kort-kort oor jou skouer, want daar is baie rowers wat in die bosse skuil en selfs siekes – soos melaatses – wat jou kan aansteek. Dit wat buite die poorte gelê het, was nie deel van die stad nie en het dus nie die beskerming van die stadsvaders geniet nie.^{xxvi}

Nadat jy die tolgeld betaal het om die stad as vreemdeling binne te gaan, wat sou jy sien? Hoewel die stad van die platteland verskil het, was die verskil aan die begin nie so groot nie. Daar was veel meer geboue wat teenaan mekaar gestaan het, maar daar was ook baie oop stukke grond wat vir boerderydoeleindes afgekamp is. Dit was nie vir stedelinge vreemd om binne die stadsmure te boer nie...^{xxvii} Wanneer jy verby die klein landerye kan kyk, sien jy verskeie kerke raak, `n markplein, heel moontlik die woonplek van die stadsheer, die stadsaal, brûe oor kanale en dan die talle woonhuise van die burgery. Die (stof)strate is baie nou en propvol mense wat by mekaar probeer verbyskuur. Mense trek klein houtwaentjies met goedere op of `n pakkier wat oorlaai is. Die paaie kronkel tussen geboue heen en is gedurende die reënseisoen modderig. Slegs groot en bekende stede het (enkele) geplaveide strate gehad. Riool is eenvoudig op die straat gegooi of in die kanale leeggemaak, wat `n ongelooflike stank en gesondheidsprobleem tot gevolg gehad het.^{xxviii} Die Middeleeuse stede was `n broeiplek van siektes en epidemies het reëlmatig uitbreek. Siektes soos builepes het vinnig versprei te wyte aan die nuwe handelsroetes, veral roetes via kanale en riviere.

Die strate

Die lewe in die stad het in die strate plaasgevind. Die mense het so bo-op mekaar gewoon dat daar nie spasie was om privaat te verkeer nie. Werk en ontspanning het die strate in beknopte en besige ruimtes verander. Byna alle ambagsmanne en winkeliers het hul beroep in die straat beoefen. Klante en kliënte het selde die winkel betree. Die haarkapper

het sy kliënte se hare in die straat gesny, die slagter het die vark vóór sy winkel, in die straat, geslag. Die kleremaker, vrugteverkoper en ystersmid het almal in die straat gewerk en handel gedryf. Soms is winkels per ambag gegroeper en het elke straat sy eie ambag beoefen. Baie Europese stede het vandag nog straatname wat die straatkultuur van die verlede bevestig, soos byvoorbeeld Silwersmidstraat, Lakenstraat, *Candlewick Street*...^{xxix}

Die strate was – soos vandag – rumoerige plekke. Kerkklokke het konstant gebeier, smouse het soos ons besemverkopers met die strate op en af geloop en die pryse hardop uitgeroep. Bouers was besig om te bou, matrose was besig om hul skepe te ontlai, timmermans het gehamer en gesaag, bedelaars het om aalmoese gevra, kinders het luidkeels tussen die mense deur gehardloop. En net soos mense vandag op straathoeke staan en pamflette uitdeel om winskopies te adverteer, het tavernes mense gehuur om nuwe wyn of bier te adverteer en sodoende mense na die tavernes te lok. Voeg hierby `n paar dronkaards wat skel, vroue wat twis, monnike wat preek en verliefde tieners wat singend rondwaal. Die kulturele lewe op straat was

inderdaad baie ryk en die arm stedeling het graag daaraan deelgeneem. Dit was slegs die adel en die ryk besigheidsmense wat luukse woonkamers kon bekostig en wat verkies het om binnenshuis te verkeer in plaas van op straat.^{xxx}

Middeleeuse huise

Die meeste huise was van hout gebou en het strooidakke gehad. Die dakke was spits gewees sodat die sneeu en reën maklik van die dak kon afrol. Huise was baie smal en het dikwels nie vyf meter in breedte oorskry nie. Die tweede en derde verdiepings was breër en het soos `n balkon oor die straatjie gespan. Soms het oorkantste bure se boonste verdiepings rakelings teenoor mekaar gestaan, wat dit natuurlik maklik gemaak het vir

bure om mekaar af te luister of selfs `n geselsie vanuit die vensters aan te knoop. Huise het gewoonlik armsalig en krotterig gelyk en is effens skeef gebou. Dit was maklik om dié huise af te breek en weer iewers anders aanmekaar te sit.^{xxxI}

Huise het meestal uit twee tot drie vertrekke bestaan, waarvan die belangrikste die kombuis/woonarea was. Brandgevaar was `n groot realiteit gedurende die Middeleeue. Aangesien huise hoofsaaklik uit hout bestaan het en dig teen mekaar gestaan het, het brande vinnig deur die stad versprei. Vure het ontstaan weens `n verskeidenheid redes, waarvan twee vooropstaan: die gebruik van kerse en strooibeddens. Mense het bloot vergeet om die kers uit te doof voordat hulle gaan slaap het. Die meeste mense het boonop op strooibeddens voor die vuurherd geslaap. Soms het kooltjies na die strooimatrasse geskiet en só `n brand begin. Baie huise was toegerus met spesiale hake waarmee die brandende vertrekke platgetrek kon word voordat die vuur verder versprei. Nietemin het talle stede byna heeltemal afgebrand. In 1225 het die Franse stad Rouen ses keer gebrand terwyl Brussel vyf keer in `n tydperk van tweehonderd jaar gebrand het.^{xxxii} Die bekende kinderrympie *London bridge is falling down* het juis ontstaan weens `n verwoestende brand wat die bekende brug vernietig het. Die veelvoudige brande het daartoe gelei dat mense eerder met steen begin bou het as met hout.

Weens die tekort aan ruimte in die stad was privaatheid `n luukse, nie net vir die gepeupel nie, maar ook vir die adellikes. Die vroeë kastele is aanvanklik as forte gebruik om die prins, hertog of graaf teen sy vyande te beskerm. Daar was eers net een gemeenskaplike saal, soms die riddersaal genoem, in die kasteel. Gedurende die dag het die koninklike werkers die saal met tafels en stoele toegerus. Wanneer die son gesak het en die mense reeds aandete genuttig het, het die werkers die tafels en stoele uitgedra en dit met beddens vervang. Die koning en sy belangrikste dienaars het sáám in die saal geslaap. Mettertyd het die kastele en paleise luukser en groter geword.^{xxxiii}

Die vertrekke in huise was gewoonlik donker, weens die tekort aan natuurlike lig. Huise het dikwels só na aan mekaar gestaan dat die strate skaduagtig was. Bitter min geboue het glasvensters gehad. Deurskynende glas was onbekend in die vroeë Middeleeue en sou mettertyd `n baie duur produk word. Gevolglik het huise slegs houtluike voor die vensters gehad. Dit het beteken dat winters ysig koud was, aangesien luike tydens daglig oopgemaak moes word. Die luike voor die vensters het ook nie die wind uitgehou nie. Die Engelse woord "window" het aanvanklik (etimologies) juis *windgat* beteken.^{xxxiv} Die beste manier om die huis te verhit, was deur `n kaggelvuur aan te steek. Middeleeuse huise het egter geen skoorstene gehad nie. Die rook is dikwels deur `n gat in die dak vrygelaat of soms deur die oop, glaslose vensters. Dit was egter nie `n volkome negatiewe praktyk nie, want mense het vleis soos ham en spek aan die dak gehang om gerook te word. Die rook het ook gehelp om vlooië en ander insekte uit die huis te verdryf.^{xxxv}

Spys . . .

Hoewel die stad in baie opsigte afsonderlik van die platteland bestaan het, was stedelinge byna volkome afhanklik van die boeregemeenskap om hulle van kos te voorsien. Die markdag was daarom een van die hoogtepunte van die week. Plaaslike produkte was oor die algemeen goedkoop, maar produkte wat aangery of per boot vervoer moes word, was uiteraard duur.^{xxxvi}

Die gemiddelde persoon se dieet het bestaan uit brood en vleis aan die een kant en wyn en bier aan die ander kant. In die vroeë Middeleeue was die graan van so `n lae gehalte dat mense nie brood kon bak nie, maar bry, oftewel pap, daarvan gemaak het. Brood het vinnig onmisbaar geraak. `n Verskeidenheid van broodsoorte en -variëteite het later ontstaan. Wit brood was vir die ryker klasse en rogbroode vir die armer klasse. Brode was ook nie vars wanneer mense dit gekoop of geëet het nie. Sommige brode was met opset kliphard voorberei sodat dit as borde kon dien. Nadat jy jou kos geëet het, kon jy die bord ook nuttig.^{xxxvii}

Taak 4

Die Middeleeuers was nie die enigste mense wat hul voedsel in eetgerei omskep het nie. Die praktyk om sobakkies van rys te maak, is taamlik bekend in die Ooste. Hier in Suid-Afrika kry `n mens eetbare bakkies te koop waarin `n mens roomys kan bedien. Dit was ook algemeen vir mense om na ete-afsprake te gaan met `n eie mes of lepel. Lepels en messe is nie aan gaste voorsien nie. Die gebruik van vurke was toe nog effens vreemd.

Doen `n bietjie navorsing oor die eetgewoontes van die verskillende bevolkingsgroepe in ons land en dra daardie inligting aan jou klasmaats oor.

Vleis het `n groot deel van die Middeleeuse spyskaart uitgemaak. Mense het groot hoeveelhede vleis geëet en die adellikes selfs nog meer. Blykbaar het koning Edward IV `n braakmiddel geneem om opnuut sy maag vol kos te stop. Meeste gesinne het `n vark of twee aangehou om hul maaltye aan te vul. Varkvleis was boonop die goedkoopste en kon op `n verskeidenheid maniere voorberei word. Die tipe vleis wat mense gekoop het, het gewissel tussen bees-, kalfs-, vark-, skaap-, lams-, bok- en osvleis. Vleis is dikwels gesout of gedroog om dit teen die elemente te beskerm. Dink hier maar aan die Voortrekkers en die aanvanklike gebruik van biltong. Onthou, daar was geen yskaste om die vleis vars te hou nie. Dit was boonop onwettig vir die gepeupel om te jag, maar dit het hulle nie verhoed om skelm hase, voëls en ander klein diertjies te vang en te eet nie. Voëlsoorte is ook op die Middeleeuse tafel voorgesit. Byna elke voëlsoort in Europa is op die een of ander stadium in die pot gestop.^{xxxviii}

’n Baie eenvoudige en gewilde dis in die gemiddelde huishouding was ’n kombinasie van bredie en sop. Dié gereg was eenvoudig om voor te berei aangesien jy basies enigiets kon byvoeg. Sop op sigself het verskil van die dis wat ons vandag ken. Sop vir die Middeleeuer het ’n stuk brood met ’n vleiserige sous daarvoor beteken. Sous by etes was blykbaar ook algemene praktyk. Dit het bestaan uit ’n verskeidenheid speserye, soms te veel... Speserye is nie net gebruik om ekstra smaak of kleur te verleen nie, maar ook om die smaak van die nie-so-vars vleis te verbloem.^{xxxix}

Nog twee bestanddele in die Middeleeuse maaltyd was groente en vis. Groente was streng seisoenaal beskikbaar, wat beteken het dat mense bepaalde groentesoorte slegs sekere tye van die jaar kon koop. Daar was ook aanvanklik die bygeloof dat groente ongesond is. Gevolglik het ryk en adellike families min groente geëet en dit meestal as versiering op hul tafels gebruik. Die gepeupel het egter geen keuse gehad nie en moes hul dieet met groente aanvul om te kompenseer vir die min vleis op hul borde. Ertjies en bone was ook ’n gewilde kossoort en het dieselfde plek as aartappels in vandag se dieet ingeneem. Aartappels was toe nog nie in Europa bekend nie.^{xi}

Vis was aansienlik goedkoper as vleis en die meeste vissoorte wat ons vandag ken, is deur die Middeleeuer geëet: seeslakke, skulpvis, rog, seepaling, garnale, oesters en gewone vissoorte soos kabeljou, forel, karper en haring – om maar enkele voorbeelde te noem. Selfs kaviaar was bekend onder die mense. Die visserybedryf aan die kus het ’n belangrike rol in die plaaslike ekonomie gespeel. Maar tog wonder ’n mens in watter toestand die vis – wat oor lang afstande vervoer moes word – by die bestemming aangekom het, aangesien daar nie yskaste of vinnige vervoermiddele was nie.^{xii}

. . . en drank

Wyn en bier was die voorkeurdrank van menige Middeleeuer, in só ’n mate dat dit byna al was wat mense bereid was om te drink. Water was vir diere en om jou klere in te was. Dit was dalk ’n goeie idee om nie die water te drink nie, want die water was gewoonlik vuil, besmet en vol slik. Onthou dat mense hul afval in die waterstrome gestort het en dat die stede se vullis ook in die riviere beland het. Wanneer daar geen bier in die huis was nie en die geld op was, het arm mense hulle wel tot die drink van water gewend, maar baie het daarvan siek geword. Melk was nog ’n drinkbare vloeistof, maar volgens die volksgeloof was melk sleg vir jou tande. Tandlose kinders was die enigstes wat met vrymoedigheid melk kon drink! Diegene wat wel uit desperatheid melk gedrink het, het maar die mond met heuningwater of suur wyn uitgespoel om die “skadelike invloede” teen te werk...^{xlii} Die volgende Vlaamse spreuk illustreer die Middeleeuer se houding jeens water en wyn:

Drinc ic win soo bederf ic,
Drinc ic water soo sterf ic;
Nochtans is het beter win gedroncke en bedorve
Dan water gedroncke en gestorve.

Drink ek wyn dan bederf ek,
Drink ek water dan sterf ek;
Nogtans is dit beter om wyn te drink en te bederf
As om water te drink en te sterf.^{xliii}

Wyn is beskou as die nektar van die gode en het spoedig ’n belangrike handelsitem geword. Franse, Italiaanse en Griekse wyne het vinnig bekend geword en is regoor Europa verhandel. Baie ryk mense en kloosters het hulle besig gehou met die maak en verkoop van wyn, selfs die Franse koning. Wyn is aanvanklik in leersakke of vate vervoer en verkoop. Tavernes en herbergiers het dadelik die aankoms van nuwe wyn geadverteer, sodat dorstige mense soontoe kon stroom. Die verkoop en hantering van wyn moes streng volgens regulasies geskied. Dit was byvoorbeeld verbode om die wyn met enigiets anders te meng of om die wyn van een vat na ’n ander oor te gooi. Die wyn moes te alle tye

suiwer bly. Mense het wyn in groot hoeveelhede gedrink, veral tydens kermisse en feesdae wanneer die stadsraad die wynrekening betaal het.^{xliv}

Bier bestaan reeds duisende jare en was bekend aan antieke volke soos die Egiptenare en die Babeloniërs. Bier het goed geakkordeer met die souterige kosse wat die

Middeleeuers moes eet. Hulle het bier vir byna elke geleentheid gehad, naamlik troubier, kraambier, begrafnisbier, Pinkster- en Paasfeesbier, ensovoorts. Monopolieë het in die bierbedryf geheers en kort voor lank het sommige stede hul inkomste uit drankbelasting gemaak. Sekere streke het vinnig bekendheid verwerf vir hulle bier en gevolglik baie brouerye bestuur. Hamburg het teen 1374 `n allemintige 450 verskillende brouerye gehad. Die hoeveelheid bier wat verbruik is, lewer verstommende statistieke op. In

die Belgiese stad Leuven is 271 liter bier in 1472 per persoon per jaar gebruik; in Lier was die hoeveelheid bier 310 liter per persoon. Die statistieke vir die inname van wyn is soortgelyk. In Engeland is dit as normaal beskou om vier en `n halwe liter wyn per dag te drink. Tavernes was volop en hulle was oorvol met mense wat graag gedrink het om só hul aaklige bestaan te vergeet. En met soveel wyn en bier kan `n mens jou voorstel dat baie rusies, gevegte en owerspel sou volg.^{xlv}

Die vrou in die Middeleeue

In die Middeleeue kon daar `n baie duidelike onderskeid getref word tussen drie soorte vroue, naamlik die adellike vrou, die stedelike vrou en die boervrou. Die adellike vrou se lewe was aansienlik makliker as dié van die stedelike en boervrou en sy was uiteraard meer bevoorregd. Maar haar lewe was nie sonder struikelblokke nie. Die Middeleeuse wêreld was beslis `n plek waar die man regeer het en dit het veroorsaak dat selfs `n edelvrou se regte ingeperk is. Vroue van adellike afkoms moes baiekeer op `n vroeë ouderdom met `n man twee tot drie keer ouer as sy trou. Die waarde van `n edelvrou is bepaal deur haar bruidskat en die potensiële vryers wat sy daarmee kon aantrek. Vir die adellike man het dit juis om die bruidskat gegaan en nie soveel om die meisie nie.^{xlvi} Na die huwelik voltrek is, was dit die rol van die vrou om haar adellike man van kinders, verkieslik seuns, te voorsien.^{xlvii} Die Middeleeuse literatuur beeld haar boonop as passief, swak en liefdig uit. Die vrou is baiekeer tot die objek van liefde of begeerte beperk en was op dié manier die dryfveer agter die ridder se daad. Soms word `n totaal ander beeld van haar voorgedra, naamlik dié van die bose verleidster wat haar skoonheid gebruik om te kry wat sy wil hê.^{xlviii}

Die stedelike vrou was soos haar twee susters onderdanig aan haar man, in sowel die oë van die kerk as dié van die wet. Vroue in die stede het dikwels hul eie ondernemings gehad, hul mans met hul ambagte gehelp of hul eie produkte gemaak en van die hand gesit. Daarom moes die stadswette rekening hou met die vroue en hul bedrywighede. Dit

was dikwels belangrik vir die vrou om by te dra tot die inkomste van die huis. Hoe minder `n vrou besit het, hoe harder moes sy in en buite die huis werk. Daar was ook baie weduwees wat, ná die dood van hul mans, die familiesaak oorgeneem het.^{xlix} Hoewel nuwe wette uitgeroep is om die vroue finansiëel te beskerm, het dit niks omtrent hul lae status in die samelewing gedoen nie.^l Vroue was boonop verantwoordelik vir die huishouding en die kinders. Hulle het dus besige lewens gelei. Die stedelike vrou was dikwels kru en ongeletterd. Sommige vroue was egter baie ryk en het in die sosiale kringe van die adellikes beweeg, maar hulle was in die minderheid.

Taak 5

Vroue wat in stede gewoon het, het gewoonlik vir `n ekstra inkomste gewerk. Soms het daardie beroep – waarvan daar `n menigte was – baie verskil van hul eggenote se ambagte.^{li} Ná die Middeleeue is vroue se voorreg en plig om `n beroep te beoefen stelselmatig afgeskaal tot `n plek in die kombuis... Emansipasie sou eers werklik in die twintigste eeu in alle erns begin. Vandag mag vroue `n veelvoud van beroepe beklee, soos in die Middeleeue. Doen `n bietjie navorsing en vind uit met watter soort beroepe `n vrou haar besig kon hou. Vergelyk dan die Middeleeuse vrou se werksomstandighede met dié van `n vrou in die moderne Suid-Afrika. Hou arbeids- en menseregte in gedagte.

Die boervrou was die armste van al drie die stande. Sy was vuil, ongeletterd en waardeloos in die oë van die adelstand. Ironies genoeg was dit juis deur middel van die “waardelose” boerestand dat die adellikes `n bevoorregte lewe gehad het... [Die *Kerelslied* is `n goeie voorbeeld van hoe die adelstand met die boere die spot gedryf het!] Boerinne het die hardste van die drie soorte vroue gewerk. Sy moes haar man op die landery uithelp, sy moes linne weef en klere maak, sy moes na die kinders omsien, huiswerk doen en selfs botter en bier maak om op die markplein te verkoop.^{lii} `n Boervrou het haar man met alles op die plaas of stukkie land gehelp. Al wat `n vrou nié gedoen het nie, was om te ploeg. Die lewe van `n boervrou was een van eindelose werk en ellende.^{liii}

Vroue in veral die boerestand is dikwels geminag en mishandel. Verkrachtings was nie buitengewoon nie. Die strafreg het streng wetgewing bevat aangaande die mishandeling en verkrachting van vroue. Hoewel vroue oor die algemeen min regte gehad het, was veral jong en swanger vroue hooggeag in die oë van die wet. Die vrou (oftewel haar buik) was kosbaar in dié opsig dat sy nuwe lewens na vore bring. Maar om voor `n hof te staan en die onreg wat aan haar gedoen is te bewys, was nie altyd maklik nie. As dit sou blyk dat die vrou vir die hof jok, is sy `n boete opgelê en gestraf.^{liv}

Kom ons kyk nou na die klug *Rubben*.

Die klug wat hier volg is `n tipiese voorbeeld van Middeleeuse gekskerdery. Gedurende die Middeleeue het dit mode geraak om die spot te dryf met die vrou en die huwelik. Rubben handel oor `n man wat drie maande vantevore getrou het. Wanneer

hy egter ná `n tyd by die huis kom, vind hy uit dat sy vrou geboorte gegee het aan `n seun. Sy skoonmoeder probeer dan haar bes om hom te oortuig dat die kind wel syne is, en dat hy bloot sy vrou se swangerskap verkeerd bereken het...

Rubben

Hier beghint de sotternie

Rubben.

Ay boy, nu es mi wel becant
Ende daer toe benicx wel vroet,
Dat die meneghe met haesten doet,
Dat hem namaels sere berout.

5 Ic ben hier selve en hebbe een jonc wijf
getrout;

Dies es omtrent drie maent leden dat
icse nam,
Ende gister navont doen ic thuisweert
quam,

Was si van enen kinde genesen.
Ende ic hebbe dicwile horen lesen,

10 Dat ment neghen maent plecht te
dragen;

Nochtan segghen si alle diet saghen,
Dat hem en ghebrac dach noch ure,
Ende es voldraghen, een scoen
creature,

Ende alle sijn ledekijn wel ghemaect,

15 Naghelken, teelken, ende al wel
geraect.

Es dit binnen drie maenden al
ghesciet?

Alle die leven en seiden mi niet,
Dat ic dat kijnt hebbe ghewonnen.
Si moets emmer hebben begonnen

20 Langhe te voren eer icse nam.
Die duvel hebts deel, dat icker noit an
quam!

Maer haer moeder en liet mi niet met
ghemake.

Bi gode, si wijst wel vander dochter
sake

Bat dan ic dede, dat wetic wel
voerwaer.

Dwijf.

25 Wat, Rubben, en sidi daer?

Nu segt mi, hoet met mijnder dochter
steet.

Rubben.

Ewaerheit, vrouwe, ic en weet.
U dochter es van kinde gelegen
Ende heeft bracht enen jongen degen,
30 Al waer hi een haelf jaer out.

Rubben

Hier begin die klug

Rubben

Ai seun, nou is dit alles aan my bekend
Ek is nie onkundig op dié gebied nie,
Dat mense te haastig iets doen
Wat hulle naderhand baie berou.
Hier staan ek, self met `n jong vrou
getroud;
Dit is omtrent drie maande gelede dat ek
haar geneem het,
En gisteraand toe ek by die huis kom,

Het sy reeds `n kind gebaar.
En ek het dikwels mense al hoor sê,
Dat nege maande daarvoor nodig is;

Nogtans sê almal wat dit sien,
Dat geen dag of uur ontbreek nie,
En die kindjie is voldrae en pragtig
geskape,
En al sy ledemate is volmaak ,
Naeltjie, toontjies, niks kom kort nie.

Kan dit alles binne slegs drie maande
geskied?

Al wat leef en beef sê my
Dat ek nie die kind verwek het nie.
Sy moes reeds begin het
Lank voordat ek haar geneem het.
Verduiwels, dat ek haar ooit moes
ontmoet!

Maar haar moeder, sy laat my nie met rus
nie.

By God, sy weet meer omtrent haar dogter
se sake

As ek, voorwaar.

Die vrou

Is dit jy, Rubben?

Nou sê vir my hoe dit met my dogter gaan.

Rubben

As ek maar geweet het, mevrou.
U dogter het `n kind gebaar
`n seun, stewig gebou,
Asof hy reeds `n half jaar oud is.

Dwiff.

Dies hebbe god danc menichfout,
Dat si dat nu heeft leden.

Rubben.

Ic en beens niet wel te vreden,
Dat si haer soe sere heeft ghehaest.
35 Ic sta van herten soe beraest,
Dat ic en weet wat viseren.

Dwiff.

Hoe ende in wat manieren?
Vertrect mi coenlijc uwen staet.
Ic sal u gheven selken raet,
40 Ghi seles wel in vreden bliven.

Rubben.

Ewaerheit, al soude men mi ontliuen,
Ic en mochte niet meer sijn tonvreden;
Want dies es op den dach van heden
Drie maent, dat ic uwer dochter nam
45 Ende ierst in haer gheselschap quam,
Ende omtrent vijf nacht,
Ende heeft nu een kint ter werelt
bracht,
Al waert out een haelf jaer.
Hem en ghebrect niet alsoe vele als een
haer
50 Ochte naghel aen vingher of aen tee;
Het es ghedragen min of mee
Neghen maent al uut en uut.
Ic deert wel segghen overluut,
Dat ic dat kint noit en wan.

Dwiff.

55 Keren, nu hoert met desen man!
Entrouwen, ghi sijt emmer verdoert!

Rubben.

Ic en ben druncken noch versmoert,
Ic weet herde wel wat ic segghe.
Als ic een op twee legghe,
60 Soe eest drie, ende vijf nacht.

Dwiff.

Liefkint, ghi sijt qualijc bedacht,
Dien tijt hebdi qualijc onthouden.
Ghi waert wel weert, dat ghi waert
bescouden,
Dat ghi van uwen wive wilt spreken
lachter.

Die vrou

Ek dank God, sommer baie,
Dat sy alles deurstaan het.

Rubben

Ek is nie hierdeur beïndruk,
Dat sy haar so erg gehaas het nie.
Ek staan hier so verslae,
Dat ek geen verklaring daarvoor het nie.

Die vrou

Watter verklaring en waarvoor?
Sê vir my wat jy dink.
Dan verduidelik ek dit aan jou,
Ek sal jou tevrede stel.

Rubben

Waaragtig, al sou ek my lewe verloor,
Ek kan nie meer ontevrede wees as dit nie;
Want dit is presies vandag
Drie maande, dat ek u dogter neem
En vir die eerste keer, omtrent die vyfde
nag, in haar geselskap kom,
En nou het sy reeds `n kind in die wêreld
gebring,
Hy lyk `n half jaar oud.
Hy kom nou nie eens soveel as `n haartjie
tekort nie
Of `n nael aan `n vinger of `n toon nie,
Die volle tyd het sy gang gegaan
Nege maande, niks minder en niks meer.
Ek durf dit sê,
Dat ek daardie kind nooit verwek het nie.

Die vrou

Genugtig, hoor net hierdie man!
Wat moet ek hiervan maak!

Rubben

Ek is geensins dronk nie,
Ek weet wel wat ek sê.
As ek een by twee tel,
Kry ek drie, dus is daar vyf nagte.

Die vrou

Kindlief, jy het verkeerde gedagtes,
Hierdie tyd kan jy kwalik onthou.
Jy verdien eintlik om gestraf te word,
Omdat jy so lasterlik van jou vrou praat.

65 Drie maent vore ende drie maent achter
Ende drie maent in die midden gestelt,
Dits emmer neghen te gader getelt,
Want dat wetic wel bi saken.

Rubben.

Condijs mi dies vroet ghemaken,
70 Ic wille, dat ghi mi Hughe heet,
Want ic weet soe goeden bescheet
Van eenre coe, die ic doe vercocht,
Daer was mi gister navont tgelt af
brocht,
Ende doense die man copen soude,
75 Bat hi, dat icse hem borgen woude;
Drie maent was sijn onderspreet.
Wat waendi, dat ic ben een gect,
Ic en onthoude wel den tijt?

Dwijf.

Nu hoeric wel, dat ghi druncken sijt,
80 Want drie werven drie dats neghen te
gader.
Hier es mijn man, onser dochter vader,
Ic weet wel, dat hijt oec wel weet.
Hou! Gosen, sidi ghereet?
Comt tote hier, ic moet u spreken.

Gosen.

85 Keren, wat duvel sal u ghebreken?
Nu benic hier, wat saelt sijn?

Dwijf.

Nu segt, goede Goeswijn,
En ghedinct u niet, dat ons dochter
hude?

Gosen

Jaet, ende dat si enen man troude,
90 Dies es omtrent drie maent leden.

Dwijf.

Dat eest op den dach van heden
Neghen, diet wel teelt,
Maer Rubben ons sone es sere
ontsteelt,
Dat si van kinde nu es bleven.
95 Al en ware der maenden maer seven,
Nochtan mocht dat wel sijn ghesciet.

Gosen.

Wat, Rubben goede sone, ic en sach u
niet;

Drie maande tevore en drie maande later
En drie maande tussen in,
Is nog altyd nege maande bymekeer getel,
Ek ken dié soort besigheid.

Rubben

Wanneer jy my hiervan kan oortuig,
Wil ek hê dat jy my Aap moet noem,
Want ek het goeie bewyse daarvoor:
`n Koei wat ek toentertyd verkoop het,
En waarvoor ek gister betaal is,

Want toe die man haar wou koop,
Vra hy my om hom eers te borg,
Ons afspraak was vir drie maande.
Wat dink jy, dat ek `n gek is,
En nie meer die tye kan onthou nie?

Die vrou

Nou hoor ek wel dat jy dronk is,
Want driemaal drie is eenvoudig nege
altesaam.
Hier is my man, my dogter se vader,
Ek weet verseker dat hy dit alles ook weet.
Haai, Gosen, is jy gereed?
Kom tot hier, ek moet met jou praat.

Gosen

Genade tog, waaraan ly jy gebrek?
Hier is ek nou. Wat is dit?

Die vrou

Sê my, brawe Goeswijn,
Onthou jy nog toe ons dogter getrou het?

Gosen

Ja, sy het met `n man getrou,
Dit is omtrent drie maande gelede.

Die vrou

Dit is tot op hede
Nege maande, vir iemand wat kan tel,
Maer Rubben, ons seun, is regtig baie
ontsteld,
Omdat sy sopas `n kind gebaar het.
Al het dit ná net sewe maande gebeur,
Was dit nogtans `n goeie ding.

Gosen

Haai, Rubben, brawe seun, ek sien jou nou
eers;

Es ons dochter bleven? god hebse in
hoeden!

Rubben.

Jaes, maer ic en can niet bevroeden,
100 Dat icker vader af soude sijn.
Ic deert wel sweren bider trouwen
mijn,
Dat icse maer drie maent en hebbe gat.

Dwijnf.

Ende drie maent, datse bruuat sat,
Ende drie maent, die ghi niet en teelt,
105 Ende als men dit te gader stelt,
Soe eest neghen tenen hoep.
Dats den rechten jaer loep,
Dat een vrouwe kint te draghen plecht.

Gosen.

Hets waer, dat si u secht;
110 Hier ane en heeft si niet gheloghen.

Rubben.

Heeft mi die duvel dan bedroghen?
Ende ict soe wel weet bi mijnder coel!
Noch salicker meer segghen toe:
Doen ic uwer dochter nam
115 Ende ierst werven bi haer slapen
quam
Ende icse te werke soude stellen,
Vrouwe, dit moetic u vertellen,
Si wijst alsoe wel als ic dede,
Si gincker toe stellen al haer lede
120 Al hadser seven jaer met
ommegegaen.
Daer namic alte quaden exempelen aen;
Al sweechic, ic was herde gram.

Gosen.

Soe dede haer moeder, doen icse nam
Ende wi te gader slapen gingen:
125 Si wijst alsoe wel van allen dingen,
Al haddicse seven maent gehat.

Dwijnf.

Waer bi quam dat?
Dat haddic van horen segghen geleert;
Want wie datter hem toe keert
130 Ende al onthout, dat hi hoert spreken,
Hem en mach nemmermeer const
gebreken;
Alsoe was mijnder dochter gheschiet.

Het ons dogter `n kind gebaar? God
behoed haar!

Rubben

Ja, maar dit lyk vir my vreemd,
Dat ek die kind se vader kan wees.
Ek durf daarop sweer, op my erewoord
Dat ek haar maar drie maande ken.

Die vrou

Plus die drie maande wat sy jou bruid was,
Plus die drie maande wat jy nie bytel nie,
En as jy dit bymekaar tel,
Kom dit uit op nege.
Dit is dan die regte hoeveelheid tyd,
Wat `n vrou `n kind moet dra.

Gosen

Dit is waar wat sy sê,
Hieroor het sy nie gelieg nie.

Rubben

Het die duiwel my dan bedrieg?
En ek het so goed geweet weens my koei!
Daar is nog iets wat ek moet sê:
Toe ek u dogter neem
En vir die eerste keer by haar slaap
En ek tot die daad wou oorgaan,
Mevrou, dit moet ek u vertel,
Het sy soveel as ek geweet,
Sy het toe haar liggaam só gerangskik
Asof sy dit reeds vir sewe jaar gedoen het.
Dit het my regtig nie beïndruk nie;
Al swyg ek, onthou ek dit goed.

Gosen

So maak haar ma ook, toe ek haar neem
En ons bymekaar gaan slaap het:
Sy weet toe ook van al die dinge,
Asof sy sewe maande gehad het.

Die vrou

En waar het dit vandaan gekom?
Dit het ek geleer deur te hoor wat ander sê;
Want wie bereid is
Om te onthou wat hy hoor,
Hom kom daar niks kort nie;
So het dit ook my dogter geskied.

Hoert, liefkint, ende verslaet u niet.
Wildi die waerheit wel verstaen?
135 Die tijt es u bi nachte ontgaen;
Die soe en hebdi niet ghetelt,
Als ghi in vrouden hebt gespelt
Met mijnder dochter, uwen jongen
wive,
Als ghi laecht bi haren sconen live
140 Vriendelijc ghedect waerme,
Elkerlijc in anders aerme;
Dien tijt hebdi vergheten,
Maer die daghe hebdi ghemeten,
Als ghi die sonne verbaren saecht.
145 En es gheen vrouwe die kint draecht,
En wast alsoe wel bi nachte als bi
dage;
Dits emmer waer, dits ghene saghe,
Hier met hebdi den tijt verloren.
Wildi die waerheit sweren hoeren
150 Soe deric wel sweren op een cruus,
Doen mijn dochter quam in u huus,
Dat si niet te meer van man en wijst
Noch daer op en hadde gheghijst,
Dan ic en dede, doen ic haren vader
nam.

Gosen.

155 Bi gode, nochtan wasic herde gram!
Om dat ghi u soe wel te werke ginc
stellen,
Peinsic: dese heeft onder goede
gesellen
Yewerijnc enen hort ontfaen.
Maer ghi gaeft mi te verstaen,
160 Dat ghijt al van horen seggen wijst.

Rubben.

Ewaerheit, here, vrouwen list,
Hebbic horen segghen, es quaet te
gronden.
Maer haddic uwer dochter vonden
Saeftier ghelijc icse meesterse vant
165 Wat duvel, het ginc haer soe wel in
hant,
Dat mi niet verwonderen en conste.

Dwijf.

Dat quam daer bi, dat sijt u wel onste
Ende groet vriendschap tuwert droech.
Haer herte altoes in vrouden loech,
170 Wanneer dat si u sach.
Tierst dat si te segghen plach:

Hoor, kindlief, en kasty uself nie.
Wil jy die waarheid goed verstaan?
Die tyd het jou snags ontgaan;
Jy het vergeet om die nagte by te tel,
Toe jy so vrolik rondgelê het
Met my dogter, jou jong vrou,

Wanneer jy by haar mooi lyf gaan lê
Lekker en warm toegewikkel,
In mekaar se arms;
Hierdie tyd het jy vergeet,
Maar die dae het jy wel gemeet,
As jy die son sien opkom.
Elke vrou wat `n kind dra,
Is tog sowel swanger in die dag as in die
nag;
Dit is regtig waar en geen sage nie,
Hiermee het jy die tyd verloor.
Wil jy hoor dat ek die waarheid sweer
Dan durf ek sweer op `n kruis,
Toe my dogter aankom by jou huis,
Het sy niks van mans geweet nie
Of daaroor geraai nie,
Dieselfde as ek, toe ek haar vader neem.

Gosen

By God, ek was boos gewees!
Omdat jy so tekere gegaan het,

Toe dink ek: sy het nogal `n paar kêrels
geken
En hier-en-daar ouens van nader geken.
Maar toe laat jy my verstaan,
Dat jy dit van hoorsê leer ken het.

Rubben

Regtigwaar, meneer, vroue-sluheid,
Het ek gehoor word gesê, is meer as
glibberig.
Het ek maar u dogter gevind
Onskuldiger as die meesteres wat sy is
Duiwels, dit het aanvanklik só goed
gegaan,
Dat ek skoon verbaas was.

Die vrou

Dit kom daarby, dat sy u hoog ag
En groot vriendskap koester.
Haar hart is altyd vol vreugde,
Wanneer sy u sien.
Wat sy ten eerste wou sê, was:

Haddic Rubben mijn lief ghesien,
Soe en mocht mi van desen dage gheen
quaet gescien;

Dat was altoes haren sanc.

175 Het was grote vrientscap, diese
dwanc,

Daer omme en conste si haer niet
gheveinsen.

Ghine doerft nemmermeer peinsen,
Mijn dochter en was maecht te voren
Vijf jaer na dat si was gheboren;

180 Dat deric wel ten heileghen sweren.

Rubben.

Bi gode, soe sout mi ewelijc deren,
Haddic haer onvrede ghedaen.
Maer dat mi die tijt dus es ontgaen,
Dats een dinc, dies ic mi niet en

bevroede,

185 Want mi es emmer alsoe te moede,
Dats maer drie maent en es leden.

Dwijnf.

Hoert, liefkint, sijt dies te vreden.
Den tijt willic u te rechte stellen
Ende op dese drie vingher tellen:

190 Die ierste drie maent settic hier,
Ende dander drie maent sat si biden
vier,

Ende die derde drie maent dat sijn die
nacht;

Hier met es die tijt volbracht,
Dits neghen maent te gader.

195 Ic swere u bi allen heiligen: kints es
vader,

Ende peinst anders nemmermeere.

Gosen.

Si segt waer, bi onsen here,
Daer en can si niet ane ghelieghen.

Rubben.

Latic mi dan den duvel bedrieghen,
200 En hebbic die nachte niet ghetelt?
Soe hebbic mijn herte om niet gequelt,
Soe sijn die scouden al gader mijn;
Soe soudic ewelijc rouwich sijn,
Haddic minen wive verweten.

205 Nu willic gaen ende ghereiden haer
teten

Het ek my Rubbenlief gesien,
Nou mag my hierdie dag geen kwaad
geskied nie;

Dit was atyd haar lied.

Dit was `n grote vriendskap wat haar
gedryf het,

Daarom kon sy nooit voorgee wat sy voel
nie.

Jy hoef nie daarvoor te dink nie,

My dogter was nog altyd `n maagd
Selfs vyf jaar nadat sy gebore was;
Dit sweer ek by alles wat heilig is.

Rubben

By God, dit spyt my regtig,
As ek haar seer gemaak het,
Maer dat die tyd my ontgaan het,
Dit is `n ding, wat ek net nie kan aanvaar
nie,
Want dit maal die heelyd in my kop rond,
Dat dit maar drie maande gelede is.

Die vrou

Hoor, kindlief, hoe jy jou vergis,
Die tyd wil ek jou mooi verduidelik
En op hierdie drie vingers tel:
Die eerste drie maande is op dié vinger,
En die ander drie maande sit sy by die
vuurⁱ,
En die derde drie maande verteenwoordig
die nagte;
Hiermee is die tyd volbring,
Dit is nege maande altesaam.
Ek sweer by al die heiliges: die kind het `n
vader,
En dink nou nie meer daarvoor nie.

Gosen

Sy sê die waarheid, by onse Here,
Daaroor kan sy nie lieg nie.

Rubben

Laat ek my dan deur die duiwel bedrieg,
En het ek dan nie die nagte getel nie?
So het ek dan my hart verniet gekwel,
So is die skuld dan alles myne;
So sou ek altyd daarvoor rou,
Het ek my vrou verwyte.
Nou sal ek gaan en sorg vir haar ete

ⁱ Met ander woorde die tyd wat sy voor die vuur deurgebring het.

Ende doen haer werdicheit ende ere
Ende danckens gode onsen lieven here,
Dat si mi soe sconen kint heeft bracht.

Dwiff.

Soe doet en haest u al u macht
210 Ende doet ons enen pot met vleesche
te viere,
Want ic sal darweert comen sciere
Ende besien hoet met haer steet.

Rubben.

Dat salic gherne doen, god weet!
Ende saelt alsoe lekker maken,
215 Dat u soe wel sal duncken smaken,
Ghi selter al u vingher na lecken.

Dwiff.

Al dus soude men roden gecken,
Als men hadde alsulken man,
Ende hanghen hem ene blau hoyke an
220 Ende steken hem thoeft in enen sac.

Gosen.

Ghi ende u dochter sijt beide lac:
Ghi soudes Rubben vele ontmeten!
Ic hebbe oec wel selc dinc geweten,
Dat ghi mi alte male ontgaeft.

Dwiff.

225 Ic waen, ghi noit niet an mi en saecht,
Ghine mochtet wel vertrecken met
eren.

Gosen.

Ghi wet soe vele loser keren;
Al sie ic een dinc, ghi gheeft mi anders
te verstaen,
Als ghi Rubben hebt ghedaen
230 Ende hebt hem neghen voer drie
ghetelt
Ende hebbet hem alsoe wel ghespelt,
Dat hi daer jeghen niet en can
geseggen.
Maer ghi ende ghi conet soe wel
omleggen
Ende maect den selken mans die
mouwe.
235 Het gheeft die selke een wijf sijn
trouwe
Ende wense hebben voer maeght,
Bi gode, si es doer haer boschkijn

En hou haar in waardigheid en eer
En dank God, ons liewe Here,
Dat sy my so `n mooi kind gebring het.

Die vrou

Doen dit en maak gou
En sit vir ons `n pot met vleis op die vuur,
Want ek sal binnekort kom
En kyk hoe dit met haar gaan.

Rubben

Godweet, ek sal dit graag doen!
En ek sal dit só lekker maak,
Dat dit vir u so goed sal smaak,
U sal al u vingers aflek.

Die vrou

Op dié manier moet `n mens uile vang,
Wanneer jy te make het met só `n man,
En met `n blou kappie op
Steek jy hom in `n oorgrote hemp.

Gosen

Jy en jou dogter is beide laakbaar:
Jy beduiwel Rubben ook maar lekker!
Ek het self iets vermoed,
Al probeer jy my anders oortuig.

Die vrou

Ek glo tog, dat jy nooit na my kan kyk,
En iets anders as eerlike gedrag bemerk
nie.

Gosen

Jy weet van soveel gemene streke;
Al sien ek een ding, laat jy my verstaan dat
dit anders is,
Soos jy met Rubben gemaak het
En hom oortuig het dat drie maande eintlik
nege is
En dit aan hom so mooi verduidelik het,
Dat hy daarteen niks kon sê nie.

Maar jy en jou geslag kan `n man lekker
vir die gek hou
Terwyl julle sulke mans se klere stik.

En dan gee so `n sukkelaar vir `n vrou sy
hand
En dink by homself: ek het `n maagd,
By God, sy is deur haar struikgewas

gejaecht!
Soe waerdi oec, doen ic u nam,
Ende doen ons dochter aen Rubben
quam,
240 Si wijst oec wel van melc meten.

Dwiff.

Sidi op uwen clap stoel gheseten?
Dies moet die duvel hebben deel!
Ic soude u vollijc voer u museel
Smiten, die tande souden u
uutspringen.

Hier vechten si.

Gosen.

245 Soe seldi tierst voren singhen.

gejaag!
So was jy ook, toe ek jou neem,
En toe ons dogter aan Rubben kom,
Sy weet ook goed waar Daantjie die
wortels begrawe het.

Die vrou

Sal jy sowaar alles uitlap, lammeling?
Die duiwel moet in jou wees!
Ek moes jou onmiddellik op jou smoel
Slaan, sodat jou tande sommer uitspring.

Hier baklei hulle.

Gosen

Dit lyk vir jou ewe gesond.

Taak 6

1. Daar word na die skoonma as “Die vrou” verwys en Rubben se vrou word slegs genoem, maar kom self nooit in die toneel voor nie. Wat sê dit vir jou omtrent die manier waarop vroue hier uitgebeeld word?
2. Lees “Elegie vir my toekomstige vrou” deur Koos Kombuis asook die Nederlandse gedig “Het huwelik” deur Willem Elschot en bespreek die digters se onderskeie sienings oor die huwelik en die getroude lewe. Let veral op na die wyse waarop die vrou uitgebeeld word. Beide gedigte is in die bylaag te vind.

Die kleinboer

Ons het reeds vlugtig gekyk na die lewe in die Middeleeuse stad en na die vrou in die Middeleeue. Om die volgende twee gedigte beter te begryp, is dit sinvol om `n bietjie meer omtrent die kleinboer uit te vind.

Soos reeds vermeld, het baie van die Middeleeuse verhale oor die godsdiens, die ridderavonture en die liefde gegaan. Een van die groot verskille tussen die sekulêre en die religieuse literatuur is die karakters. In baie van die **sekulêre** verhale is die adelstand as karakters uitgebeeld, terwyl die boerestand dikwels in religieuse verhale na vore tree. Wanneer die boerestand wel in sekulêre stories uitgebeeld is, is daar openlik met hulle die spot gedryf. As daar nie met hulle gespot is nie, is hul swakhede vooropgeplaas. Voorbeelde hiervan is die Middeleeuse gedig “Kerelslied” en die 17de-eeuse “Boeren Geselschap” deur Bredero. Ons Afrikaanssprekende voorouers het duidelik hierdie tradisie voortgesit en in baie opsigte met die boere die draak gesteek. Lees die gedig “Op Hartebeesfontyn” deur Pikkedel saam met die twee ouer Nederlandse gedigte en kyk na die unieke verhouding tussen die drie gedigte.

Die kleinboer het egter nie net 'n swak reputasie in die letterkunde gehad nie, maar was ook baie ongewild in die Middeleeuse samelewing. Hulle is as barbaars, vuil, agterlik en onnosel bestempel. Die kleinboer was ongewild onder sowel die aristokrasie as die geestelikes. Dat die geestelikes hulself beter geag het as die boerestand, kom na vore uit verskeie Middeleeuse spreekwoorde.^{iv} Volgens hierdie spreekwoorde is die boer en die geestelike mekaar se teenpole, die boer gee nie 'n tiende aan die kerk nie (sekerlik omdat hy nie 'n tiende kan bekostig nie!) en hy is lui en blykbaar gelykstaande aan 'n vark, want altwee word “knorrende vet”. 'n Kleinboer word ook daaraan herinner dat hy deur geboorte 'n vaste plek in die samelewing het en dat hy hom nooit tot 'n hoër posisie in die samelewing sal kan verhef nie.^{lv}

Hoewel die kleinboer grootliks gestereotipeer is, het daar wel waarheid in sommige van die adelstand en geestelikes se beskuldigings gesit. Mense wat deel van die boerestand uitgemaak het, was inderdaad vuil. Hou in gedagte dat dié mense daagliks op landerye of rondom die landheer se huis moes werk. Boonop het baie Middeleeuers hulle tweevertrekhuisies met hul pluimvee en varke gedeel. Die mense was ook baie bygelowig – dink maar aan die heksery-verskynsel – gedeeltelik omdat hulle in klein nedersettings gewoon en min kontak met iemand buite hul gemeenskap gehad het. Hulle het byna alles geglo wat reisigers aan hulle vertel het. Plaasarbeiders en lyfeienes het buitendien te min geld gehad vir nuwe klere en moes dikwels self klere maak en ou klere lap.^{lvii}

Tafeletiket was aanvanklik onbekend onder al drie die stande. Alle mense het met hulle hande geëet en die boere het dikwels uit dieselfde skottel geëet. Later het etiket wel belangrik geword. Daar is algemeen geglo dat die uiterlike maniere die innerlike persoon weerspieël. 'n Persoon moes die mense rondom hom in gedagte hou wanneer hy eet, sodat hy nie aanstoot gee nie. Van ordentlike vroue is daar verwag dat hulle 'n gebrek aan eetlus moes vertoon, want “[p]leasant appetites, like pleasant manners, were not for public view.”^{lviii}

Soos daar uit die “Kerelslied” afgelei kan word, het die boere hulle nie aan tafeletiket gesteur nie, altans volgens die spreker van die gedig. Hulle eet te veel en boonop morsig en hulle raak vinnig smoordronk. Die kleinboer het verskil van die stedeling in dié opsig dat hulle meer bier as wyn gedrink het. Tydens feesdae en boerekermisse en –bruilofte het die wyn egter in groot hoeveelhede gevloei. Maar hulle was nie altyd bewus van die verskeie maniere waarop wyn gedrink moes word nie. Wyn is dikwels met water verdun, onder andere omdat dit so sterk was. Onkunde kon daarom spoedig aanleiding gee tot dronkenskap.

Wat die boere se kleredrag betref, sien hulle maar treurig daar uit (vergelyk die “Kerelslied”). Die nate van hulle klere is besig om los te trek, die mus op die kop is skeef en moontlik aan flarde en hul kouse én skoene is reeds gelap. Skoene is van leer gemaak en is met rieme aan die enkels vas gemaak. Wanneer die skoene onklaar geraak het, is dit eenvoudig met oorskietleer gelap.^{lix} Die kleure waarmee boere hulle geklee het, was

taamlik vaal. Vergelyk die karakters in “Boeren Geselschap”. Slegs mense met geld kon uitspattig aantrek en die duurste materiale bekostig. Dit was ook modieus vir mans om met `n staf rond te loop (vergelyk die boer in die “Kerelslied” se verroeste staf!). Dit het `n bepaalde status aan `n man verleen. So ook die manier waarop hy geskeer het. Baarde het in en uit die mode geraak. In die Middeleeue het mans gewoonlik `n baard gehad wat hulle kortgeknip gedra het. `n Lang baard was agterlik en die man wat só `n baard gedra het, is dikwels as onbetroubaar beskou.^{lx}

Omrede die boerestand deur die week so hard gewerk het (ses uit die sewe dae), het hulle baie uitgesien na kermisse, bruilofte en oesfeeste. Dié tipe feeste was baie gewild en die hele dorp en plattelandse gemeenskap het na die dorpspleine opgetrek en partytjie gehou. Die bywoning van hierdie feeste het groot sosiale betekenis gehad vir almal wat daaraan deelgeneem het, want dit het afleiding gebied van `n moeilike en uitsiglose bestaan wat geen verandering geken het nie.^{lxi} Kermisse was enersyds berug vir die uitspattigheid daarvan en andersyds bekend vir brassery en kermisgevegte,^{lxii} soos gesien kan word in “Boeren Geselschap”.

In altwee die Nederlandse gedigte word die boere uitgebeeld as mense wat beheer verloor en wat hulle *common* gedra. Hou egter in gedagte dat beide gedigte die spot dryf met die boerestand. `n Mens kan daarom aanvaar dat beide uitbeeldings oordrewe is.

Taak 7

Lees die “Kerelslied” en probeer om al die “agterlike” eienskappe van die kleinboer in die gedig te identifiseer. Let mooi op na wat daar alles van die kleinboer gesê word (oor sy kos, klere, optrede, ens.) en besluit of dit regverdig is. Dink jy dat die plattelandse gemeenskap nog steeds as minderwaardig beskou word deur stedelinge? Waarom/ waarom nie? Voer `n klasgesprek hieroor.

Taak 8

Lees daarna die paar woorde (p.32) oor Pieter Bruegel en bestudeer sy skildery “Boerebruiloft/ Bruiloftsmaal” en enige van sy ander skilderye wat met hierdie tema verband hou. Vergelyk die “Kerelslied” met die Bruegel-skildery. Watter ooreenkomste merk jy op? Dink jy daar is sprake van `n wisselwerking tussen die skildery en die gedig? Waarom sê jy so?

Die “Kerelslied” is in baie opsigte `n neerhalende gedig oor die boerestand. `n Mens kan reeds uit die titel aflei dat die sprekers (waarskynlik adellikes) nie juis die tyd of geduld vir die boere gehad het nie. Die woord “kerel” word hier negatief gebruik om na boere te verwys. Die eerste twee strofes beskryf die agterlike boer se voorkoms en gewoontes. Dan word daar `n toneel by `n kermis geskets en die boer se gedrag word net leliker. Hy raak dronk, seksueel opgewek en kort voor lank begin hy op die maat van musiek rondspring! Let op hoe onverfynd sy dansery is... Die gedig eindig met die spreker se voorstel dat die boere gehang moet word.

Wi willen van den kerels zinghen

Wi willen van den kerels zinghen,
Si sijn van quader aert;
Si willen de ruters dwinghen,
Si draghen enen langhen baert.
Haer cleedren die zijn al ontnait,
Een hoedekijn up haer hoofd ghecapt,
Tcaproen staet al verdrayt,
Haer cousen ende haer scoen ghelapt.
Wronghele, wey, broot ende caes,
Dat heit hi al den dach;
Daer omme es de kerels so daes,
Hi hetes meer dan hijs mach!

Henen groten rugghinen cant
Es arde wel sijn ghevouch,
Dien neimt hi in sijn hant
Als hi wil gaen ter plouch.
Dan comt tot hem sijn wijf, de vule,
Spinnende met eenen rocke,
Een sleter omtrent haer mule,
Ende gaet sijn scuetle brocken.
Wronghele, wey, broot ende caes, enz.

Ter kermesse wille hi gaen,
Hem dinckt datti es een grave;
Daer wilhijt al ommeslaen
Met sinen verroesten stave.
Dan gaet hi drincken van den wine,
Stappans es hi versmoort;
Dan es al de werelt zine,
Stede, lant ende poort!
Wronghele, wey, broot ende caes, enz.

Met eene zeeuschen knive
So gaet hi duer sijn tassche;
Hi comt toten zinen wive,
Al vul brinct hi sine flassche.
Dan gheift soe hem vele quader vlouke
Als haer de kerel ghenaeft;
Dan gheift hi haer een stic van den
lijfcouke,
Dan es de pays ghemaect.
Wronghele, wey, broot ende caes, enz.

Dan comt de grote cornemuse
Ende pijpt hem turelureleruut . . .
Ay, hoor van desen abuze!
Dan maecsi groot gheluut,
Dan sprincsi al over hoop,

Ons wil van die boere sing

Ons wil van die boere sing,
Hulle is kwaadaardig;
Hulle wil die ridders beheers,
Hulle het lang baarde.
Sy klere kom al by die some los,
`n Hoedjie op sy hoof,
Die mantelkap is al verdraai,
Sy kouse en skoene is gelap.
Dikmelk, water, brood en kaas,
Dit eet hy elke dag;
Daarom is die boere so dom,
Hy eet hopeloos te veel daarvan!

`n Groot homp rogbrood
Is baie na sy smaak,
Dit neem hy in sy hand
Wanneer hy gaan ploeg.
Dan kom sy vuil vrou na hom toe,
Besig om wol te spin,
`n Stuk lap om haar skoene,
Brokkel die brood in die melk.
Dikmelk, water, brood en kaas, ens.

Hy wil kermis toe gaan,
Hy dink sowaar dat hy `n graaf is;
Hy wil alles omslaan
Met sy verroeste staf.
Dan gaan hy van die wyn drink,
Sommer gou is hy smoordronk;
Dan is die hele wêreld syne,
Boerdery, platteland en stad!
Dikmelk, water, brood en kaas, ens.

Soos `n Seelandse mes
Deur sy skede gaan;
So kom hy tot sy vrou,
Al oorvol wyn.
Sy vervloek hom
Wanneer hy nader kom,
Dan gee hy vir haar `n stuk van die
heuningkoek,
Dan is die vrede bewaar.
Dikmelk, water, brood en kaas, ens.

Dan kom die musiek op die doedelsak
Wat weerklink: toereloeroereroet . . .
Ag, luister na hierdie onaardse geluid!
Hulle maak tog groot geraas,
Dan spring hulle so rond en bont,

Dan waecht haer langhe baert,
 Si maken groot gheloop –
 God gheve hem quade vaert!
 Wronghele, wey, broot ende caes, enz.

Dat sy baard rondswaai,
 Hulle beweeg woens rond –
 Mag God hulle teespoed gee!
Dikmelk, water, brood en kaas, ens.

Wi willen de kerels doen greinsen,
 Al dravenden over tvelt;
 Hets al quaet dat zi peinzen,
 Ic weetze wel bestelt:
 Men salze slepen ende hanghen,
 Haer baert es alte lanc;
 Sine connen niet ontganhgen,
 Sine dochten niet sonder bedwanc.
 Wronghele, wey, broot ende caes, enz.

Ons wil die boere laat gryns,
 Al drawwende oor die veld,
 Hulle dink slegs aan kwaaistreke,
 Ek weet wat ons met hulle moet doen:
 Ons moet hulle galg toe sleep,
 Hulle baarde is veels te lank;
 Hulle kan dit nie ontgaan nie,
 Hulle sou nie deug nie.
Dikmelk, water, brood en kaas, ens.

Pieter Brugel die Ouere

`n Persoon wat hom besig gehou het met die uitbeelding van die boereklas, was die Middeleeus-Vlaamse skilder Pieter Bruegel die Ouere. Hy is bekend vir sy humorsin en die feit dat hy dikwels met mense en situasies die spot gedryf het. Hy het soms die waarheid so `n bietjie verdraai^{lxiii}, maar nietemin beskou talle historici en kunskenners sy skilderye as getroue uitbeeldings van die boerestand se Middeleeuse bestaan. Hy het talle skilderye geskep met boerefeeste as tema: boerebruilofte en -danse, kermisse en ander sosiale gebeurtenisse.

Deur na Bruegel se skilderkuns te kyk, kry `n mens `n idee van die kleredrag, milieu en gewoontes van die boereklas. Hy het fyn besonderhede in sy skilderye gevef. Let byvoorbeeld in die “Boerebruiloft/Bruiloftsmaal” op: een van die mans wat die borde kos aandra, dra `n lepel in sy hoed. Onthou dat dit algemene praktyk was om jou eie lepel en/of mes na `n feesmaal te neem. Let ook op na die musiekinstrumente: `n tipe doedelsak waarvan daar ook in die “Kerelslied” sprake is.

In Bredero se 17de-eeuse gedig kry ons weer met `n boeredans te doen, maar hierdie keer is die spreker nie so neerhalend as die vorige een nie. Bredero dryf `n bietjie die spot met die gebeure by boeredanse en stel voor dat `n mens eerder van boerefeeste moet wegbly, want jy kan onder andere jou lewe verloor. Lees Bredero se humoristiese vers terwyl jy die "Kerelslied" en die Bruegel-skildery in gedagte hou.

G.A. Bredero Boeren Geselschap

Boeregeselskap

Stemme: 't Waren twee Gebroeders stout, Ec.

Wysie: Daar was twee dapper broers, ens.

Arent Pieter Gysen, met Mieuwes, Jaap en
Leen
En Klaasjen, en Kloentjen, die trocken
t'samen heen,
Na 't Dorp van Vinkeveen:
Wangt ouwe Frangs
Die gaf sen Gangs,
Die worden of ereen.

Arent Pieter Gysen, met Mieuwes, Jaap en
Leen
En Klasie en Kloenie
het almal tesame vertrek,
Na `n dorp in Vinkeveen:
Want ou Frans
Het sy gans gegee
Wat afgery sou word.^j

Arent Pieter Gysen die was so reyn int bruyn,
Sen hoedt met bloem fluwiel die sat hem vry
wat kuyn,
Wat scheefjes en wat schuyn,
Soo datse bloot
Ter nauwer noot
Stongt hallif op sen kruyn.

Arent Pieter Gysen het so netjies in bruin
gelyk,
Sy hoedt met geblomde ferweel het swierig
en effens skuins op sy kop gesit,
Sodat dit slegs
Ternouernood
Op sy kruin gestaan het.

Maer Mieuwes en Leentjen en Japie, Klaas
en Koen,
Die waren ekliedt noch op het ouwt fitsoen,
In 't root, in 't wit, in 't groen,
In 't grijs, in 't graeuw,
In 't paers, in 't blaeuw,
Gelijck de Huysluy doen.

Maar Mieuwes en Leentjie en Japie, Klaas
En Koen,
Was nog volgens die ou mode geklee,
In rooi, in wit, in groen,
In grys, in grou,
In pers, in blou,
Net soos boere aantrek.

Als nou dit vollickje te Vinkeveen anquam,
Daer vondese Keesjen en Teunis en Jan
Schram
En Dirck van Diemerdam,
Mit Symen Sloot
En Jan de Doot,
Met Tijs en Barent Bam.

Toe dié groepie by Vinkeveen aankom,
Ontmoet hulle vir Keesie en Teunis en Jan
Skram
En Dirk van Diemerdam,
Met Siemen Sloot
En Jan de Doot,
Met Tys en Barent Bam.

De Meysjes vande Vecht en vande

Die meisies van die Vecht^k en van die

^j *Gansrijden* is ou volksvermaak. `n Gans se nek is met vet gesmeer en daarna is die gans in `n boom gehang. Die perderuiter moes dan onderdeur ry en die gans se glibberige nek probeer afruk.

^k Die Vecht is `n area by die monding van die Krom Ryn, naby Utrecht.

Vinkebuurt,
Die hadden heur tuychje te wongderlijk
eschuurt,
O se waren so eguurt!
Maer denckt iens: Fy
Had lange Sy
Heur Onger-riem ehuurt.

Sy gingen in 't selsip: daar worden so
eschrangst,
Gedroncken, gesongen, gedreumelt en
gedangst,
Gedobbelt en gekangst!
Men riep om wijn,
Het most soo sijn,
Elck Boerman was en Langst.

Maer Mieuwes en Trijntje, die soete slechte
sloy,
Die liepen met menkander uytten huys in 't
Hoy,
Met sulck geflickfloy,
En suck gewroet
Och 't was soo soet,
Mijn docht het was soo moy!

Aelwerige Arent, die trock het ierste mes,
Tuege Piete Kranck-hoofd en Korselige Kes,
Maar Brangt van Kaallenes,
Die nam een greep,
Hy kreegh een keep,
Mit noch een boer vijf ses.

De Meysjes die liepen en lieten dat geschil,
Kannen noch kandelaers, noch niet en stonger
stil;
Maer Kloens die stack en hil
Soo dapper uyt,
Dat een Veen-puyt
Daar doot ter aerden vil.

Symen nam de rooster, de beusem en de
Tangh
En wurrepse Ebbert en Krelis vuer de wangh,
Het goetjen gingh sen gangh,
Het sy deur 't glas,
Of waer 't dan was,
Mijn blyven was niet langh.

Vinkebuurt,
Het hul silwerware te wonderlik blink
gepoets¹,
Hulle was so opgetooi!
Dink 'n bietjie: Fy
Se rok was van lang sy
En haar gordel was gehuur.

Hulle gaan toe na die geselskap toe,
Daar word so lekker gesmul,
Gedrink, gesing, rondgespring en
gedans,
Gedobbelt en kanse gewaag!
Mense het om wyn geroep,
Dit moes lyk asof
Elke boer 'n heer was.

Maar Mieuwes en Tryntje, die soete slegte
stommerik,
Loop saam uit die huis uit na die
Hooimied,
Al liefkosend,
En vroetelend
Ag, dit was so soet,
Ek het gedink dit is tog te mooi!

Nukkerige Arent trek toe eerste sy mes uit,
Teen Piet Krankhoofd en Nukkerige Kees,
Maar Brand van Kaalnes,
Neem toe 'n hooivurk,
Hy het 'n kap gekry,
Saam met nog vyf, ses boere

Die meisies het geloop en die geskil verlaat,
Niks het op sy plek bly staan nie,
nie eens die kandelaars nie;
Kloen veg en hou toe
So dapper uit,
Dat 'n Veen-puyt^m
Dood neerval.

Siemen neem toe die rooster, die besem en
Die tang
En gooi Ebbert en Krelis teen die wang,
Goed het deur die lug getrek,
Deur die ruite,
Of waar ook al,
Ek het nie lank gebly nie.

¹ Silwer items soos klein skêrtjies, vingerhoed, mes en sleutels word blink gevryf en as mode-item aan 'n gordel om die lyf gedra.

^m 'n Skeldnaam vir 'n boer uit Vinkeveen. Dit beteken letterlik turfpadda.

ⁿ Bredero se persoonlike motto.

Ghy Heeren, ghy Burgers, vroom en wel
gemoet,
Mydt der Boeren Feesten, sy zijn seldom so
Soet
Of 't kost yemant zijn bloet,
En drinckt met mijn
Een roemer Wijn,
Dat is jou wel soo goet.

U here, u burgers, deugszaam en
goedgunstig,
Vermy hierdie boerefeeste, hulle is selde
aangenaam
Dit kos dikwels iemand sy lewe,
Drink eerder saam met my
'n Lekker glas wyn,
Dit is inderdaad beter.

't Kan verkeeren

Dit kan veranderⁿ

Taak 9

Lees "Boeren Geselschap" weer, maar dié keer noukeuriger. Kyk krities na karakters, die gebeure en probeer ook die houding van die spreker vasstel. Wat is jou bevinding? Skryf 'n gestruktureerde opstel waarin jy die gedig volgens bogenoemde aspekte ontleed.

Wat hier volg, is 'n Afrikaanse weergawe van 'n boeredans waar dinge so 'n bietjie skeefloop. Soos Bredero se vers handel Pikkedel se gedig oor 'n groepie kêrels wat optrek na Hartebeesfontyn, waar hulle 'n bruilofsfees by ou Stefaans-hulle bywoon. Die probleem tree na vore wanneer Rooinip in Dolfi se slaai krap en die heelyd met Fieta wil dans... Kort voor lank breek daar 'n geveg uit.

Die Afrikaanse boeregemeenskap was in baie opsigte in dieselfde situasie as die boere van Middeleeuse Europa wat klas en sosiale status betref. Veral die boere wat die Groot Trek meegemaak het, was minderwaardig in baie Kaapse Afrikaners se oë. Die Kapenaars het dikwels neerhalend na die Trekker-boere verwys as takhare, omrede hulle bosbewoners was. Die Kaapse boere en dorpelinge was reeds gevestig en het skole, kerke en huise gehad – die Trekker-boere aanvanklik nie.

Boerefeeste was gewoonlik 'n hoogtepunt vir boeregesinne. Boere het groot plase gehad wat daartoe gelei het dat die afstande tussen bure en familie groot was. Mense het mekaar dus min gesien en sosiale interaksie was soms skaars. 'n Boeredans het daarom die ideale geleentheid gebied om sosiaal te verkeer en, natuurlik, om 'n troumaat te vind! Vergelyk Deel II vir meer inligting. Lees nou Pikkedel se gedig en vergelyk dit met Bredero se vers.

Op Hartebeesfontyn

Was jy ooit by 'n "sheepskin" daans,
Byvoorbeeld daar by ou Stefaans,
fan Hartebeesfontyn?

Want ek sal jou 'n grap fertel
Fan 'n ferbroude apespeel
op Hartebeesfontyn.

Joris Vlek en ek en Rooi Waldek
Span bogi in een aand en trek
na Hartebeesfontyn.

Al was ons algar lekker nat,
Di entji ry ons fluit-fluit plat
na Hartebeesfontyn!

“Naant, oom Stefaans! Naant, tanta! Naant.
Hoe gaat dit nog met jul fanaant
op Hartebeesfontyn?”

Né, nefiis, goed, mar kom dan in,
Aans gaan ons met di daans begin,
op Hartebeesfontyn.

“Fieta, myn kind skink koffi gou:
Windfo’el!! sal jy jou bek daar hou?”
op Hartebeesfontyn.

Rooi Waldek wenk fer my en Jors,
En saggiis tik hy op syn bors,
op Hartebeesfontyn.

“Laat ons dan eers `n snapsi steek^o,
Dis goed om frindskap an te kweek
op Hartebeesfontyn.”

So praat Rooinip, en in `n jif^p
Trek hy prop uit `n bottel gif
op Hartebeesfontyn.

Oom Faan het soos `n perd gedrink,
En Tante het ook gehelp skink,
op Hartebeesfontyn.

Dis bruilof aand by ou Stefaans,
En ider man wat soek syn kans,
op Hartebeesfontyn.

Om takhaar nōintjiis^q om te praat,
Hul denk fan niks as kattekwaad,
op Hartebeesfontyn.

Oom Faan se Fieta het getrou
Met Dolfi, seun fan Dani Louw,
op Hartebeesfontyn.

`n Bitji fet mar rats was sy,
Ferduiwels mooi ook nog daarby,
op Hartebeesfontyn,

Di miirshoop floer was glad geskuur,

^o `n Drankie drink

^p Vinnig

^q Meisies wat nie van die Kaap af kom nie

`n Fetkers brand teun di muur,
op Hartebeesfontyn.

Klyn Tjaart se Tjaart speel dat dit gons
Wals Riil^r, Sattees en Kontiljons^s,
op Hartebeesfontyn.

Ons dans toen dat di stof so staan:
Rooinip loop los foor in die baan
op Hartebeesfontyn.

Een ding was daarom openbaar,
Fieta en hy boer bymakaar,
op Hartebeesfontyn.

Dolfi sit in `n hoek en kook,
Hy het syn hart fol haat gestook,
op Hartebeesfontyn.

Syn bruid hang op Rooinip syn lyf,
Dit was fer hom gen tydferdryf,
op Hartebeesfontyn.

Dis `n getrap en `n remoer,
Di fyn stof slaan op fan di floer,
op Hartebeesfontyn.

Di boere staan dri-diip op sy,
Dit was `n muisnes, glo fer my,
op Hartebeesfontyn.

Di kerkas kraak onder Klyn Tjaart,
Mar hy speel fort ewe bedaard,
op Hartebeesfontyn.

Al tap sweetdruppels langs hom af,
Hy hou an op `n honde-draf,
op Hartebeesfontyn.

`n Wa-wiil hiir, `n koes-koes daar,
Om sling'r di mysiis hot en haar,
op Hartebeesfontyn.

So nou en dan ferdwyn twéstuk,
Elk meen om fars lug in te sluk,
op Hartebeesfontyn.

Rooinip was in syn element,
Hy denk ni o'er syn testament,
op Hartebeesfontyn.

^r `n Riel is `n springerige volksdans

^s Jolige soort dans

’n Trippel dan ’n Kaapse draai,
Ront-om-tali, haar rok di waai,
op Hartebeesfontyn.

“Skuus fer di polka!” sê Rooinip,
Hy sif fer Fieta dat dit wip,
op Hartebeesfontyn.

Op hoogste punt fan di geraas,
Word fetkers skilik uitgeblaas.
op Hartebeesfontyn.

Di noiens skré, di tyd is ryp,
Om in di donker kat te knyp,
op Hartebeesfontyn.

Ek hoor mar net fer Dolfi skrou:
“Steek op di kêrs kwaaijongens, -- gou!”
op Hartebeesfontyn.

Lig in di duisternis, mar ag!
Dit het ons nimmer geferwag,
op Hartebeesfontyn.

Rooinip omhels fer Fieta knap,
Hul soen makkaar dat dit so klap
op Hartebeesfontyn.

Di onweer het toen los gebars.
Dis tyd fer ons om weg te mars,
fan Harteneesfontyn.

Drimaal was Rooinip plat geslaan,
Drimaal het hy weer opgestaan,
by Hartebeesfontyn.

Ek fliig deur-uit, Rooinip loop foor,
Want Dolfi wou ons altwé moor.
op Hartebeesfontyn.

Faan wou ons met ’n sanna^t skiid,
Mar drank di skut hom soos ’n ritt,
op Hartebeesfontyn.

Jors skuiwe na di stal syn kant,
Hy siin daar’s onraad in di land,
op Hartebeesfontyn.

Toen ons foor uitbreek – regtig man!

^t ’n Tipiese Voortrekker-geweer

Daar staan di boggi ingespan,
op Hartebeesfontyn.

“Smeer terpentyn onder syn stêrt!”
“Né Tjaart, dis ni di moeite werd,”
op Hartebeesfontyn.

“Om dit te doen, moet jy my gryp,
En dit leg ni in *jou* broekspyp,”
op Hartebeesfontyn.

Al kon Rooinip ferbrand groot praat,
Hy hou syn lyf bepaald kordaat,
op Hartebeesfontyn.

Di dag het hy hul kaf geslaan,
En deur di spul syn weg gebaan.
op Hartebeesfontyn.

Jors skré net: “Kêrels! hou nou fas,
Di duiwel sit op onse kwas”
op Hartebeesfontyn.

Di rime waai: Hy gryp di lat,
Hy slaan di poniis waternat.
op Hartebeesfontyn.

Myn hemp, het ek daarna bespeur,
Was fyn en flenters, foor, geskeur,
op Hartebeesfontyn.

En Tjaart syn konsertina pas,
Al op Rooinip syn kop kalpas,
op Hartebeesfontyn.

Foor jy kon sê “knipmes”, was ons,
Fêr weg fan di takhaar gegons
op Hartebeesfontyn.

Toen morre kome toen ry ons fêr
En fan di dag af bly ons fêr
fan Hartebeesfontyn.

Taak 10

Stel jou voor jy is `n joernalis by die plaaslike koerant en jy het te hore gekom van die geveg op Hartebeesfontyn. Doen verslag oor die gebeure deur `n koerantartikel te skryf. In jou artikel moet jy die leser van genoeg agtergrondinligting voorsien en `n oorsig gee oor die geveg. Jy moet ook enkele van die ooggetuies aanhaal en hul getuienis aan die leserspubliek oorvertel. Voorsien jou artikel van `n treffende hoofopskrif en bypassende subopskrifte.

Taak 11

Hofsitting – laat jou onderwyser julle soos volg verdeel: Rooinip en sy prokureur, Dolfi en sy prokureur, `n regter, Fieta, die spreker (dink self `n naam uit) en Joris Vlek, oom Stefaans en sy vrou, Tjaart en sy seun Klein Tjaart, Dani Louw en enige ander karakters wat as nooiens of kêrels kan deurgaen. Oorblywende leerders verteenwoordig die jurie. Die saak staan só: Dolfi het vir Rooinip gedagvaar. Dit is die onderskeie prokureurs en hul kliënte se verantwoordelikheid om hul saak te stel. Hulle mag enige van die ander karakters oproep om vir of teen Dolfi en Rooinip te getuig. Elke karakter mag slegs een keer getuig. Leerders moet van die gedig gebruik maak om hulle van die “feite” te voorsien! Nadat die twee partye hulle saak gestel het, moet die jurie besluit of Rooinip skuldig is waarna die regter die besluit moet bekragtig en die straf moet uitdeel. Jou onderwyser sal jou die nodige tyd gee om vir dié aktiwiteit voor te berei. Indien addisionele inligting deur leerders bygevoeg word, moet die hele klas daarvan kennis neem vóór die hofsitting kan plaasvind.

Taak 12

Het jy `n bynaam? Miskien meer as een? Soms word ons op een manier deur ons familie genoem en op `n ander manier deur ons vriende. Wat van jou vriende? Noem jy hulle op `n bynaam? Hoe word byname gevorm? En waarom gebruik ons byname? Kyk na die byname in “Op Hartebeesfontyn” en sê of dit soortgelyk is aan die byname wat jy ken. Vergelyk die byname in dié gedig met die byname in “Boeren Geselschap”. Hoe verskil of stem hulle ooreen? Watter bekende mense ken jy met `n bynaam en hoe het daardie persoon die bynaam gekry? Dink maar aan Nelson Mandela. Een van sy onderwyseresse het vir hom die bynaam Nelson gegee omdat sy nie sy regte naam, Rohihahla, kon uitspreek nie.

Addisionele take vir Deel I

Die volgende opdragte kan met temas en uitkomst in ander Leerareas/vakke gekombineer word.

1. **Geskiedenis, Kuns en kultuur:** Daar word beweer dat modesiklusse hulle elke 15-25 jaar herhaal. Dit wat vandag mode is, was ook modieus in die sewentiger- en tagtigerjare. Bekyk die modegiere van die Middeleeue en ontwerp `n kledingstuk van jou keuse. Die kledingstuk moet egter `n kombinasie wees van die Middeleeuse mode en dit wat vandag van toepassing is. Onthou dat die Middeleeue in drie stande verdeel kan word: die adellikes, die geestelikes en die werkersklas. Elke groep het uiteraard anders aangetrek. Hou ook aspekte soos die klimaat, die koste en verkrygbaarheid van materiaal, die duursaamheid en die estetika in gedagte. Indien dit moontlik is, moet die eindproduk tydens `n klas-modevertoning aangebied word.
2. **Geskiedenis, Kuns en kultuur:** Doen `n vergelykende studie waarin jy die leefwyse van die Middeleeue met jou eie vergelyk. Skenk aandag aan die volgende aspekte: behuising, eetgewoontes, vermaak, politieke strukture, misdaad en die bekamping daarvan en godsdienste. Onthou dat `n vergelykende studie beide ooreenkomste en kontraste bevat. Begin deur die nodige inligting te tabelleer en dit sodoende vir jouself op te som. Skryf dan `n verslag oor jou bevindings. In jou gevolgtrekking moet jy beredeneer of die Middeleeue enige blywende bydrae tot die moderne samelewing gelewer het en of daar enigiets is wat ons vandag by die Middeleeue kan leer.
3. **Hotel en spyseniering, Toerisme:** Die Middeleeuërs kon lekker eet as hulle bevoorreg was. Veral die adellikes het tydens bankette behoorlik fees gevier. Hoe groter die verskeidenheid kossoorte, hoe groter die eer en reputasie van die gasheer. Doen `n internetsoektog en spoor `n Middeleeuse resep op. Toets daardie resep uit en bring die resultaat vir die klas om te beproef.
4. **Kuns en kultuur, Toerisme:** Vandag neem mense aan `n verskeidenheid sportsoorte en aktiwiteite deel om te ontspan: van rugby tot bergklim, fliek, kuier en sogenaamde “scrap booking”. Die hoeveelheid dinge wat jy vandag kan doen om afleiding te bied van die gejaagde lewe, is legio. Watter ontspanningsaktiwiteite het die Middeleeuërs beoefen? Kies `n bepaalde kultuurgroep – dit kan enige Middeleeuse groep wees, binne of buite Europa se grense – en probeer vasstel wat hulle vir ontspanning en vermaak gedoen het.
5. **Taal, Kuns en kultuur:** In Deel I word die term “Middeleeue” as versamelnaam gebruik vir die mense wat gedurende die Middeleeue in Europa gewoon het. Maar wanneer `n mens noukeuriger na die mense in die Middeleeue kyk, merk jy uiteraard baie verskille op. Die verskille was so opsigtelik en so veelvoudig dat mense binne ongeveer `n vyftien kilometer radius kultureel van mekaar verskil het. Dit raak dus moeilik om mense van die Middeleeue te etiketteer juis omdat die mense so verskillend was. Vandag is geen uitsondering nie. Dit bly moeilik om groepe te definieer. Tans is daar talle debatte oor wie en wat `n Afrikaner is. Sommige moderne Afrikaners beskou hulself as trotse Afrikaners, terwyl ander hulself as deel van die Zoid-generasie sien. Baie mense wil hulself nie as Afrikaner definieer nie, maar verkies die term Afrikaan. Ander beskou hulself as wêreldburgers sonder etikette. Dieselfde geld die bruin gemeenskap. Vir baie mense is die terme Kleurling, Kaaps-Maleier, Griekwa en bruin persoon aanvaarbaar. En vir talle is dit onaanvaarbaar. `n Groep swart jeugdige is onlangs uitgevra oor identiteit. Dié jongmense is in die buiteland gebore, maar woon nou weer saam met hul ouers in Suid-Afrika. Hulle is onder meer gevra of hulle hulself as *african* beskou, ongeag die feit dat hulle nie in Afrika gebore is nie en ook nie enige Afrikatale kan praat nie. Die antwoorde het stadig en moeisaam gevolg. Wie besluit watter benaming die regte een is en hoe sluit dit aan by die taal en kultuur van die

persoon? Dink krities oor dié vrae in kleiner groepe in die klas na en deel julle menings met mekaar.

6. **Taal, Lewensoriëntering, Geskiedenis:** Die vervolging van hekse en kettters was `n realiteit vir die mense van die Middeleeue en die Renaissance en het hulle dikwels vreesbevange gelaat. Vandag vind ons nog steeds heksejagte in veral die noordelike dele van ons land. Maar ons kry ook figuurlike heksejagte wêreldwyd. Gemeenskappe en selfs familie-eenhede is geneig om iemand op die brandstapel te plaas wanneer daardie persoon van die res verskil. Ons is vinnig om iemand te stereotipeer en `n bepaalde beeld van daardie persoon of groep mense voor te hou. Wanneer dit gebeur, sien ons nie meer die individu raak nie. Kan jy aan voorbeelde dink? Miskien het dit onlangs in jou skool gebeur... Waarom gaan mense op heksejagte? Belangriker nog: wat is die oplossing daarvoor?

7. **Taal, Lewensoriëntering:** Die dood het elke Middeleeuer in die gesig gestaar weens hul swak higiëne. Die mense was so onkundig dat hulle gereeld deur een of ander pes bedreig is. Mediese opleiding vir geneeshere was ook nie naastenby so gevorderd soos dit vandag is nie. Wanneer iemand kronies aan erge hoofpyn gely het (moontlik omrede hy `n bril nodig gehad het), is die probleem opgelos deur `n gat in sy kop te boor, sodat die “bose gees” kon ontsnap. Die prosedure is boonop sonder enige narkose uitgevoer! Bedink nou `n manier – deur die gebruik van pamflette of brosjures – waarop mense effektief ingelig kan word oor higiëne en veilige praktyke rondom siek mense asook die daaglikse bedrywighede in kledkamers en kombuisareas. Wat moet `n persoon wat `n Vigs pasiënt tuis versorg, in gedagte hou? Waaraan moet `n kleuterskoolonderwyser dink wanneer sy etes voorberei, ens.? Bepaal jou teikengroep en hou demografiese aspekte ook in gedagte (ekonomiese klas, geletterdheid, opvoeding, godsdiens – sommige godsdienste plaas groter klem op higiëne as ander). Ontwerp nou `n pamflet of brosjure om die boodskap so effektief moontlik oor te dra.
8. **Taal:** Die Afrikaanse taal het `n groot verskeidenheid idiome en idiomatiese uitdrukkings. Sommige kom uit die Bybel en ander het Afrikaanssprekendes self bedink. Baie van ons idiome hou verband met skepe en seelui omdat talle matrose en skepe by die Kaap aangekom en vertoef het. Maar het jy geweet dat `n aantal uitdrukkings ook uit die Middeleeue kom? Byvoorbeeld om na iemand se pype te dans. Dit beteken om alles te doen wat iemand anders wil hê. Die herkoms van die uitdrukking het twee verklarings: Weens die Swart Dood het mense obsessief geraak oor die dood en begin om die dood te verpersoonlik in kunswerke. Baie doodfigure is dansend uitgebeeld. Sommige het ook `n blaasinstrument bespeel. Dié verskynsel in die kuns het bekendgestaan as die Dans van die Dood en het gesuggereer dat `n mens na die pype van die dood moes dans wanneer jy sterf. Later het die betekenis `n bietjie verander sodat `n mens dans na die pype van `n musikant by `n partytjie. Nog `n voorbeeld is die uitdrukking “Iemand iets Diets maak.” Dit beteken “volk” en Diets (in die wydste sin) verwys na Nederlands, Vlaams en Afrikaans gesamentlik. Die woord *Duits* hou ook hiermee verband. Die praktyk in die Middeleeue was om iets in die volkstaal te verduidelik ten einde verwarring te voorkom, derhalwe het dié uitdrukking beteken om iets aan iemand in die volkstaal, in plaas van Goties of Latyn, te verduidelik. Vandag beteken dit egter om iemand iets wys te maak. Gaan nou op `n speurtog en probeer ten minste tien idiome opspoor wat hulle oorsprong in die Middeleeue gehad het. Gebruik Anton Prinsloo se *Spreekwoorde en waar hulle*

vandaan kom as wegspringplek. Versamel die nodige inligting oor die herkoms en bied die inligting tydens `n klasaanbieding aan.

9. **Taal:** Wat is die doel en funksie van `n klug? Hoe lyk die struktuur van `n klug? In watter opsig kwalifiseer *Rubben* en *Die Hexe* as klugte? Skryf `n beredenerende opstel waarin jy één van die twee tekste as `n klug bespreek. Onthou dat `n goedgestruktureerde opstel `n inleiding, liggaam en slot bevat.
10. **Taal:** Daar is baie gedigte geskryf oor sowel drank as die drinker. Soms word Bacchus besing en ander kere word die verwoestende effek van drank verwoord. Poësie is egter nie al medium waarin dié onderwerp voorkom nie. Populêre luisterliedjies oor drank is ewe gewild. Bestudeer die lirieke van die volgende kunstenaars: Klopjag, Stef Bos, Koos Kombuis, Bok van Blerk, Lukraaketaar en Acda en de Munnik (in die bylaag). Elkeen van dié kunstenaars lewer óf kommentaar oor brassery óf hulle sing oor `n verdrietige situasie waarvoor drank die skynbare oplossing bied. Waarom gebruik mense dikwels alkohol en waarom word dit so gereeld deur minderjariges misbruik? Hoe sluit die liedjies aan by die uitbeelding van dié probleem en wat sou jy sê is `n moontlike oplossing vir die misbruik van drank? Dink krities oor hierdie vrae terwyl jy die lirieke van nader bekijk. Berei dan op grond van die voorafgaande `n mondelinge toespraak voor wat jy gedurende klastyd moet lewer.
11. **Taal:** Wanneer `n mens na *Die Hexe* en *Rubben* kyk, kan jy baie woorde in die Middelnederlands herken. Sommige van die woorde gebruik ons vandag net so (met slegs verskille wat spelling betref), terwyl die betekenis van ander woorde intussen verander het. Kyk byvoorbeeld na *Rubben* se skoonma. Sy staan bekend as Dwijf, met ander woorde “Die Wyf” (“Die Vrou”). Die woord ‘wyf’ word vandag negatief gebruik. Dink maar aan woordkombinasies soos viswyf of tierwyf. Die betekenis van die woord ‘wyf’ het dus verlaag. In reël 67 van *Die Hexe* praat Machtelt van ‘groot en smal’ sake. Die woord ‘smal’ het ook `n betekenisverandering ondergaan. Hoewel die betekenis van ‘smal’ steeds ‘klein’ beteken, gebruik ons eerder die woord om aan te dui dat iets eng of nou is. Probeer nou self tenminste drie Middelnederlandse woorde opspoor wat `n effense semantiese verandering in Afrikaans ondergaan het, maar wat steeds `n verhouding tussen oud en nuut toon. Stel vas wat die Middelnederlandse betekenis is en hoe ons die woord vandag in Afrikaans gebruik.
12. **Taal:** In Afrikaans tref ons onderskeid tussen twee soorte Deelwoorde, naamlik teenwoordige en verlede deelwoorde. Verlede deelwoorde kan verder onderverdeel word, naamlik in swak en sterk deelwoorde. Byvoorbeeld: die gebraaide hoender (swak) en die geslote deur (sterk). In Middelnederlands word woorde in die verlede tyd soms op dieselfde manier verbuig. Kyk na reëls 18 en 19 in *Rubben*. Dit herinner `n mens aan die uitdrukking “Goed begonne is half gewonne”. Kan jy aan nog Afrikaanse uitdrukkings dink waarin sterk verlede deelwoorde voorkom?
13. **Taal:** Dit gebeur in meeste tale dat die sprekers sommige aparte woorde as een woord uitspreek en later daardie woorde alternatief as een woord spel. `n Voorbeeld hiervan is ‘dit is’ wat ons as ‘dis’ skryf. In Middelnederlands sien `n mens dit gereeld. Kyk na die woord ‘hebdi’, reël 62 in *Rubben*. Dit beteken ‘het jy’ en kan ook apart geskryf word. Watter ander woorde in Afrikaans word só gekombineer tot een woord? Ken jy dalk voorbeelde uit ander tale?
14. **Taal:** In reël 35 van *Rubben* sê die karakter Rubben “Ic sta”. ‘Sta’ is die eerste persoonsvorm van die woord ‘staan’. Die tweede persoonsvorm is ‘staat’ (Jij staat in de straat.). Dié vorm van die woord ‘staan’ is egter nie onbekend in Afrikaans nie. Dieselfde geld die woorde ‘slaan’ en ‘sien’ (zien). Kan jy hierdie stelling motiveer/beredeneer?
15. **Tegnologie:** Bestudeer die musiekinstrumente wat die Middeleeuers gebruik het. `n Soektog op *Google*, *Mieliestronk* of *Wikipedia* behoort voldoende te wees. Stel jou voor jy word deur die koning genooi om by `n belangrike banket musiek te maak. Maar dit is

nie al nie: Hy verwag ook dat jy een van jou instrumente met die hand maak en dit tydens die banket aan die eregas oorhandig. Beplan watter soort instrument jy vir die eregas sal maak. Teken die nodige sketse voordat jy met die maak van die instrument begin. Hou aspekte soos die koste, veiligheid, funksionaliteit, duursaamheid en voorkoms in gedagte wanneer jy die instrument beplan. Onthou om die instrument met materiaal te maak wat jy in en rondom die huis vind.

Vir wie meer wil weet...

Film:

- *A Knight's Tale*, 2001. Regie: Brian Helgeman
- *Braveheart*, 1995. Regie: Mel Gibson
- *Erik the Viking*, 1989. Regie: Terry Jones
- *Excalibur*, 1981. Regie: J. Boorman
- *First Knight*, 1995. Regie: J. Zucker
- *Harry Potter*-reeks, 2001, 2002, 2004, 2005, 2007. Regie: C. Columbus et al
- *The Messenger: The Story of Joan of Arc*, 1999. Regie: Luc Besson
- *King Arthur*, 2004. Regie: A. Fuqua
- *Kingdom of Heaven*, 2005. Regie: Ridley Scott
- *Mists of Avalon*, 2001. Regie: U. Edel
- *Monty Python and the Holy Grail*, 1975. Regie: T. Gilliam et al
- *Shrek I & II*, 2001, 2004. Regie: A. Adamson et al
- *The Black Adder*, 1983. Regie: verskeie regisseurs
- *The Lion in the Winter*, 1968. Regie: Anthony Harvey
- *The Lord of the Rings*, 2001, 2002, 2003. Regie: P. Jackson

Boeke:

- Taljaard, G. 2002. "Die heks" in *Maansiek*. Pretoria: Protea
- Goscinny & Uderzo. 1962 (en verder). *Asterix*. London: Hodder Dargaud
- Pratchett, T. 1999. *Carpe Jugulum*. London: Corgi Books
- Deary, T. & Brown, M. 2003. *Die gruwelike geskiedenis van die wêreld*. Kaapstad: Human & Rousseau
- Brink, A.P. 1976. *Die Hamer van die Hekse*. Kaapstad: Tafelberg-Uitgewers
- Leipoldt, C.L. *Die Heks*.
- Deary, T. & Brown, M. 1999. *Die Horrible Histories- reeks*. London: Scholastic
- Rowling, J.K. 1997 (en verder). *Harry Potter-reeks*. Kaapstad: Human & Rousseau
- Vels, V. 2002. *Die Liewe Heksie-Omnibus*. Kaapstad: Human & Rousseau
- Tolkien, J.R.R. *The Hobbit*.
- Tolkien, J.R.R. *The Lord of the Rings*.
- Eco, U. 1980. *The Name of the Rose*. London: Vintage
- Dahl, R. *The Witches*.
- Pratchett, T. *Witches Abroad*.
- Pratchett, T. *Wyrd Sisters*.

TV-/Rekenaarspeletjies:

- *Medieval*, 2004.

- *Age of the Empires II: The Age of Kings*, 2002.
- *Age of Empires III: The WarChiefs*, 2006.
- *MediEvil: Resurrection*, 2005.
- *Medieval Conquest*, 2004.
- *King Arthur's Medieval Joust*, 2007

Internet:

- www.answers.com
- www.britguides.com
- www.historykids.org
- www.howarddavidjohnson.com
- www.kingarthursknights.com
- www.koningartur.nl
- www.literatuurgeschiedenis.nl
- www.mnsu.edu/emuseum/history/middleages
- www.mrdowling.com
- www.wikipedia.com

Nóg Middelnederlandse verhale:

- *Beatrijs*
- *Elckerlijc*
- *Esmoreit*
- *Floris ende Blancefloer*
- *Karel ende Elegast*
- *Lanceloet en het hert met de witte voet*
- *Lanceloet van Denemerken*
- *Marike van Nieumeghen*
- *Reise van St Brandaen*
- *Van den vos Reinaert*
- *Walewein*

Deel II

Voor ons verder gaan...

Afrikaans vandag...

Afrikaans word vandag deur ruim ses miljoen mense as moedertaal binne en buite Suider-Afrika gepraat. `n Verdere nege miljoen mense praat Afrikaans as `n addisionele taal^{lxiv}. Afrikaans is `n **Germaanse** taal wat sy ontstaan buite die Europese kontinent het en is die enigste taal met `n pidgin/kreoolse voorgeskiedenis wat ten volle gestandaardiseer is en daarin geslaag het om sy brontaal te verplaas^{lxv}. Standaardafrikaans is nog nie eens `n honderd jaar oud nie. Vergelyk `n mens dit met tale soos Nederlands, Duits of Engels wat reeds eeue gelede gestandaardiseer is, is Afrikaans `n kuiken. Maar klein botteltjies het dikwels groot gif... Vir só `n klein taaltjie het daar reeds baie op literêre en akademiese vlak gebeur. Vandag word daar gedurig iets oor die taal geskryf, die Afrikaanse musiekindustrie beleef `n ongekende bloeitydperk en Afrikaanse kunstefeele kry baie aftrek in sowel Namibië as Suid-Afrika. Ten spyte van die menigte struikelblokke, lyk die toekoms vir Afrikaans blink.

Afrikaans gister...

Hoewel Afrikaans `n baie jong skryf- en standaardtaal is, is die spore van die taal reeds taamlik oud. Afrikaans was `n wydverspreide spreektaal in die Kaapkolonie – lank vóór die Britse besetting – en sou later deur onder meer die Groot Trek en die **diaspora** van die Koi na die binneland versprei word. Afrikaans is aanvanklik as `n verbasterde vorm beskou en daarom is Nederlands tydens alle formele geleenthede gebruik.^{lxvi} Dit is vandag welbekend

dat Afrikaans sy oorsprong aan die Nederlandse dialekte aan die Kaap te danke het. Maar die Nederlandse variëteite het spoedig tot `n soort Afrikaans vervorm weens die invloed van die slawe en die Koi wat aan die Kaap woonagtig en werksaam was. Die slawe aan die Kaap moes, soos die Koi, vinnig leer om Nederlands te praat om sodoende `n bestaan te voer en oor die weg te kom. Die Afrikaans wat die slawe gepraat het, staan bekend as *Kaapse Afrikaans* en die variëteit wat die Koi gepraat het, staan bekend as *Oranjerivierafrikaans*. Die Koi en die slawe het gedurig met mekaar asook hul werkgewers in aanraking gekom en só mekaar se taalgebruik beïnvloed^{lxvii}. Baie boere en dorpenaars het ook slawe- of Koimeisies as kinderoppassers gebruik wat tot gevolg gehad het dat die kinders die oppassers se Afrikaans leer praat het, in plaas

van die Nederlands wat die ouers dalk tuis gepraat het. Dit het daartoe gelei dat baie Kaapse kinders `n verskeidenheid Afrikaanse variëteite gebruik het en hulle het dikwels – soos baie mense vandag – die variëteite vermeng^{lxviii}.

Die vroeë Afrikaans is ook sterk beïnvloed deur die immigrante en die seelui wat gereeld aan wal gestap het. Dink maar aan die volgende woorde: *kombuis*, *kooi* en *kombers*. Al drie dié woorde is Nederlandse skeepsterme wat nie meer deel van die alledaagse Nederlandse woordeskat uitmaak nie. `n Kombuis is `n kookplek op `n skip, `n kooi is die slaapplek op `n skip en `n kombers (*kombaars*) is die growwe bedekking waaronder matrose geslaap het^{lxix}.

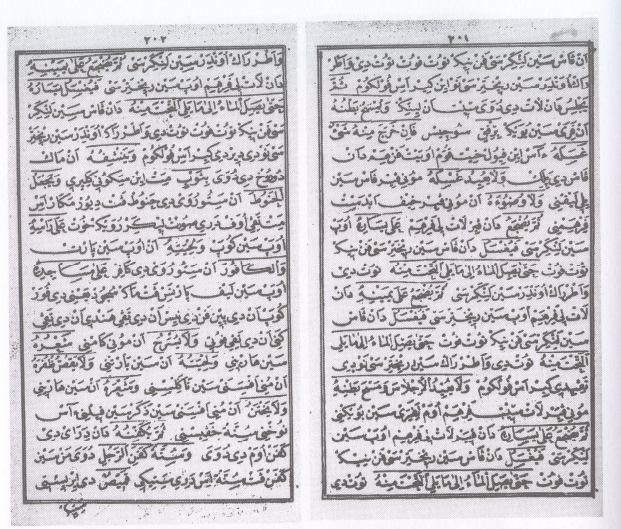
Een van die groepe wat `n groot invloed op vroeë Afrikaans gehad het, was die slawegemeenskap. Slawe is so vroeg as 1658 na die Kaap gebring. Hulle getalle is die daaropvolgende paar jaar aangevul deur natuurlike aanwas en nuwelingslawe. Die slawegemeenskap het in en rondom Kaapstad gewoon en Afrikaans later as skool- en

godsdienstaal gebruik, lank voordat blanke Afrikaners dit gedoen het. Die meerderheid slawe het ook van meet af Islam aangehang. Die behoefte om Afrikaans as godsdientaal te gebruik, het vroeg reeds uiting gevind in die vertaling van die *Bayaan-ud-diyn* – die uiteensetting van die Islam-geloof. Dié teks is dan ook die oudste vertaling in Afrikaans! `n Voorbeeld van Abu Bakr se vertaling lyk soos volg^{lxx}:

an terek die fingars dijoer die baart ghalaik ghasiegh waas es sunnat an terek die fingars dijoer die fingars ghalaik handie waas es sunnat an terek die linker hand sain pankie fan oueander dejoer die toeuantjies beghent fan die rieghter foet sain gilain toeuantjie tot naddielinkar foet sain toeuantjie ghalaik waas foetjie es sunnat det es reigh fatwa...

In Standaardafrikaans vertaal – sonder korrekte sinsbou:

en (om te) trek die vingers deur die baard tegelyk met die gesig was is gebruik; en (om te) trek die vingers deur die vingers tegelyk met die hande was is gebruik; en (om te) trek die linkerhand se pinkie van onder deur die toontjies beginnend van die regtervoet se kleintoontjie tot na die linkervoet se toontjie tegelyk met voete was is gebruik; dit is die regte beslissing...

Dit is te danke aan bostaande vertaling en die vertaling van baie ander Arabiese tekste dat ons weet hoe Kaapse Afrikaans geklink het. Die praktyk om Afrikaans in Arabiese skrif te skryf, het tot diep in die twintigste eeu stand gehou. Blykbaar is daar nog steeds mense wat boodskappe aan hulle vriende in Arabiese skrif stuur!^{lxxi}

Taak 1

Die Kaaps-Maleiers wat die slawegemeenskap verteenwoordig, het `n baie sterk musiek- en **kulinêre** tradisie. Dink maar aan die Kaapse Klopse en bobotie. Doen `n bietjie navorsing oor die waarde van hierdie twee tradisies en die bydrae wat dit tot die Suid-Afrikaanse samelewing gelewer het. Skryf daarna `n tydskrifartikel waarin jy die aard van dié gemeenskap se bydrae verwoord. Onthou om `n treffende hoofopskrif en onderopskrifte te gebruik. *Wenk:* Elke paragraaf bevat ten minste een hoofgedagte.

Die slawegemeenskap was, soos reeds aangedui, nie die enigste groep wat `n bydrae tot Afrikaans gelewer het nie. Die oudste Afrikaanse sinsnede wat opgeteken is, is `n voorbeeld van Koi-Afrikaans^{lxxii}. → Koi-Afrikaans, vandag bekend as Griekwa-Afrikaans, het bekendheid as spreektaal

Koi-Afrikaans deur Ten Rhyne in 1671 opgeteken:

mashy doot icke strack na onse grootte kapiteyn toe die man my soon witte boeba geme.

verwerf.^{lxxiii} Dié taalvariëteit het aanvanklik nie dieselfde plek in skole en kerke gehad as Kaapse Afrikaans in die slawegemeenskap nie.

Vertaling:

Maak jy my dood, stryk ek aan na ons groot kaptein toe. Die man sal my mooi wit beeste gee.

Koi-Afrikaans het later sy weg gevind na ander taalvariëteite soos die myntaal **Fanagalô** en Tsotsitaal. Die Afrikaans wat die Koi gepraat het, het geografies ook veel wyer gestrek as Slawe-Afrikaans: Griekwaland-Wes, Noord- en Oos-Kaap, dele van Gauteng, Zimbabwe en Namibië. Hoewel die Koigemeenskap nie bekendheid verwerf het vir hul musiektalent of kookvernuf nie, is die mondelinge verhaaltradisie in dié gemeenskap baie sterk en waardevol.^{lxxiv} Vergelyk gerus Hans du Plessis se pragtige weergawe van Psalm 23 (kyk bylaag) wat in Griekwa-Afrikaans geskryf is. Vandag word daar baie navorsing gedoen oor die werklike invloed van die Koi op die Afrikaanse taal. Daar word beweer dat die Koigemeenskap die meeste invloed op die ontwikkeling van Afrikaans gehad het. Indien wel, bevestig dit net weer eens in watter mate Afrikaans `n Afrikataal is.

`n Derde soort Afrikaans is deur die burgerbevolking van die Kaapkolonie gebesig. Dié soort Afrikaans was `n voortsetting van die taal wat deur die **vryburgers** (die latere blanke boere en ambagsmanne) gepraat is en het baie verskil van die Nederlands van die kompanjie-amptenare. Hierdie landlui was dikwels ongeletterd en het Afrikaans slegs as spreektaal gebruik. Dié variëteit het wyd versprei te danke aan die Groot Trek en latere politieke steun.

Afrikaans as geskrewe taal

In die laat negentiende eeu het al hoe meer geskoolde Afrikaners die behoefte gehad om in Afrikaans te skryf en om Nederlands tydens formele funksies te vervang. `n Groep mans, bekend as die Genootskap van Regte Afrikaners (GRA), het dit hulle doelwit gemaak om Afrikaans as taal te bevorder. Om die regte voorbeeld aan hul volksgenote te stel, het hulle begin om self in Afrikaans te publiseer. Spoedig het hulle ook die publikasies *Ons Klyntji* en *Die Afrikaanse Patriot* die lig laat sien. Daarin kon enigeen `n bydrae lewer. Mense het graag briewe aan dié twee publikasies gestuur, dikwels gepaardgaande met gedigte en staaltjies. Hieronder volg uittreksels uit twee briewe wat na *Die Afrikaanse Patriot* ingestuur is.

De heer Lokomotief, Kaapstad.

Philipstown, 14 December, 1875^{lxxv}

... ek is regte bly om te hoor, dat in die wereld mense is die voel dat dit nodig is, dat ons Afferkaanders hulle ei'e taal moet hê om te lees en te skrywe. Ek ken nie *Hollans* nie, ek ken oek nie *Engels* nie, en as daar een Afferkaanse taal is, dan kan ek dit tog gou leer skrywe, dan hoef ek nie ver my te skaam nie om an jou een brief te skrywe nie...

PREDIKANTE

Aan Lokomotief...

Die 16de September, 1876.^{lxxvi}

... Ek wil nou mar oor die kerk iets seh. Ek glo' jy weet dat net so goed as ek, dat Smithfield al amper twé jaar sonner predekanter is. Ons het al seuwe predekante beroep, en waarlijk, meneer, hulle het, sonner een oor te trek, almal, van die eerste tot die laaste, bedank...

Omrede daar nog nie `n vaste spelsistiem vir Afrikaans bestaan het nie, het die mense dikwels gespel soos hulle gepraat het en soos wat hulle gedink het die spelling behoort te lyk. Sommige prominente taalstryders soos S.J. du Toit en C.P. Hoogenhout het sulke kenmerkende spelgebruik gehad dat hul literêre werke aan hul spelvorme uitgeken kan word. Kyk gerus in die bylaag vir voorbeelde van hul skryfwerk, naamlik *Di Koningin fan Skeba* en die *Geskiedenis van Josef*...

Trou is nie perde-koop nie

Die taalgebruik van die negentiende-eeuse Afrikaanssprekende is nie die enigste fassinerende aspek van ons voorouers nie. Die manier waarop jongmense mekaar leer ken het en die uiteindelijke huwelik is ewe fassinerend. Hier volg `n bietjie meer inligting oor hofmakery, verlowings en troues.

Die opsitkers...

Vir die Afrikaanse jongmense en -meisies was die soeke na hul "toekomstige deel" `n baie ernstige saak! Meisies het reeds op veertien begin droom oor hul lewensmaat en soms op die vreemdste maniere probeer vasstel wie die jongman sal wees. `n Meisie sou byvoorbeeld in `n kamer slaap en die naam van haar vier vernaamste vryers in die vier hoeke van die vertrek plaas. Daardie aand sal sy van haar toekomstige man droom. Die jongmense het dikwels `n gedeelte uit die Bybel, veral Hooglied, gelees. Hy sou die verse uit sy kop leer, daarna tydens donkermaan sewe aande na mekaar om die huis loop terwyl hy die verse opsê. Na die laaste aand kyk hy in `n spieël en sien sy toekomstige wederhelfte oor sy skouer loer^{lxxvii}.

Jongmense in die dorpe het gereeld bymekaargekom tydens verjaarsdae, feesdae,

Nagmaalsfeeste en pieknieks om te kuier. Die twee geslagte het baie respek vir mekaar gehad en hulle het hulself beleefd gedra. Wanneer paartjies oor die liefde met mekaar wou kommunikeer, was beide partye taamlik skugter. Die hulp van `n broer of `n suster as tussenganger het dikwels die kommunikasieproses vergemaklik. Wanneer die jongman positiewe tekens ontvang het, het hy begin om sy ryperd – die trots van enige jongman – gereed te kry, sodat hy by die meisie besoek kan aflê^{lxxviii}.

Jongmense wat op plase gewoon het, kon uiteraard nie so gereeld bymekaar gaan kuier as die jongmense in die dorpe nie. Wanneer `n jongman by `n meisie gaan kuier het, moes hy dikwels daar oorslaap. Tydens sy besoek moes hy groete van sy ouers

aan die meisie se ouers oordra. Die meisie se ouers sou dan uitvra oor sy familie se welstand. Dit was tradisie om later die aand, na ete, boeke te vat, met ander woorde die Bybel as gesin te lees. Daarna is die meisie en jongman toegelaat om alleen op te sit. Dit

was gewoonlik die moeder se plig om aan te dui hoe ver die kers mag afbrand voordat die [opsittery](#) verstreke was en die paartjie moes gaan slaap. As die paartjie baie van mekaar gehou het, het hulle soms maniere bedink om die kers langer te laat brand, sodat hulle langer kon kuier. Dit het ook gebeur dat daar tegelykertyd meer as een jongman by die meisie kuier. In só `n geval moes die jongmans eenvoudig met mekaar kompeteer om haar guns te wen. Die meisie se broers het natuurlik baie vermaak daaruit geput om die kompeterende kêrels dop te hou^{lxxix}.

Verlowing...

Daar was `n aantal maniere om te bepaal of `n meisie hubaar was. Dié maniere het neergekom op die meisie se vermoë om huis te hou. Sy moes in staat wees om die basiese huiswerk te kon doen soos naaldwerk, vleis bewerk, broodbak, seepkook, ensovoort. Wanneer die paartjie besluit het om verloof te raak, moes hulle amptelik “ouers vra”, aangesien dit die Christelike ding was om te doen. Die jongman het die ontmoeting met die toekomstige skoonouers gevrees. Nadat hy sowel die meisie se ouers as sy eie kon oortuig dat hy `n verantwoordelike jongman is, het die onderskeie ouers tot die huwelik toegestem. Die ouers moes dan hul toestemming, oftewel “consent”, op skrif stel. Eers daarna kon die troueëlings getref word^{lxxx}. Die nuus is dadelik aan die predikant meegedeel en is as gebooië drie agtereenvolgende Sondae in die kerk voorgelees. In dié tyd moes die meisie ook begin om uitnodigings aan die familie en vriende uit te stuur.

Trou...

Die verlowing was gewoonlik van korte duur, sodat die huwelik teen die einde van ongeveer die vierde week kon plaasvind. Die bruilof self was – soos `n mens vir jouself kan dink – `n jolige affêre met baie eet- en drinkgoed. Die musiek was polsend en die mense, jonk en oud, het hulle oorgegee aan die feesvieringe. Wat die wittebrood betref, het paartjies selde op reis gegaan. Daar was gewoonlik nie geld daarvoor nie. Buitendien moes die nuutgetroudes hulle op hul plaas gaan vestig. As daar wel tyd en geld vir `n wittebrood was, is dié tyd dikwels by familie deurgebring voordat die pasgetroudes hul eie lewens in alle erns begin het^{lxxxii}.

Kaaps-Maleise troues...

Gedurende die slawetydperk aan die Kaap is slawe nie toegelaat om te trou nie. Volgens die [Romeinse Reg](#) wat aan die Kaap gegeld het, was `n slaaf die besitting van sy eienaar en het daarom geen regte gehad om enige kontrakte – soos byvoorbeeld `n huwelikskontrak – met iemand aan te gaan nie. Huwelike tussen slawepare was oor die algemeen baie kompleks, omrede die paartjie te enige tyd van mekaar geskei kon word. Daar was boonop die probleem met kinders binne só `n huwelik: Die kinders het die eiendom van die slavin se eienaar gebly. Tog het informele huwelike wel plaasgevind. Die eienaars van die onderskeie slawe moes eers tot die huwelik instem voordat dit kon plaasvind en die kerk en staat het dikwels geen kennis van hierdie huwelike gehad nie.^{lxxxiii}

Metertyd is enkele veranderings aangebring sodat Christen-slawe – met die toestemming van hul eienaars – wel kon trou. Maar die meerderheid slawe was Moslem en kon nie van dié voorreg gebruik maak nie. Die algemene publiek het buitendien die idee van `n slawe-huwelik belaglik gevind, aangesien dié eerbare instelling nie bedoel was vir mense van só `n “lae stand” nie. Tog is Moslem-huwelike sedert die 1820’s voltrek, al is dit nie deur die owerhede erken nie.^{lxxxiii} Hierdie huwelike het ingevolge die Moslem-gebruike plaasgevind. Wanneer `n

Kaaps-Maleise man voornemens gehad het om met iemand te trou, moes sy pa by die toekomstige bruid se pa besoek aflê waartydens die moontlike huwelik bespreek is. Wanneer die paartjie verloof was, kon hulle met die trouplanne begin. Soms is daar ook `n bruidskat betaal.^{lxxxiv}

Nader aan die troudag het die bruid en haar strooimeisies, in hul trougewaad geklee, uitgegaan na al die bruid se vriendinne om hulle uit te nooi na die troufees. Tydens die voltrekking van die huwelik het die bruidspaar egter geskei gebly – die bruid is deur haar pa in die moskee verteenwoordig. Daar het ook aparte onthale plaasgevind waartydens die bruidspaar nie bymekaar sit nie. Die bruidegom besoek die bruid se onthaal, maar gedurende sy besoek sal die bruid haar trou-uitrusting verruil vir `n ander een en dus nie teenwoordig wees terwyl die bruidegom en sy strooijonkers daar is nie. Teen die einde van die partytjie gaan die bruid saam met haar skoonouers na haar nuwe huis toe.^{lxxxv} Vandag is Moslem-troues baie swierig, kleurvol en duur. `n Mens moet egter aanvaar dat die troues gedurende die slawetydperk meer beskeie was, aangesien die slawe min geld gehad het.^{lxxxvi}

Noudat jy iets omtrent die trougewoontes van ons negentiende-eeuse voorouers weet, kan jy die volgende gedigte lees wat ook oor die huwelik gaan.

Dopper Joris en zijn zijtje Pulvermacher

Onder een boompie bij die watersloot
Zit Speekie met haar Joris te vrij;
Hij praat van koper ledekante^u
En een schimmelhengst wat zij zal rij.

Hij zeg lat zijn oorlede paatjie
Hom duizend hamels^v en een ram –
Een opregte Franse ram – gegee het,
En een woonhuis bij die middel dam.

Een waage en span met zoetveld osse –
Een spikkel span. En hulle trek tog, reg!
En hull' bulk, ja, nes die ware duivel,
Nes die wind trek hulle van die staan
plek weg!]

En twee sterke koper-hoepel emmers,
Het oorlede paatjie ook gegee,
En een ring wat maatjie opgetel het
Toet paatjie ziek was bij die zee.

En een borspeld vol met rooije klippies,
En een horsweep met een koper knop,
En een teepot met drie zilveren voetjies,
En die deksel het een duif daarop.

En een klok met dertien riempi stoele,
Een bulzak^w en een ledekant,
Twee ingelegde geelhout tafels
En een printjie met die plaage van
Egegypteland.]

En ook nog een spul met romlarij,
Een kar op veere en een farizeen^x,
En een Bijbel wat maatje eens gekog^y het
Van die smous Aaron Oepl Behn.

Maar, tog makeer ik nog *een* ding;
Dit maak mij, Speekie, ziek van smart:
Mijn wa is zonder buite zijtje!
Wil jij mijn *zijltje* wees, mijn hart?

^u Beddens wat uit `n koperraam bestaan

^v `n Hamel is `n manlike skaap wat gekastreer is

^w `n Verematras

^x `n Huisorreltjie, ook bekend as `n Serafine

^y Verledetydsvorm van koop: gekoop

Taak 2

Lees die gedig deur Pulvermacher hier
langsaan en beantwoord die onderstaande
vrae.

1. Die woord “zijtje” wat in die titel voorkom dien as bynaam vir Joris se liefdesbelangstelling. Die woord verwys ook na die seil van `n ossewa. In die eerste strofe is daar nóg so `n woord wat verband hou met `n ossewa wat as bynaam gebruik word. Wat is dit en waarna verwys die woord?
2. Soos in die geval van “Hartebeesfontyn” kom die gebruik van noemname ook in hierdie gedig voor. Wat sê *Dopper*, *Zijltje*, *Speekie* en *Aaron Oepl Behn* (Hoepelbeen) vir die leser omtrent dié persone?
3. Maak `n inventaris van al Joris se besittings en bestudeer elke item op die lys aandagtig. Van watter kwaliteit is sy besittings? Dink jy hy het rede om te spog? Sal sy “zijtje” beïndruk wees met sy huisraad? Motiveer jou antwoord.
4. Dopper Joris het duidelik alles by sy pa geërf en niks self gekoop nie. Watter indruk skep dit van hom?
5. Groepwerk: Stel julle voor daar is `n program op televisie getiteld *Liefde Sonder Grense* wat ten doel het om liefdespaartjies bymekaar uit te bring. Hoe dink julle sou Joris en Speekie se ontmoeting daar uitsien? Beplan só `n televisie-ontmoeting tussen Joris en Speekie. Werk die dialoog en regie in detail uit en neem die gebeure op kamera op of bied die ontmoeting as `n poppekasspel aan.

Dat die liefde en die huwelik in menige man se gedagtes was, is duidelik te lees in die volgende gedigte. Maar almal was nie ewe positief oor die liefde en die huwelik nie...

Uitnodiging aan Annie Cupido

1.

Myn huisie is wel baie klein,
Mar is tog regte net en rein.
Daar's kos in huis en vé op stal,
Ek het gebrek an niemandal. (?)

2.

Een eikeboom staat voor myn deur
Daar sit ek somtyds wel en treur, –
Die boom keer wind en sonneskyn
Dis al te mooi, die huis van myn.

3.

En leg ek smorgens nog en droom,
Dan sing die vogels in myn boom.
Jy kan nie langs myn huisie gaan
Of jy sal luister en bly staan!

4.

Die water uit die waterval
Loop vlak voorby skoon as kirstal.
Ek woon daar heeltemaal alleen,
Mar langer hou ek dit nie – neen!

5.

Ek is daar koning, vors en heer,
En steur myn an geen wind en weer.
Ek kan bed opmaak, karmnatje braai,
En slaap tot dat die hoenders kraai.

6.

Mar Annie lief, wat ek bemin,
Kom woon by myn as koningin!
Dis alles wat myn hart nog wens
Dan is ek een gelukkig mens.

Die Afrikaanse Patriot, 1876, 14 Oktober

Taak 3

Die spreker in "Uitnodiging aan Annie" doen presies dieselfde as Joris teenoor sy Speekie in "Dopper Joris en zijn zijtje": Hy probeer die liefde in sy lewe, Annie, ompraat om by hom te kom woon. Met ander woorde hy vra haar om met hom te trou en hy doen dit soos Joris deur sy huis en besittings as lokaas te gebruik. Hoe verskil die spreker in hierdie gedig van Joris? Hoe verskil die uitnodiging aan Annie van dié aan Speekie? Vergelyk die twee gedigte met mekaar en bespreek die bevindings in die klas.

Truitje

C.P. Hoogenhout

Wat klink die naam tog lief en fraai,
Die mooie naam van Truitje!
Dit rym, soos iedereen wel weet,
Ook net perfek op Bruidje!

Ek maak my vrinde nou bekend:
Dié Truitje is my bruidje;
En in September stap ons twee
Ook in die huwlikskuitje.

Oom Jik – die brompot – het gesê:
“Die Truitje het gin duitje!”
Maar wie oom Jikkie ken, weet goed:
Die ou virtel `n kluitje.

Ook sê hy – maar hy’s net jaloers:
“Die Truitje ‘t soms `n buietje!”
Maar ‘k steur my aan die dwarskop nie,
Ek ken die ou sy fluitje.

En sou dit ook die waarheid wees,
Al had jy ook gin duitje,
En daarby soms `n buietje,
Ek ruil jou vir gin skatryk nooi,
My guitje van `n Truitje!

Taak 4

1. Daar kom `n aantal uitdrukkings en idiomatiese benamings in die gedig “Truitje” voor:
In die huweliksbootjie stap
Kluitjies bak
`n Geitjie
Brompot/ dwarskop
Geen duit besit nie
Wat beteken hierdie uitdrukkings? En kan jy aan enige ander idiome dink wat verband hou met die huwelik?
Byvoorbeeld: Die bruid is in die skuit...
Wat beteken hierdie uitdrukkings? En kan jy aan enige ander idiome dink wat verband hou met die huwelik?
Byvoorbeeld: Die bruid is in die skuit...
2. Groepwerk: Julle werk vir `n bemarkingsfirma en het sopas `n nuwe klant gekry: `n troukoördineerder met `n besigheid genaamd *Weddings 2 Die 4*. Dit is julle groep se verantwoordelikheid om `n realistiese bemarkingstrategie uit te werk om *Weddings 2 Die 4* se klandisie te vermeerder. Die bemarkingstrategie moet in `n verslag uiteengesit word waarin die groep aandag skenk aan die volgende:
 - Die teikengroep en veral sy demografie;
 - Die aard en omvang van die advertensies;
 - Die hulpbronne wat benodig sal word: tyd, geld, ens.
 - Die implementering van die strategie oor `n tydperk van ten minste twee jaar.Die groep moet ook `n voorbeeld van `n advertensie by die verslag as bylaag insluit. Om die werk vir julle self te verminder, is dit beter om die arbeid te verdeel. Begin deur te besluit wie doen wat. Jou onderwyser sal `n inhandigingsdatum bepaal.

Pieter en Betjie (Jong Getrouw, Vroeg Berou) Jan die Versiemaker

Kom luister, myn vrinde! Let op, en hoor aan,
Hoe sleg dit met Piet van oom Gert is gegaan.
Hij was, op mijn woord, nog geen twintig jaar oud,
Toen was hij met Bet van tant Grietje getrouwd.
Nou Betjie – lief kind – was mar skaars uitgegroeï,
En al wat sy had was één ma'er ou koei^z.
Die bure het almal te danig gespot;
Hul seg: “Kook die kindertjies oek al hul pot?”
“As die dinge reg loop, dan wil ek nie weet,”
Seg oompie; “hul ‘t net nou gen kost om te eet!”
Di's waar oek, as kindertjes spultjies aanvang,
Dan kan dit nooit goed gaan, of ek laat my hang.

Nou Pieter syn ma was al lank tyd dood;
Syn broers en syn susters was almal al groot;
Syn papa het toen syn affère verkog,
En was kant en klaar ver een Vrystaatse tog.
Mar eer^{aa} dat hy wegry vraag Willem, en Thys,
En Pieter ver pa om hul *moedersbewys*.^{bb}
Oom Gert was bra kwaad, mar wat sal hy doen?
Hy hou as een eerlikke man syn fatsoen;
Betaal an elke kind Twee Honderd Pond ruim,
En trek toen; want hy kon nie langer versuim;
Geen mens was nou blyer as Piet en syn vrou;
Hul praat nou van plaas koop en fluks op te bou.

Piet lees kort daarna in Neef Jan syn koerant:
Vandisies en plase te koop uit die hand!
En een morre vroeg wort ou Blesbok gesaal;
Piet gaat nou een plaas koop; hy kan mos betaal (?)
Daar op die verkoping praat hy baing^{cc} groot:
Dat hul hom sal fop daarvoor het hy gen nood; –
So seg hy – mar ja, dit het anders gekom –
So'n afslager, vrinde! Die is mos nie dom!

“Kom, mense, trek *Bonus!*^{dd} Kom, wie neem die
geld?
Kom, Tien Gou'e Ponde het ek uitgeteld!
Seg Twee Duisend Pond! – Dis mar Vyftig Pond
meer!
Di's spotkoop! So'n kans kom nie ider^{ee} dag weer!”

^z Die koei is dus haar bruidskat

^{aa} Voordat

^{bb} Hul ma se erflating aan hulle

^{cc} Baie

^{dd} Trek voordeel hieruit

^{ee} Ieder – elke

Taak 5

1. Die subtitel van “Pieter en Betjie” sinspeel op die idioom “Vinnig trou bring gou berou”. Watter voorspelling maak dit omtrent die inhoud van die gedig?
2. Die gedig is nie noodwendig negatief oor die huwelik in die algemeen nie, maar probeer eintlik – soos in “Di steweltjies van Sanni”, wat hierna volg – goeie raad oordra. Watter raad is dit?
3. Die subtitel suggereer ook dat Pieter en Betjie oor die algemeen onervare is, maar tog dink dat hulle van beter weet. Lewer bewyse uit die gedig om dié stelling te staaf.
4. In strofe vyf word daar veral sterk kritiek gelewer op die feit dat Betjie “History” op skool geleer het, maar dat sy geen vaardighede as tuisteskepper aangeleer het nie. Watter soort vaardighede sou dit wees? Waarom is hierdie vaardighede as belangrik beskou?
5. Strofe vyf lewer ook kommentaar oor die nuttigheid van skoolopvoeding versus die opvoeding wat 'n mens by die huis moet ontvang. Waarvan is die spreker ten gunste?
6. Daar is bewyse in strofe vyf dat die gedig in die Kaapkolonie afspeel. Haal die bewyse aan.
7. Watter rol het die huwelik te speel in die samelewing van die een-en-twintigste eeu? Hou in gedagte dat al hoe meer heteroseksuele paartjies (Christen en nie-Christen) vandag verkies om eerder saam te woon as om te trou, terwyl

Piet kyk weer, en mik weer... “Hier, seg hy, is IK!”
Hy vat – hul slaat toe – maar toen sal hy eers skrik...
Di’s geel en di’s groen en die wêreld draai rond, –
Die plaas is nou syne ver Twee Duisend Pond.
En Pietjie – hy is nou so’n grote meneer,
Ofskoon hy die koopskat geheel intresseer,
Di’s moeilik, myn vrinde, jul sal dit wel merk,
As `n mens graag wil kuyer^{ff} en glad nie wil werk.

Nou Betjie was tog mos gen noi ver een plaas,
En Piet nog veul minder bekwaam ver een baas.
Ver alles staat niggie haar hande verkeerd –
Sy’t “History”^{gg} op skool, maar geen werke geleerd.
Hul sukkel nog so-so die eerste paar jaar,
Mar toen was die sake van Piet deurmekaar;
Die rente blyf agter – nou’s goeye raad duur,
En Piet moet syn dwaasheid net deedlik besuur.
Hy vraag wel om uitstel, maar kryg gen verhoor;
Daar’s anders gen raad meer as – Masters Kantoor^{hh}.

Nou, vrindjies, een woordjie nog, eer ik besluit:
Ek bid jul, neem hier tog een sedeles uit;
Een vrou trou, en plaas koop – dit gaat jou nooit
goed,
As jy dit nie beter as Pieter-neef doet.
Wag liewers wat langer, en kyk uit jou oge,
En vraag oek om raad, of jy wort bedrogeⁱⁱ;
Met Piet gaat dit nou mar elendig en sleg:
In plaas dat hy Baas is, werk hy nou as Kneg.

Die Afrikaanse Patriot – 1876, 15 Junij

homoseksuele paartjies
toenemend wil trou. Voer `n
debat in die klas oor die rol van
die huwelik in ons moderne
samelewing te midde van
egskeidings en
saamwoonkontrakte. Stel `n
persoon aan wat as spreker vir
elke groep sal dien, asook `n
voorsitter wat die debat moet
reguleer.

^{ff} Kuier

^{gg} In die Kaapkolonie moes die kinders in Engels skoolgaan

^{hh} Die Landdroskantoor

ⁱⁱ Bedrieg

Di steweltjiis fan Sanni F.W. Reitz

Pas altyd fer `n froumens op;
Dit help jou net gen stuk ni,
Steek jy jou nek eers in di strop,
Dan kan jy nooit los ruk ni.

So is dit oek met my gewees;
Ek was ni reg fan plan ni,
Toen was dit al lank klaar met Kees;
Ek was geknoop an Sanni.

Skaars was ek agtiin jare oud,
Toen fry ek al na Sanni,
Myn sakhorlosi was fan goud,
En `k gé pad fer gen man ni.

Haar ouers het ons uitgelag,
Hul seg ons is maar fulletjiis,
En ek moet nog `n bitji wag
Met sulke kinderspulletjiis.

Maar neef, ek moet jou tog ferhaal,
Hoe dit met my gebeur is;
Jou tyd, di kom oek nog een maal,
Foor jy mooi reg daardeur is.

Ek droom mos dat sy voor my staat,
Met splinter-nuwe stewels,
Hul mag fan klyne foetjiis praat,
Mar Sanni het twe knewels.

Ek trek my an di oggend froê,
“Saal op di skimmel daar!”
Toen ry ek reg-uit Sanni toe,
Om t’ hoor hoe sy nog faar.

“Goei morre, Tante – morre Oom!” –
En waar is Sanni dan”
Daar kom sy net soos in myn droom,
Met di selfde stewels an.

Wel ek sal jou mar kortaf sê,
Ek het haar toen gefra,
Of sy my fer `n man wil hê,
Toen seg sy somar “Ja!”

`n Mens di bly tog mar `n mens,
Ek weet ni wat’s di rede,

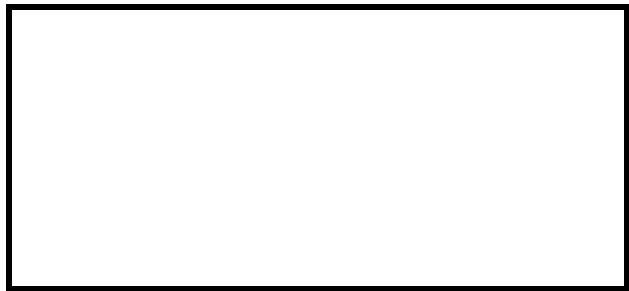
Taak 6

In “Di steweltjiis van Sanni” kry `n mens met `n negatiewe houding teenoor die huwelik te make. Reeds in die openingsreël word daar beweer dat jy `n vrou nie kan vertrou nie. Die vrou as `n steller van lokvalle kom gereeld in die letterkunde voor, soos ons reeds in *Rubben* gesien het. In hierdie gedig dra die spreker sy goeie raad aan `n jonger, ongehude kêrel oor.

1. Dink jy die spreker het rede om te suggereer dat die huwelik eintlik Sanni se idee en dus haar skuld is? Staaf jou antwoord met bewyse uit die gedig.
2. Strofe agt herinner aan `n bekende volksliedjie. Wat is dit en hoe klink die lirieke?
3. Watter wysheid deel die spreker met die jongman in strofe tien?
4. Die spreker sê dat hy `n droom van Sanni gehad het. Hoe sluit dit aan by die gebruike van Afrikaanse jongmense in die negentiende eeu?
5. Die spreker in hierdie gedig is ewe pessimisties oor die huwelik as die sprekers in Koos Kombuis en Willem Elschot se gedigte (kyk Taak 6 van Deel I). Dit is ook ooglopend dat dié pessimistiese sienings deur mans gehuldig word en daarom eensydig is...
6. Baie van die literêre tekste wat in die laat negentiende eeu geskep is, was deur hulle verhalende, vermaaklike en selfs lerende aard in ooreenstemming met die doelstellings van die GRA. Kyk na die teks hiernaas en besluit self of dit verhalend, vermaaklik of lerend is. Motiveer jou keuse deur bewyse uit die teks aan te haal.

Mar soos hy kry net wat hy wens,
Dan word hy ontefrede.

Dit help nou wynig om te huil,
Al het ek spyt fan Sanni,
Kon ek di ou ding mar ferruil,
Dan sou ek – mar ek kan ni.

Vanselewe en Te'enswoordig `n Ou Rot

1776

Boer ploeg hom moe;
Dogter melk die koe;
Vrou is an't spinne;
Seun ry gerwe^{jj} binne;
Geld in die kas!

1876

Boer is op swier^{kk};
Dogter speel klavier;
Vrou sit in satyn;
Seuntjie leer Latyn;
Plaas is belas!

Die Afrikaanse Patriot, 1876, 15 November

Taak 7

1. Die twee strofes verteenwoordig twee verskillende tydperke, honderd jaar uit mekaar. Daar is duidelike progressie in die gedig. Is dit positiewe progressie?
2. Die gedig hiernaas is nie net geestig nie, maar ook lerend. Watter kritiek en boodskap – versterk deur die progressie in die gedig – lê daarin opgesluit? Wat kan `n mens dus daaruit leer?
3. Watter bydrae lewer elke individu tot die verryking/verarming van die plaas?
4. Die gedig sê ook iets omtrent mense wat `n luukse lewe lei sonder dat hulle dit kan bekostig. Die getal mense wat skuld maak sodat hulle `n bepaalde beeld na buite kan dra, groei daagliks in lande soos die VSA en Suid-Afrika. Waarom sou jy sê is dit vir sommige mense belangrik om `n spesifieke beeld aan die wêreld voor te hou?
5. Baie huisgesinne verloor alles wat hulle besit omrede hulle te "hoog" lewe. Watter voorsorgmaatreëls dink jy behoort geneem te word om te keer dat mense onnodig groot hoeveelhede geld spandeer op dinge wat hulle werklik nie nodig het of kan bekostig nie?
6. Hoe dra die materialistiese samelewing by tot die reuse behoefte om suksesvol voor te kom?

^{jj} Koring

^{kk} Hy is aan die drink

Addisionele take vir Deel II

Die volgende opdragte kan met temas en uitkomst in ander Leerareas/vakke gekombineer word.

1. **Hotel en spyseniering, Toerisme:** Selekteer `n resep wat jou kulturele erfenis as Afrikaanssprekende verteenwoordig. Probeer die storie agter die resep opspoor en verduidelik aan die klas hoe om die gereg voor te berei.
2. **Kuns en kultuur:** Gaan op `n soektog na foto's, sketse, skilderye of enige ander visuele uitbeeldings van die negentiende eeu. Kies die foto's, sketse, ensovoort wat jy voel die Afrikaanssprekende van die negentiende eeu die beste en die getrouste uitbeeld. Maak `n collage, `n fotoverhaal of `n elektroniese skyfievertoning met die materiaal wat jy gekies het en bied dit vir die klas aan.
3. **Taal, Geskiedenis:** Die Kaaps-Maleiers is baie bekend vir die musiekkarnaval wat jaarliks in Kaapstad (en elders in die Kaap) plaasvind. `n Bekende liedjie, wat vandag `n belangrike plek in die Afrikaanse musiekskat inneem, is *Die Alabama*. Wat is die herkoms van hierdie en ander liedjies wat deel uitmaak van die Kaapse Klopse se liedjieskat? Selekteer twee liedjies en gaan die herkoms na. Bied die inligting tydens `n klasaanbieding aan.
4. **Taal:** Kyk na die eerste brief wat uit Die Afrikaanse Patriot aangehaal is (p.48). Die taalgebruik lyk miskien `n bietjie vreemd, maar nie só verskillend van vandag se taalgebruik nie. Skryf die brief van 14 Desember oor in hedendaagse Standaardafrikaans en vergelyk die taalgebruik met Standaardafrikaans.
5. **Taal, Kuns en kultuur:** Die tradisionele trouseremonie van menige Afrikaner stem vandag byna volkome ooreen met die Westerse troue, terwyl die Moslemtroue aansienlik daarvan verskil. Doen `n bietjie navorsing oor die trougewoontes van ander kultuurgroepe in Suid-Afrika deur `n lys vrae saam te stel en onderhoude met mense uit verskillende kulture te voer. Konsentreer op ten minste twee kultuurgroepe wat van joune verskil. Vergelyk dan daardie inligting met die gebruike en gewoontes van jou eie kultuur. Hoe verskil die huwelikeremonies en hoe kom hulle ooreen?
6. **Taal:** In die laat negentiende eeu het die Genootskap vir Regte Afrikaners hulle beywer om Afrikaans te bevorder. Dit was nie `n maklike stryd nie, maar met deursettingsvermoë het hulle wel daarin geslaag om die taal te bevorder. Tans bevind die Afrikaanse taal hom weer op soortgelyke terrein. Sedert Afrikaans in 1994 een van elf ampstale geword het, moet Afrikaanse taalstryders opnuut baklei om die taal op bepaalde gebiede erken te kry. Dit kom vir baie mense voor asof Afrikaans bedreig word. Watter rol, dink jy, kan Afrikaans in Suid-Afrika speel en watter bydrae kan dit in ons huidige samelewing lewer? Bespreek hierdie twee vrae in groepe en ruil daardie gedagtes met die ander groepe in jou klas uit.
7. **Taal:** Lees die Griekwapsalm van Hans du Plessis (in die bylaag) aandagtig deur en let op na taalverskynsels. Waarom is soveel woorde "verkeerd" geskryf? Waarom word *sal* as *sil* en *tussen die as tissenie* geskryf? Wat probeer die digter/spreker daarmee bereik? Let ook op na die besondere manier om iets te sê: *Skawagter* in plaas van *herder*. Lees nou weer reëls 3-6. Wat dink jy word daarmee bedoel? Soek `n gedig van Adam Small en bestudeer daardie gedig ewe aandagtig. Hoe stem die taalgebruik ooreen met dié in Du Plessis se gedig, indien enigsins? Waar sou jy sê verskil Small se taalgebruik van dié van Du Plessis?
8. **Taal:** Lees "Di steweltjies van Sanni" weer deur en identifiseer die woorde wat volgens die huidige spelsisteem verkeerd gespел is, byvoorbeeld *steweltjies*... Moderniseer dan die spelling sodat dit ooreenstem met ons spelwyse van vandag. Woorde wat telkens voorkom, hoef slegs een keer neergeskryf te word.

9. **Taal:** Die spelling van die woord *morre* (reël 29 in “Di steweltjiis van Sanni”) dui aan dat die vokaal kort uitgespreek is. Vandag word die vokaal lank uitgespreek. Waarom kan ons die woord nie meer met twee r’e spel nie? Wat sê die spelreël? Daar is ander voorbeelde van woorde wat vandag lang vokale het, maar wat in die verlede kort klanke gehad het. Dui twee voorbeelde aan.
10. **Taal:** In “Di steweltjiis van Sanni” gebruik die spreker soms ander maniere om iets te sê, soos in reëls 17 en 18. Die spreker sê hy moet iets “ferhaal” van dit wat met hom “gebeur *is*”. Hoe sal ons vandag dieselfde sê? In sommige Europese tale word die verlede tyd met `n *is* in plaas van `n *het* aangedui wanneer beweging of verandering uitgedruk word, byvoorbeeld: Ek *is* skool toe gegaan i.p.v. Ek *het* skool toe gegaan.
11. **Taal:** Een van die doelstellings van die GRA was om die Bybel in Afrikaans te vertaal. Maar voordat hulle dié taak kon aanpak, moes hulle eers die idee van `n Afrikaanse Bybel by die mense tuisbring. Die skepping van godsdienstige poësie en ander tekste was `n manier om God in Afrikaans te prys. Gaan soek self na `n negentiende-eeuse Afrikaanse gedig waarin hierdie doelstelling van die GRA na vore kom. Doen `n skriftelike ontleding van die gedig.
12. **Taal:** Groepwerk: Lees weer die gedig “Dopper Joris en zijn zijtje”. Dink julle die gedig voldoen aan die GRA se doelstelling om vermaaklike tekste te skep? Gebruik hierdie gedig (of enige van die ander gedigte in die gids) as basis en skryf `n draaiboek vir `n *sitkom*. Julle mag jul eie inisiatief gebruik en nuwe, bykomende, karakters skep. Indien julle dit nodig vind mag julle ook die senario verander. Probeer egter die gebeure in die gedig as basis vir julle storie te behou. Onthou dat `n *sitkom* uit `n humoristiese situasie bestaan wat aanvanklik probleemloos lyk, maar dat daar gou probleme ontstaan. *Sitkoms* is vermaaklik en lekker om na te kyk.
13. **Toerisme, Kuns en kultuur:** Ontwerp `n brosjure waarin jy die historiese “Afrikaanse” besienswaardighede van Suid-Afrika en/of Namibië bemark. Begin deur eers `n toerprogram of vakansiepakket uit te werk. Bepaal daarna watter inligting belangrik is en sluit dit by die brosjure in, byvoorbeeld akkommodasie, vervoer, pryse, etes, ensovoort. Daar is ook sekere inligting wat veral belangrik vir buitelanders is, soos die noodsaaklikheid van visums, inentings en weersomstandighede. Nadat jy al die nodige inligting versamel en uitgewerk het, kan jy begin om jou brosjure te ontwerp.

Vir wie meer wil weet...

Boeke:

- Davids, A. & Da Costa, Y. *Pages from Cape Muslim History*
- Du Plessis, H. *Boegoe vannie liefde: Griekwahooglied*
- Du Plessis, H. *Die Griekwapsalms en annerlike goeters yt die Woord yt*
- Du Plessis, H. *Innie skylte vannie Jirre: Griekwapsalms en ander gedigte*
- Du Plessis, I.D. *Aantekeninge uit Tuynstraat*
- Du Plessis, I.D. *Hart van Java*
- Du Plessis, I.D. *Kaapse Moppies*
- Du Plessis, I.D. *Lied van Ali en ander gedigte*
- Du Toit, S.J. 1898. *Di koningin fan Skeba*. Paarl: D.F. du Toit & Co. Bpk.
- Giliomee, H.B. *Die Afrikaners: `n Biografie*
- Hoogenhout, C.P. *Catharina, die dogter van die advokaat*
- Hoogenhout, C.P. *Gedigte*
- Hoogenhout, C.P. 1873. *Geskiedenis van Josef*. Kaapstad: N.H. Marais
- Matthee, D. *Pieterrella van die Kaap: historiese roman oor Pieterrella en Eva-Krotoa*
- Reitz, F.W. *Oorlogs en andere gedichten*
- Rosenthal, E. *Heinrich Egersdorfer*
- Rousseau, L. *Die groot verlange: die verhaal van Eugène N. Marais*
- Schoeman, K. *Armosyn aan die Kaap: die wêreld van `n slavin, 1652-1733*
- Schoeman, K. *The Griqua Captaincy of Philipolis, 1826-1861*
- Schoeman, K. *Dogter van Sion: Machtelt Smit en die 18de-eeuse samelewing aan die Kaap, 1749-1799*
- Sleigh, D. *Eilande*
- Van Rensburg, C. (red.) 1997. *Afrikaans in Afrika*. Pretoria: J.L. van Schaik

Musiek:

- David Kramer
- Taliep Petersen (*Goema, Cat and the Kings*)

Woordelys

Adelstand is die boonste laag van die bevolking en word verteenwoordig deur die koninklikes. Kyk ook *gepeupel*.

Bedevaart is `n reis na `n heilige plek.

Dialekte is die taal van `n bepaalde streek of groep mense en verskil gewoonlik aansienlik van die standaardtaal. Wes-Vlaams en Limburgs is twee voorbeelde van Nederlandse dialekte en Kaapse Afrikaans van Afrikaans.

Diaspora beteken die verspreiding van `n groep mense oor afstand en ruimte sodat lede van die groep nie meer saamwoon nie.

Epiloog is die laaste verse van `n verhaal of drama en dien as afsluiting. Kyk ook *proloog*.

Fanagalô is `n taalvariëteit wat grammaties ooreenstem met Afrikaans en Engels, maar wat meestal uit `n Nguni-woordeskat bestaan. Dié taalvorm word gewoonlik op die myne gepraat.

Geestelike is `n persoon binne die Rooms-Katolieke Kerk wat sy lewe aan God wy en lid word van `n geestelike orde. Geestelike mans word monnike genoem en geestelike vroue staan beter bekend as nonne. Geestelikes het die tweede stand in die bevolking verteenwoordig en was soms belangriker en magtiger as die adellikes, afhangende van rangorde.

Gepeupel is die onderste laag van die bevolking. Hulle word dikwels as ongeletterd en arm beskou. Die gepeupel is deel van die werkersklas en moet die res van die bevolking finansiële ondersteun. Kyk ook *adelstand*.

Germaanse tale behoort tot een van die grootste taalfamilies in Europa en sluit Engels, Duits en Nederlands in.

Inkwisisie is `n organisasie binne die Rooms-Katolieke Kerk wat verantwoordelik was vir die uitsnuffel van kettters en oortreders van die kerkwette. Hulle is deur die mense gevrees weens die Inkwisisie se geneigdheid om verdagtes te folter.

Kulinêr dui op dit wat met die kookkuns verband hou.

Lyfeiene is `n persoon wat liggaamlik die eiendom van sy adellike baas was.

Middelnerlands is die versamelnaam van die taalvariëteite en dialekte wat tussen ongeveer 1200 en 1500 in die Lae Lande, vandag bekend as Nederland en Vlaandere, gepraat is.

Opsittery verwys na `n paartjie wat saam kuier in die meisie se ouerhuis. Hulle kuier in die lig van `n opsitkers, sodat die ouers te enige tyd kan sien waarmee die paartjie besig is. Die verskynsel van die opsitkers is `n belangrike deel van die Afrikaner se kultuurgeskiedenis.

Proloog is die eerste verse in `n verhaal of drama wat dien as die inleiding. Kyk ook *epiloog*.

Rog is `n haai met `n plat vierkantige liggaam en `n lang sweepagtige stert, in Engels bekend as `n *stingray*.

Romeinse Reg dateer uit die Romeinse tyd en verwys na die regsisteem wat in die howe en die regeringskantore gegeld het. Vandag staan die Suid-Afrikaanse regsisteem bekend as die Romeins-Hollandse Reg en is uniek aan Suid-Afrika.

Sekulêr beteken wêreldlik en staan gewoonlik teenoor *kerklik*.

Vatikaan is die soewereine setel van die Rooms-Katolieke Kerk en die tuiste van die pous. Dit is die kleinste onafhanklike staat in die wêreld en word heeltemal deur die Italiaanse hoofstad, Rome, omring.

Vryburgers was inwoners aan die Kaap wat aanvanklik vir die Hollandse Oos-Indiese Kompanjie moes werk, maar wat vrygestel is om `n eie beroep te kies. Baie vryburgers het plase gekoop en talle ander het `n verskeidenheid ambagte in die dorpe beoefen.

Verantwoording

Tekste:

Die oorspronklike weergawes van *Die Hexe* en *Rubben* is van die webblad van die Digitale Biblioteek vir Nederlandse Literatuur (www.dbnl.org) afgelaai en is in Afrikaans vertaal met die hulp van die moderne Nederlandse weergawes in Komrij, G. 1989. *De abele spele.* 's Gravenhagen: SDU. Die oorspronklike weergawes van die “Kerelslied” en “Boeren Geselschap” kom uit Strydom, S & Ohlhoff, H. 1985. *Van middeleeue tot goue eeu.* Pretoria: J.L. van Schaik, en is ook in Afrikaans vertaal. Die meeste van die voetnote wat dié twee tekste vergesel, is te danke aan prof. Strydom en Ohlhoff. Negentiende-eeuse Afrikaanse gedigte kom uit sowel *Die Afrikaanse Patriot* as die digbundels van die onderskeie digters en *Groot Verseboek 2000*. Die voetnoot vir “farizeen” by “Dopper Joris en zijn zijtje” is uit Opperman, D.J. 1973. *Senior Verseboek*. Kaapstad: Tafelberg-Uitgewers Bpk. geneem.

Illustrasies:

- p. 1 – Switserse vrou is beskuldig – www.google.com/prente
- p. 4 – Miniatuur (memento mori) – www.literatuurgeschiedenis.nl
- p. 4 – Koning Artur sit op 'n rots – www.forrestroberts.com
- p. 5 – Miniatuur (Kopiïs) – www.literatuurgeschiedenis.nl
- p. 5 – Toring van Babel (Bruegel) – www.google.com/prente
- p. 6 – Heks in Holland voor die hof – www.google.com/prente
- p. 7 – Hekse-strokie – www.cartoonstock.com
- p. 11 – Getafix (Uderzo) – www.google.com/prente
- p. 11 – *Beeld*, 9 Sept. 2002, p.15
- p. 13 – Excalibur (Mark Parisi) – www.offthemark.com
- p. 14 – Middeleeuse Floraance – www.google.com/prente
- p. 15 – Middeleeuse Italiaanse torings – www.google.com/prente
- p. 16 – Middeleeuse kerkhuis – www.google.com/prente
- p. 17 – Middeleeuse ete – www.google.com/prente
- p. 19 – Mense by taverne (Bruegel) – www.google.com/prente
- p. 19 – Miniatuur (die liefde) – www.literatuurgeschiedenis.nl
- p. 20 – Die troue van Giovanni Arnolfini en Giovanna Cenami (Van Eyck) – www.google.com/prente
- p. 29 – Binnenshuisdans (Bruegel) – www.google.com/prente
- p. 30 – Boeredans (Bruegel) – www.google.com/prente
- p. 32 – Boerebruiloft (Bruegel) – www.google.com/prente
- p. 40 – Paddaprinsesse (Mark Parisi) – www.offthemark.com
- p. 42 – Vrou in doopstoel – www.google.com/prente
- p. 43 – Middeleeuse fees – www.google.com/prente
- p. 46 – Twee Kaaps-Maleise mans – Heinrich Ergersdorfer (Rosenthal, E)
- p. 47 – Bayaan-Ud-diy – *A Concise History of South Africa* (Ross, R)
- p. 49 – Boekevat – Heinrich Ergersdorfer (Rosenthal, E)
- p. 50 – Kaaps-Maleier teen die wind – Heinrich Ergersdorfer (Rosenthal, E)
- p. 51 – Kaaps-Maleise vrou – Heinrich Ergersdorfer (Rosenthal, E)
- p. 51 – Kleurlingmusikante – Heinrich Ergersdorfer (Rosenthal, E)
- p. 56 – Meisie wat koei melk – Heinrich Ergersdorfer (Rosenthal, E)

Teksbylaag

Resep vir Wonka-Jonka – Roald Dahl

Neem `n blok van die allerbeste sjokolade, een ton in gewig (of twintig sakke gebreekte sjokolade, wat ook al die maklikste is). Plaas die sjokolade in `n baie groot kookpot en smelt dit oor rooiwarm vlamme. Verminder die hitte effens sodra die sjokolade gesmelt is sodat dit nie aanbrand nie, maar hou aan om dit te kook. Voeg nou die volgende by in presies die volgorde waarin dit aangegee word, roer die heertyd deeglik en laat elke item eers smelt voor jy die volgende een byvoeg:

`N MANTIKOOR SE PENS (EN POOTJIES)
`N OLIFANT SE OLIE (EN REMVLOEISTOF)
DRIE VAN `N WIPPELVOËL SE EIERWIPGELE
`N EELT VAN `N VLAKVARK SE SITVLAK
`N HALWE KELKIE VAN `N KELKIEWYN SE WYN
`N BASILISK SE HANEKAM (ONGEKAM)
`N ONS VAN `N JONG SLYMSKRAPER SE DONS
TWE HARE (EN OOK SYNE) VAN `N SEEKAT SE KOP
`N WILBATROS SE ALBATROS
SES EENHORINGS SE LIDDORINGS
`N AGTVOETIGE GOGGA SE VYF POTE
`N DINOSAURUS SE DINO (LOS DIE SOU EN DIE RUS)
`N WILDEBEEES SE WILD (EN MAK, AS JY DIT KAN VANG)
TWAALF MOSSIES SE MOESIES
`N NAALDEKOKER SE NAALD (SONDER `N SIGAAR IN SY KOKER)
`N BRULPADDAS SE BRUL (EN SY BRIL)
`N SUID-AMERIKAANSE ABAKUS SE VIERKANTSWORTEL
`N KAT SE BLAD (EN KATTEBAK)
`N IETERMAGÔ SE GORT WAT GAAR IS
TWE KRISMISROSE SE MIS (EN RAAK)

Wanneer al die bogenoemde bestanddele deeglik opgelos is, kook jy die mengsel vir `n verdere sewe-en-twintig dae, maar sonder om dit te roer. Aan die einde van die hierdie tydperk sal al die vloeistof verdamp het en al wat onder in die kookpot sal oor wees, is `n harde bruin klont, omtrent so groot soos `n sokkerbal. Kap dit met `n hamer oop en reg in die middel sal jy `n klein ronde pilletjie aantref. Hierdie pilletjie is WONKA-JONKA.

Uit: Dahl, Roald. 2006. *Charlie en die Groot Glashyser*. Kaapstad: Human & Rousseau (Vertaling: Kobus Geldenhuys)

Het Huwelik – Willem Elschot

Toen hij bespeurde hoe de nevel van den tijd
in d'oogen van zijn vrouw de vonken uit kwam dooven,
haar wangen had verweerd, haar voorhoofd had doorkloven,
toen wendde hij zich af en vrat zich op van spijt.

Hij vloekte en ging te keer en trok zich bij den baard
en mat haar met den blik, maar kon niet meer begeren,
hij zag de grootsche zonde in duivelsplicht verkeren
en hoe zij tot hem opkeek als een stervend paard.

Maar sterven deed zij niet, al zoog zijn helsche mond
het merg uit haar gebeente, dat haar tóch bleef dragen.
Zij dorst niet spreken meer, niet vragen of niet klagen,
en rilde waar zij stond, maar leefde en bleef gezond.

Hij dacht: ik sla haar dood en steek het huis in brand.
Ik moet de schimmel van mijn stramme voeten wasschen
en rennen door het vuur en door het water plassen
tot bij een ander lief in eenig ander land.

Maar doodslaan deed hij niet, want tusschen droom en daad
staan wetten in den weg en praktische bezwaren,
en ook weemoedigheid, die niemand kan verklaren,
en die des avonds komt, wanneer men slapen gaat.

Zo gingen jaren heen. De kinderen werden groot
en zagen dat de man dien zijn hun vader heetten,
bewegingloos en zwijgend bij het vuur gezeten,
een godvergeten en vervaarlijke' aanblik bood.

Uit: *Digters uit die Lae Lande*

Elegie vir my toekomstige vrou – Koos Kombuis

ek sal nooit die dag vergeet toe ek jou
ontmoet het nie (net soos in die
populêre liedjies)

dit was op die skaatsbaan
of op die sessiondansvloer
of dalk by die biduur
(hoewel die soort
wat jy by bidure ontmoet
gewoonlik nie lank
hou nie)

ek het jou uitgeneem
op my motorfiets (boksburgmeer
of milkylane in hillbrow of
daai hippiekolonie in berea – ek
had altyd `n voorliefde vir
hippiekolonies) en jy het
verlief geraak op my
toe ek my profiel in die
– nee wag – toe ek
in jou oor fluister
“ek smaak jou” (jou hare
het effens na kougom geruik – oh baby)

daarna het ek jou ouers ontmoet
hulle het my uit die huis uitgejaag
(vermoedelik vanweë my lang hare en baard –
uit die mode sedert jan van riebeek en oom paul se tyd –
my tydsberekening is altyd verkeerd)

maar uiteindelik
het ons tóg getrou; jy was
so bly: niemand het opgedaag by die kerk nie
behalwe die dominee
en `n paar assuransieagente
(onder andere my pa, saam met sy
vrou: gawe mense darem,
as jy hulle leer ken; ongelukkig
ken ek hulle
nie so goed nie)

daarna het ons, soos altyd, saam
geleef (leef) soos al die ander
mense (mense?) en
nie meer toptwintig
geluister nie;

ek het altyd gedog
ek was verlief op jou (hahaha)
maar toe eers , toe vang ek
die hele triek:
alles gaan om skreeuende bybies
en kombuiskaste wat piep
en die huwelik is `n duur prys om te betaal
vir `n lewe vol platoniese dogmatiek

Uit: *Suburbia*

Di Koningin fan Skeba;

of

Salomo syn oue Goudfelde in Sambesia.
Historiese roman, met prente

Deur Ds. S.J. Du Toit

I) DI WITTE KONINGIN EN DI SWARTE TOWERDOKTER.

Dit was al skemerdonker. `n Donderweer broei an di lug, wat bedek was met `n digte fliis fan fine wolke. So nou en dan fal `n enkele grote druppel, nes enkele trane, bo uit di lug. Ongemerkt was di son ondergegaan, en begin duisternis di aarde te bedek. Di lug was stil en swoel. Hiir en daar sing `n kriki, en tussenin steun `n uil.

Ek was in mymering ferdiep, terwyl ek daar by di graf fan Majoor Wilson en syn dertigtal helde sit, wat same met hom gestry het en gesneuwel is. Ek had enige frase wilde blomme gepluk en ingefleg in di blomkrans wat daar reeds ferwelk leg op di eensame graf tussen di boufalle fan Simbabwe.

In myn sakboekie had ek `n gedig geskrywe op di heldegraf. Di laaste ferse kon ek nog skaars siin om te skrywe. Ek was moeg, want ons was di oggend om 9 uur daar gekom, en di h le dag was ons besig om di grote onregelmagte ronde gebou te besien, op te meet, en portrette daarfan te neem.

Toen ek tot my self kom roep di donker my om met di voet-pad, deur di rweines en graniietrotse, terug te gaan na di wa toe, wat langs di hoge en dikke muur fan di oue reusegebou staan, onder di grote bome en tussen di hoge gras. Di bopunte fan di pale rondom Wison syn graf, wat hulle afgesaag het, neem ek m  fer brandhout onder myn arm, fer ons aandfuur.

Ek kry di wa daar glad alleen. Henni, ons wadrywer en tolk, had ons na Umgabe, di kaptyn bo op di versterkte kop gestuur, met `n mooie feulkleurige wolkomb ers en nog enige klyne persentjies, om hom te pols of ons wat fan hom of fan syn volk kon ferneem omtrent di oue boufalle; en hy was tot myn verwondering nog ni tergekome ni. Neef Gideon en Neef Hendrik het teen di aand deur di ruwe berge tefoet geloop na di Sendingstasi Mongester, omtrent 5 of 6 myle af. En wat my di meeste ferwonder was dat Klaas, ons klyne Koranna yer, nog ni gekom was met ons osse ni. [Fragment]

Paarl: D.F. du Toit & Co, Beperk 1898

Geskiedenis van Josef

Voor

**Afrikaanse kinders en huissouwens
In hulle eige taal geskrywe.**

Deur een vrind. (C.P. Hoogenhout)

Voorwoord...

Elke mens het sijn smaak, maar as een voor mijn sal vra watter storie in die Ou Testament voor mijn die mooiste is, dan seh ek sonder voor mijn een o nblik te bedink: "Die geskiedenis van Josef." As ek soo sit en nadink aan mijn jonge da , dan weet ek nog goet dat ek een van mijn skoolboeke was, ja, die boek wat ek in die da  die beste het kan verstaan. Hoe dikwels het ek nie in mijn gedagte met Josef saam gegaan nie na Dothan toe, hoe banja keer het ek nie gedag nie: Og kon ek tog maar voor jou waarskou, wat jou broers daar praot om voor jou dood te slaan. Hoe jammer was ek nie voor die arme Josef nie toe hij daar in die kuil leh. En hoe blij was ek nie toe hij eindlik na banja verdrukking Onderkoning van Egipte is geworde en sijn ou vader tog weer gesien het. Nou ek is dan ook nie de eenigste nie wat die storie van Josef mooi vint nie, want

in die meeste tale waarin hulle die Bijbel al vertaal het, het hulle ook aparte boekies gemaak waarin die geskiedenis van Josef beskree is. Das dus een teken dat dit verander mense ook mooi is. Nou lees die kinders van mense, wat vroër mensvreter was, en wat in die Grootte Stille Zuidzee woon, op hulle skool ook die geskiedenis van Josef net soo goet, as die kinders wat in beskaafde lande, soo as Holland, Engeland, Duitsland, enz. woon. Elk een in sijn eige taal. In Afrika is ook banja van die boekies, maar in die meeste kom zulke hooë woorde voor, dat die Afrikaanse-kindere et nie goet kan verstaan nie. [Fragment]

2) Josef wort door sijn Broers as een Slaaf verkoop

Eens op een tijd gebeur et dat die broers van Josef ver mot trek met die vee om mooi velt te seek. Toe hule nou al een tijdje lang weg is, wort Jacob nieskierig om te weet hoe dat hulle vaar, en soo stuur hy voor Josef om na hule te gaan kyk. Jacob weet nie beter nie of hulle was te Sigem, maar toe Josef, daar kom was hulle al weg na Dothan. Arme Josef hy het nog amper verdwaal in die velt, maar gelukkig was daar iemand wat voor hem die pat wys. Toe hulle nou van ver al voor Josef sien aankom, toe seh hulle onder mekaar: "Daar kom die baasdroomer aan. Laat ons hom doodslaan en in een diepe gat gooi en voor pa seh dat hy deur een lieuw of en tier verskeur is." Regte by dat hy eindlik syn broers gekrij het kom die arme Josef aangestap. Hij weet niks van die plan wat hulle gemaak het nie, en voor hy nog kan praat, pak hulle hom ook soo maar aan. Nes een lam onder die wolwe staan Josef daar onder syn goddeloose broers, en het Ruben die oudste broer nie gepraat nie, dan het hulle Josef soo op die plek doodgeslaan. [Fragment]

Kaapstad: N.H. Marais, 1873

Ps 23. Di Herderspsalm – S. J. Du Toit

`n Psalm fan Dawid.

Jehowa is myn Herder; my ontbreek niks ni.
Hy laat my lê in `n wy fan jeugdige gras;
Hy ly my sutjiis langs waters om te rus.
Hy fersterk myn siil;
Hy ly my in paje fan geregtigheid om syns naams wil.
Al gaan ek deur di kloof fan doodskadewe,
ek frees gen kwaad ni; want U is met my;
uw knopkiri en wandelstok fertroos my.
U dek `n tafel foor myn aangesig,
foor di oog fan myn teenstander;
U salf myn hoof met oli;
myn beker is o'erlopend fol.
Net goedhyd en barmhartigheid sal my folg al myn lewendsdage,
en myn woning sal wees in Jehowa's huis fer lange dage.

Griekwapsalm 23 – Hans du Plessis,

Die Jirre is my Skawagter wat my nou
innie dradewerke van sy proewe hou.
Hy sal my mos nooit verloor lat lê
en al sil ek ok niks oor my hê
en al wei ek wyd warie wind begin:
hy lei my na waterse tissennie deine in;
hy sit my siel in my lyf in trig;
hy breekslat slang se hoepelrig!

U melk my beker vol wa ek loop lê:
in my land wa ek baas stan sê,
maak u opslagstrale vamy tegeparty,
ma ekken U sal onder die doringse bly!

Uit *Groot Verseboek 2000*, Tafelberg

Taranangi Junkie – Lukraaketaar

Ek was vyftien jaar oud/ toe my pa ontwaak en/ Hy't my ma gelos/ Vir `n ander DRAAK, maar/ Saam moes ons twee/ Die pad aanstap, my hande in die hare/ Knie diep in die kaf/ KOOR: Want sy's `n alkoholis/ *Alcoholic Anonymous*/ `n Taranangi Junkie/ Gee haar `n drankie/ Self geproklameerde ateïs/ Glo nie in Satan of Jesus Christus/ Moeilikheid was, soos haar/ Middag-babbelas en die/ *Debt collector* was ons enigste gas/ Maar saam moes ons/ Die pad aanstap/ Haar hand in myne/ Knie diep in die kaf/ Nou's dit `n paar jaar later en/ Ek's by die huis, ek hoor pa is terug/ Hy maak hom tuis/ Klim op my fiets en trap toe oor/ My ma is happy.../ Ek kan haar hoor?

(*Fop genade*)

Deel twee – Klopjag

Dalk soek jy net eintlik nog `n *gap* of nog een kans en dan is daar net een whiskey oor?... Daar's nie veel wat ek kon sê oor die manier wat jy als so gou wou los nie, nie veel wat ek daarvoor wil sê... Ek kan seker spyt wees dat ek stil was toe jy my vra of ek oraait is, want ek wou skree, ek wou! Die whiskey in my glas raak op en die *band* in die hoek wil stop, die barman skud net sy kop as ek vra: Gooi net nog een, gooi net nog een, gooi net nog een *drink* vir my op haar. Gooi net nog een, gooi net nog een, sodat ek net kan vergeet, al is dit net vir nou. Sê my waar's jou fyn lyn tussen net omgee en om rustig lief te hê – tussen die waarheid en wat jy vertel het. Want daar is te veel vrae waarmee jy my los oor myself, oor jou en oor die liefde – ja die liefde... Die whiskey in my glas raak op en die *band* in die hoek pak al op, die barman skud net sy kop as ek vra: KOOR. Die *band* in die hoek is weg, die eienaar begin hom vererg, die barman skud net sy kop as ek vra: KOOR.

(*Album drie*)

Onder in my whiskey glas – Koos Kombuis

Onder in my whiskey glas/ sien ek jou weer/ onthou ek hoe ons was/ maar nou is my hart so seer/ Die kroeg se deur is toe/ wasem hang in donker lig/ ek lig my glas op om te proe/ maar voor my sien ek jou gesig/ Onder in my whiskey glas/ is jy nog aan my vas/ Ek het jou erruil vir die droom/ van `n duisend kontinente/ maar nou sien ek my glas se bodem/ en tel my laaste sente/ Jy is oral om my hier vanaand/ ek voel jou in my lewe/ whiskey is hard, en jy is sag/ jy laat my hande bewe/ Drie skepe moes my wegvoer/ na lande ver van hier/ maar daar is skimme op die vloer/ en visioene in my bier/ ek weet ek was verkeerd gewees/ my oë traan my maag wil draai/ my toekoms is nog vis nog vlees/ drie skepe het my hart verraai.

(*Beste van Bos*)

Wodka – Stef Bos

Nog één glas wodka/ iets warms voor mijn hart/ nog één glas wodka/ dan gaan we dansen op de Grote Markt/ Nog één glas wodka/ het wordt helder in m'n hoofd/ nog even en ik zie alles/ waar ik nooit in heb geloofd/ Nog één glas wodka/ en jij bent de mooiste vrouw/ ik heb nog één glas nodig om te zeggen/ dat ik van je hou/ Ik hou van jou, ik hou van jou/ ik weet niet wat ik zeg/ maar ik hou van jou/ ik weet dat ik dit lieg/ dat ik alles mooier zie/ maar ik hou van jou, ik hou van jou/ Nog één glas wodka/ jij wordt mooier met elk glas/ jij bent een ander dan degene/ die je daarnet nog was/ Nog één glas wodka/ olie op het vuur/ de mooiste dingen kosten weinig/ liefde is niet duur/ Nog één glas wodka/ ik heb iemand nodig/ nog één glas wodka/ ik heb iemand nodig/ wat ik zeg dat mag je nooit geloven/ Nog één glas wodka/ want als ik in de spiegel kijk/ zie ik altijd iemand/ die ik niet wil zijn/ nog één glas wodka/ alle liedjes hebben hetzelfde refrein/ als je wilt zal ik het schreeuwen/ vannacht midden op een plein.

(*Beste van Bos*)

Drie keer vallen – Acda en de Munnik

Ik slenter langs de huizen en fluit zacht/ handen in mijn zakken zomernacht/ boven me de sterren en de maan/ voor me de paar straten nog te gaan/ En alles is geweldig/ en ik ga maar eens naar huis/ drie keer vallen ben ik thuis/ En ineens komt in me op/ dat alleen daar het leven swingt/ en bij mij thuis, zou niet weten/ hoe mijn eigen deurbel klinkt/ Drie keer vallen ben ik thuis/ En ik ben niet ongelukkig/ zo is het leven soms bedoeld/ geluk kan enkel groeien/ als je ook het droeve voelt/ En misschien is dat een waarheid. Denk ik fluitend voor me uit/ en misschien is dat het niet/ en dat maakt me ook niet uit/ Drie keer vallen ben ik thuis.

(*Acda en de Munnik*)

Hatfield jol – Bok van Blerk

As Hatfield kom en ons raak dronk, dan gooi ons net name weg en ons maak lekker stront. En al my pêls, druk hoshuis smiles, huis Madeliefie is lekker los, girls is net vir my, en ek sien toe daar `n bokkie, en ek laai haar op my trokkie, sleep toe in Burnettstraat af, *Cool Runnings* is die plek... Vyf Bob Marley's maak my gek. As Hatfield kom en ons raak dronk, dan gooi ons net name weg en ons maak lekker stront. *Stones* is ook daar, pool game lyk naar, twee hoërskool meisies met puisies kom skop my op my jack, en ek gaan toe na die barman, en ek kry `n koue bier, twee Breezers vir die cherries, maar die goed is vreeslik duur... dit maak hul dronk so oor `n uur... daai Bob Marley's draai nou suur. As Hatfield kom en ons raak dronk, dan gooi ons net name weg en ons maak net lekker stront. *Maloneys* rock, try daar my luck, probeer haar dronk maak met wyne, sy stuur my in my moer, en ek try toe maar haar sussie, maar dis duidelik sy's nie lus nie, ek chaff toe maar haar niggie, maar die niggie is te rou... en die bouncer is haar ou... hy slaan my oë altwee potblou... en die Breezers girls val flou... kan oom Bob Marley nie onthou... As Hatfield kom en ons raak dronk, gooi ons net name weg en ons maak net lekker stront. *Drop Zone* gevind, drink my toe blind, Tequila's, Brandies en Jêggies heeltemal verslind, en ek val toe oor `n speaker, en ek breek my linker been, iemand slaan my met `n bottel, en my aand is nou verby... deur die tralies van die tronk... hulle sê ek is poepdronk... 5 Bob Marleys, 8 Black Labels, brandewyn so vier... 10 Tequila's, 9 Jêggies, Breezers was te duur... As Hatfield kom!

(De la Rey)

ⁱ Heppell, J. (ed.) 1995. *Macbeth*. New York: Henderson Publishing PLC.

ⁱⁱ Garfiel, L. (ed.) 1993. *Macbeth*. London: Heinemann Young Books.

ⁱⁱⁱ Bakker, N. (ed.) 1996. *Macbeth*. Cape Town: Maskew Miller Longman.

^{iv} Schutte, R. (red.) 1991. *Beatrijs*. Pretoria: HAUM-Literêr.

Schutte, R. (red.) 1987. *Den Spieghel der Salicheit van Elckerlijc*. Pretoria: HAUM-Literêr.

^v Slings, H. (samest.) 1999. *Reinaert de Vos*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Van Dijk, H. (red.) 1995. *Lanseloet van Denemerken*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

^{vi} Perry, M. 2001. *Western Civilization: A Brief History*. Boston: Houghton Mifflin Company.

^{vii} Strydom, S. & Ohlhoff, H. 1985. *Van Middeleeue tot goue eeu*. Pretoria: J.L. van Schaik.

^{viii} Barendregt, P. Bloem, N. & Verbeek, J. 2006. *Walewein*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

^{ix} Van der Elst, J. Ohlhoff, C.H.F. & Schutte, H.J. 1988. *Momente in die Nederlandse letterkunde*. Pretoria: Academica.

^x Barendregt, P. Bloem, N. & Verbeek, J. 2006. *Walewein*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

^{xi} Le Roux, T.H. & Le Roux, J.J. 1977. *Middelnerlandse grammatika*. Pretoria: J.L. van Schaik.

^{xii} Grove, A.P. 1988. *Letterkundige sakwoordeboek vir Afrikaans*. Pretoria: Nasou.

^{xiii} Scarre, G. 1987. *Witchcraft and magic in the 16th and 17th Century Europe*. London: Macmillan Education Ltd.

^{xiv} Scarre, G. 1987. *Witchcraft and magic in the 16th and 17th Century Europe*. London: Macmillan Education Ltd.

^{xv} Scarre, G. 1987. *Witchcraft and magic in the 16th and 17th Century Europe*. London: Macmillan Education Ltd.

^{xvi} Scarre, G. 1987. *Witchcraft and magic in the 16th and 17th Century Europe*. London: Macmillan Education Ltd.

^{xvii} Scarre, G. 1987. *Witchcraft and magic in the 16th and 17th Century Europe*. London: Macmillan Education Ltd.

^{xviii} Scarre, G. 1987. *Witchcraft and magic in the 16th and 17th Century Europe*. London: Macmillan Education Ltd.

^{xix} Ashforth, A. 2005. *Witchcraft, Violence and Democracy in South Africa*. Chicago: University of Chicago Press.

^{xx} 1979. *Oupa en ouma se boerate*. Kaapstad: Tafelberg-Uitgewers Bpk.

^{xxi} Van Dijk, P. 1981. *Volksgeneeskunst in Nederland en Vlaanderen*. Deventer: Uitgeverij Ankh-Hermes.

^{xxii} Grobbelaar, P.W. 1977. Volksgeloof. In: Grobbelaar, P.W (red), *Boerewysheid: Die Afrikaner en sy kultuur. Deel VI* Kaapstad: Tafelberg-Uitgewers.

^{xxiii} Grobbelaar, P.W. 1977. Volksgeloof. In: Grobbelaar, P.W (red), *Boerewysheid: Die Afrikaner en sy kultuur. Deel VI* Kaapstad: Tafelberg-Uitgewers.

^{xxiv} Grobbelaar, P.W. 1977. Volksgeloof. In: Grobbelaar, P.W (red), *Boerewysheid: Die Afrikaner en sy kultuur. Deel VI* Kaapstad: Tafelberg-Uitgewers.

^{xxv} Linskens, R. 1976. *Wat `n leven: straten en huizen, eten en drinken in de middeleeuwen*. Amsterdam: Uitgeverij De Nederlandse Boekhandel.

- ^{xxvi} Linskens, R. 1976. *Wat `n leven: straten en huizen, eten en drinken in de middeleeuwen*. Amsterdam: Uitgeverij De Nederlandse Boekhandel.
- ^{xxvii} Linskens, R. 1976. *Wat `n leven: straten en huizen, eten en drinken in de middeleeuwen*. Amsterdam: Uitgeverij De Nederlandse Boekhandel.
- ^{xxviii} Linskens, R. 1976. *Wat `n leven: straten en huizen, eten en drinken in de middeleeuwen*. Amsterdam: Uitgeverij De Nederlandse Boekhandel.
- ^{xxix} Linskens, R. 1976. *Wat `n leven: straten en huizen, eten en drinken in de middeleeuwen*. Amsterdam: Uitgeverij De Nederlandse Boekhandel.
- ^{xxx} Linskens, R. 1976. *Wat `n leven: straten en huizen, eten en drinken in de middeleeuwen*. Amsterdam: Uitgeverij De Nederlandse Boekhandel.
- ^{xxxi} Linskens, R. 1976. *Wat `n leven: straten en huizen, eten en drinken in de middeleeuwen*. Amsterdam: Uitgeverij De Nederlandse Boekhandel.
- ^{xxxii} Linskens, R. 1976. *Wat `n leven: straten en huizen, eten en drinken in de middeleeuwen*. Amsterdam: Uitgeverij De Nederlandse Boekhandel.
- ^{xxxiii} Barendregt, P. Bloem, N. & Verbeek, J. 2006. *Walewein*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- ^{xxxiv} Linskens, R. 1976. *Wat `n leven: straten en huizen, eten en drinken in de middeleeuwen*. Amsterdam: Uitgeverij De Nederlandse Boekhandel.
- ^{xxxv} Linskens, R. 1976. *Wat `n leven: straten en huizen, eten en drinken in de middeleeuwen*. Amsterdam: Uitgeverij De Nederlandse Boekhandel.
- ^{xxxvi} Linskens, R. 1976. *Wat `n leven: straten en huizen, eten en drinken in de middeleeuwen*. Amsterdam: Uitgeverij De Nederlandse Boekhandel.
- ^{xxxvii} Linskens, R. 1976. *Wat `n leven: straten en huizen, eten en drinken in de middeleeuwen*. Amsterdam: Uitgeverij De Nederlandse Boekhandel.
- ^{xxxviii} Linskens, R. 1976. *Wat `n leven: straten en huizen, eten en drinken in de middeleeuwen*. Amsterdam: Uitgeverij De Nederlandse Boekhandel.
- ^{xxxix} Linskens, R. 1976. *Wat `n leven: straten en huizen, eten en drinken in de middeleeuwen*. Amsterdam: Uitgeverij De Nederlandse Boekhandel.
- ^{xl} Linskens, R. 1976. *Wat `n leven: straten en huizen, eten en drinken in de middeleeuwen*. Amsterdam: Uitgeverij De Nederlandse Boekhandel.
- ^{xli} Linskens, R. 1976. *Wat `n leven: straten en huizen, eten en drinken in de middeleeuwen*. Amsterdam: Uitgeverij De Nederlandse Boekhandel.
- ^{xlii} Linskens, R. 1976. *Wat `n leven: straten en huizen, eten en drinken in de middeleeuwen*. Amsterdam: Uitgeverij De Nederlandse Boekhandel.
- ^{xliii} Ter Gouw, J. *De Gilden, een bijdrage tot de geschied. van het volksleven*. Den Haag, s.d.
- ^{xliiv} Linskens, R. 1976. *Wat `n leven: straten en huizen, eten en drinken in de middeleeuwen*. Amsterdam: Uitgeverij De Nederlandse Boekhandel.
- ^{xli v} Linskens, R. 1976. *Wat `n leven: straten en huizen, eten en drinken in de middeleeuwen*. Amsterdam: Uitgeverij De Nederlandse Boekhandel.
- ^{xli vi} Bot, P. 1990. *Tussen verering en verachting: de rol van de vrouw in die middeleeuwse samenleving*. Kampen: Kok Agora.
- ^{xli vii} Bot, P. 1990. *Tussen verering en verachting: de rol van de vrouw in die middeleeuwse samenleving*. Kampen: Kok Agora.
- ^{xli viii} Bot, P. 1990. *Tussen verering en verachting: de rol van de vrouw in die middeleeuwse samenleving*. Kampen: Kok Agora.
- ^{xli ix} Power, E. 1980. *De vrouw in de Middeleeuwen*. Haarlem: Fibula-Van Dishoeck.
- ^l Power, E. 1980. *De vrouw in de Middeleeuwen*. Haarlem: Fibula-Van Dishoeck.
- ^{li} Power, E. 1980. *De vrouw in de Middeleeuwen*. Haarlem: Fibula-Van Dishoeck.
- ^{lii} Power, E. 1980. *De vrouw in de Middeleeuwen*. Haarlem: Fibula-Van Dishoeck.
- ^{liii} Power, E. 1980. *De vrouw in de Middeleeuwen*. Haarlem: Fibula-Van Dishoeck.
- ^{li v} Bot, P. 1990. *Tussen verering en verachting: de rol van de vrouw in die middeleeuwse samenleving*. Kampen: Kok Agora.
- ^{li v} Orban, A. 1987. Het spreekwoordelijke beeld van de 'rusticus', de boer, in de Middeleeuwen. In: Stuij, R. & Vellekoop, C. (reds.) *Gewone mensen in de Middeleeuwen*. Utrecht: H&S Uitgevers.
- ^{li vi} Orban, A. 1987. Het spreekwoordelijke beeld van de 'rusticus', de boer, in de Middeleeuwen. In: Stuij, R. & Vellekoop, C. (reds.) *Gewone mensen in de Middeleeuwen*. Utrecht: H&S Uitgevers.
- ^{li vii} Grobler, J. 1989. Die alledaagse lewe van die Middeleeuse Europeër. In: Ohlhoff, C. & Brink, M. (reds.) *`n Blik op die Middeleeue*. Pretoria: Universiteit van Suid-Afrika.
- ^{li viii} Henish, B. 1979. *Fast and Feast: Food in Medieval Society*. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- ^{li x} Sichel, M. 1984. *History of Men's Costume*. London: Bratsford Academic and Educational Ltd.
- ^{li x} Van Buuren, A. 1987. "Ay hoor van desen abuse." Enkele dorpers uit de Middelnederlandse literatuur. In: Stuij, R. & Vellekoop, C. (reds.) *Gewone mensen in de Middeleeuwen*. Utrecht: H&S Uitgevers.

- ^{lxi} Grobler, J. 1989. Die alledaagse lewe van die Middeleeuse Europeër. In: Ohlhoff, C. & Brink, M. (reds.) *’n Blik op die Middeleeue*. Pretoria: Universiteit van Suid-Afrika.
- ^{lxii} Van Buuren, A. 1987. “Ay hoor van desen abuse.” Enkele dorpers uit de Middelnederlandse literatuur. In: Stuij, R. & Vellekoop, C. (reds.) *Gewone mensen in de Middeleeuwen*. Utrecht: H&S Uitgevers.
- ^{lxiii} Taljaard-Gilson, G.H. 2002. *Die wisselwerking tussen skryfkuns en beeldende kuns: ’n ondersoek na beeldliteratuur geïnspireer deur skilderye van Pieter Bruegel de Oude*. Doktorale tesis. Pretoria: Universiteit van Pretoria.
- ^{lxiv} Vergelyk die 2001-sensus van Suid-Afrika.
- ^{lxv} Vergelyk Grebe, H.P. 1997. *Die historiografie van Afrikaans in heroënskou*. Doktorale tesis. Pretoria: Universiteit van Pretoria.
- ^{lxvi} Kannemeyer, J.C. 1975. *Letterkunde en beweging voor 1900*. Kaapstad: Academica.
- ^{lxvii} Van Rensburg, C. 1997. *Afrikaans in Afrika*. Pretoria: J.L. van Schaik Uitgewers.
- ^{lxviii} Van Rensburg, C. 1997. *Afrikaans in Afrika*. Pretoria: J.L. van Schaik Uitgewers.
- ^{lxix} Van Rensburg, C. 1997. *Afrikaans in Afrika*. Pretoria: J.L. van Schaik Uitgewers.
- ^{lxx} Van Rensburg, C. 1997. *Afrikaans in Afrika*. Pretoria: J.L. van Schaik Uitgewers.
- ^{lxxi} Van Rensburg, C. 1997. *Afrikaans in Afrika*. Pretoria: J.L. van Schaik Uitgewers.
- ^{lxxii} Van Rensburg, C. 1997. *Afrikaans in Afrika*. Pretoria: J.L. van Schaik Uitgewers.
- ^{lxxiii} Van Rensburg, C. 1997. *Afrikaans in Afrika*. Pretoria: J.L. van Schaik Uitgewers.
- ^{lxxiv} Van Rensburg, C. 1997. *Afrikaans in Afrika*. Pretoria: J.L. van Schaik Uitgewers.
- ^{lxxv} *Die Afrikaanse Patriot*. 1875. Briewekolom, 14 Desember.
- ^{lxxvi} *Die Afrikaanse Patriot*. 1876. Briewekolom, 16 September.
- ^{lxxvii} Hudson, C.W. & Van der Merwe, H. 1977. Van die wieg tot die graf. In: Grobbelaar, P.W. (red.) *Boerewysheid: Die Afrikaner en sy Kultuur. Deel VI*. Kaapstad: Tafelberg-Uitgewers.
- ^{lxxviii} Hudson, C.W. & Van der Merwe, H. 1977. Van die wieg tot die graf. In: Grobbelaar, P.W. (red.) *Boerewysheid: Die Afrikaner en sy Kultuur. Deel VI*. Kaapstad: Tafelberg-Uitgewers.
- ^{lxxix} Hudson, C.W. & Van der Merwe, H. 1977. Van die wieg tot die graf. In: Grobbelaar, P.W. (red.) *Boerewysheid: Die Afrikaner en sy Kultuur. Deel VI*. Kaapstad: Tafelberg-Uitgewers.
- ^{lxxx} Hudson, C.W. & Van der Merwe, H. 1977. Van die wieg tot die graf. In: Grobbelaar, P.W. (red.) *Boerewysheid: Die Afrikaner en sy Kultuur. Deel VI*. Kaapstad: Tafelberg-Uitgewers.
- ^{lxxxi} Hudson, C.W. & Van der Merwe, H. 1977. Van die wieg tot die graf. In: Grobbelaar, P.W. (red.) *Boerewysheid: Die Afrikaner en sy Kultuur. Deel VI*. Kaapstad: Tafelberg-Uitgewers.
- ^{lxxxii} Bauermeester, E.M.. 2002. *Die Kaapse slawe in kultuurhistoriese perspektief 1652-1838*. MA-verhandeling. Pretoria: Universiteit van Pretoria.
- ^{lxxxiii} Bauermeester, E.M. 2002. *Die Kaapse slawe in kultuurhistoriese perspektief 1652-1838*. MA-verhandeling. Pretoria: Universiteit van Pretoria.
- ^{lxxxiv} Du Plessis, I.D. 1944. *The Cape Malay*. Cape Town: Maskew Miller Ltd.
- Du Plessis, I.D. 1972. Malays. In: Potgieter, D.J. (ed.) *Standard Encyclopaedia of Southern Africa*. Cape Town: Nasou Ltd.
- ^{lxxxv} Du Plessis, I.D. 1944. *The Cape Malay*. Cape Town: Maskew Miller Ltd.
- Du Plessis, I.D. 1972. Malays. In: Potgieter, D.J. (ed.) *Standard Encyclopaedia of Southern Africa*. Cape Town: Nasou Ltd.
- ^{lxxxvi} Bauermeester, E.M. 2002. *Die Kaapse slawe in kultuurhistoriese perspektief 1652-1838*. MA-verhandeling. Pretoria: Universiteit van Pretoria.

Dankbetuiging

Deo Gratias, Deo Gloria

My hartlike dank aan Professor Heinrich Ohlhoff vir u ongelooflik baie geduld (!) en vir u leiding gedurende die skryf van my verhandeling. Sonder u raad en tallose wenke sou die verhandeling ook nie `n behoorlike vorm aanneem nie. Ek waardeer u moeite en hulp eindeloos.

Dankie aan Professor Maretha Nieman vir u raad betreffende die bronne wat ek moet raadpleeg. Met u hulp is ek op die regte spoor.

My dank aan Rita Badenhorst vir jou hulp met die opspoor van bronne plaaslik en oorsee. Dit maak alles `n sigbare verskil.

Hartstikke dank aan Frank Brandsma en zijn vennoten aan de Universiteit Utrecht voor jullie hulp en vriendelijke raad. Ik ben heel echt dankbaar!

Dankie aan die volgende organisasies wat finansiële steun gebied het gedurende my magisterstudie: die Universiteit van Pretoria, die Van Ewijck-Stichting en die Suid-Afrikaanse Vereniging vir Neerlandistiek. U hulp het my studie soveel makliker gemaak.

Aan my vriende:

Jacomien vir die bekendstelling aan Middelnederlands, jou advies en gewilligheid om te luister...

Sabine für deine Hilfe und deine endlose Geduld mit mir...

Gwen, Alet en Dominic, dankie vir julle belangstelling...

Aan my familie – veral my ma – wat byna sonder einde na my moes luister...

Ten slotte: Baie dankie aan sowel diegene wat my verhandeling lees as dié wat dit nié lees nie...